

મુદ્રેલી રીત મુજબ
 વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
 → તૈયાર કરેલી. ←

છટી ઓપડીના અર્થ.

૪

1991

18-11-1921

(જેની અદર શબ્દાથ-વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને
 રૂઢ બંને રીતે; કવિતાના અન્યથા; સમવ્યુત્તી;
 વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; વિગેરે.)

રચનાર/સંસ્કાર. શ્રી. ડી. એન્ડ કો.

રચનારનું/દેખાણું—શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—G. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું/દેખાણું—શાહપોર-મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ના ૨૫ મા આગસ્ટ મુ
 રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ

છાપવાનું/દેખાણું—શંકર પ્રી. પ્રેસ ચક્રાના પુલ

સને ૧૯૨૧] કિંમત ૦-૬-૦ [સં.

૯૫૬૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથોપસંગ્રહ
૮૫૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

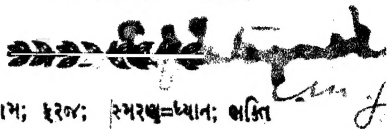
[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૫૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૭૬૭ મોખીના ૨૫૧

વિષય ૬૪૨૬:૮૪૧:૬૪૨:૬૪૩

છૂટી ચોપડીના અર્થ.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ; કરજ;

પ્રત્યે=તરફ; સાથે [ધર્મ

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમેન કરવું=નમવું; પગે લાગવું

અનેક=(અનુ=નહિ+એક)=એક

નહિ એટલે ધણાજ

:ખ=આપદા; પીડા (દુઃખ તથા)

પ્રકારના છે આધિ=મનની પીડા;

બાધિ=શરીરની પીડા; ઉપાધા=

બહારથી આવેલી પીડા)

તન=લાન; ધામ

મગણિત=(અ=નહિ+મણિત)=નહિ

મણી શકાય એટલા; ધણાજ

ચિંતવ્યા=(અણુ=નહિ+ચિંતવ્યા

ધાર્યા)=અણુધાર્યા

મસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)

=સંખ્યા વગરના એટલે ધણાજ

પાનાર=(પાલ=પાલણુ+નાર=કરનાર)

પાલણુ કરનાર

સ્મરણુ=ધ્યાન; ભક્તિ

સર્વમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસ-

પાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા

ગોળા. (એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની

આસપાસ ફરનારા નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+મિત=વાળો)=

નિયમ પ્રમાણે

ભ્રમણ કરે છે=ફરે છે; ભટકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછરું)

=ધણુજ ઉડું; અપાર, અભાગ;

ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પઢવાનું મકાન

અગિઆરી=સંસ્કૃત અગ્નિ

અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ

પારસીઓના આતસબેહરામ

પૂજવાની જગ્યા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કર-

વાનું મકાન

સંતાન=છેલ્લાં; છોકરાં; વસ્તાર

પરિવાર=કુટુંબ કપીલો; ખટલો

મરકી=ધણાં માણસ મરી ભય

એવો રોગ; કોલેરા; થીતળા;

પ્લેગ વગેરે

દુકાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી (દુષ્ટ=નકારો

+કાળ=વખત) અનાજ પાણી

મોંઘા મળે એવો વખત

સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર)

=સારા વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર

(એ આખી દુનિઆમાં સૌથી

સુંદર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા

પાડોથીને હજે=મતલબ કે આ-

પાણી પાસે નહિ હોય પણ આપ-

ણા પાડોથી પાસે હોય તો કોઈક

દિવસ આપણને ખચ લાગે.

કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ

વાક્ય

હિતકર=(હિત=મલું+કર=કરનાર)

=મલું કરનાર.

આરોગ્ય=સુખાકારી; તનદુરસ્તી.

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા ફરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખાઈ

પી એજ આરામ માટે જીવવાનું

નથી. પણ જીવવાને માટેજ ખાવું-

જ જોઈએ. મતલબ કે અતિશય

અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=હુપો બેદ; ગુપ્ત વાત

પવિત્ર=નિર્મળ; શુદ્ધ; પાપ વગરનું

નજર આગળ રાખી=મનમાં ખડા

કરી

વર્તન=ચાલ

મળ કરવું=અપવિત્ર કરવું,

બગાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=

સારા કામમાં વખત ગાળવો.

તરંગો=વિચારો ઉપર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા

સતપુરુષ=(સત્+સારો+પુરુષ)=સારા
માણસ

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ તથા પ્રકારની છે. ૧)
પરમેશ્વર પ્રત્યે. ૨) પાડોશી પ્રત્યે. ૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (એ દિલ્હી
અને મુસલમાનની રાજધાનીનું
શહેર હતું, જેમાં ૧૮૭૭, ૧૯૦૨
ને ૧૯૧૧ માં દરબાર ભરાયો
હતો)

વેપારની ધમાલરાણા=મહોળા
વેપાર કરનારા

પુરાણું=જીનું; અગાઉનું

ખડેર=ખુલ્લી ભોંય

શાહજાહાનાખાદ=શાહજહાં+આખાદ=
વસાવેલું)=શાહજહાંએ વસાવેલું તે
હંમારત=હંસી બાંધણીનું મોટું ઘર
ધુમટ=અર્ધ જાળ શિખરવાળું

હાંકણ; મુખજ

અરબીએખો=અરબી બાપામાં પત્થર
માં કોતરેલાં લખાણ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=
આવવું)=મેળાપ, મુલાકાત

કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક

મહોલાત=મહેલોનો બથો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સાધા-
રણ વર્ગના લોક માટે કચેરી
ભરવાનું મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર હંમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

એગમે=પાદચ્છાદની ઓએ

ખીખીએ=અમીરની સ્ત્રીએ

હમામખાનું=હમામ=નાહવાનું+

ખાનું=ઠેકાણું)=નાહવાનું ઠેકાણું

હોજ=છોટી બાંધણી કુંડ

હેરત=અચંખો; નવાઈ; અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી; ઝળકાટ

મારી રહેલી

મયુરાજન=(મયુર=મેર+ખાસન=

બેઠક)=મેરના અકારની બેઠક

(જેમાં હીરા, માણિક વગેરે જડા-

બ્યાં હતાં, એની કીંમત ટાવર-

નિચર નામના યુરોપી કવેરીએ
સાડા છ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=ખ્યાન; વૃત્તાંત

ખ્યાલ=ધારણા; અટકળ

શરાફ=હુડી, વ્યાજી વગેરે કરનાર

પેઢી=શરાફની દુકાન

દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની

જમા થયેલા=ભેગા થયેલા

સસ્તનત=રાજ્ય; સત્તા; હકુમત;
પાદશાહી

એશઆરામ=મેજશાખ

નિરઘમી=(નિર=નહિ=હિઘમન+મ=
વાળો) ધંધા વગરનો

નવાણુ=પાણીની જગાઓ; જેવા
કે કુવા, વાવ. તળાવ વગેરે

જમ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત
કુતુબમિનાર=કુતુબુદ્દીને બંધાવેલો
મિનારો

સાટ=હિચો સ્તંભ

અશોક=અંત્રગુપ્તનો પૌત્ર; ખિંદુ-
સારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને
આશરો આપ્યો હતો)

હજીરા=કબર; રોજો; મિનારો

હુદયભેદક=વાંચતાં અફસોસ થાય
એવો

વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની મતિ
વગેરે જેવાની જગા.

મજલા=માળ

અટક=આધા; પથ; નિયમ; પ્રતિજ્ઞા

વૃદાવન=ઝોકુલની પાસેનું વન

અથવા મામ; જ્યાં શ્રી કૃષ્ણે લીલા
કરી હતી તે

જયસ્તંભ=જીતનો થાંભલો; કીર્તિ

દાળેલો=નાખેલો; દાટેજો (સ્તંભ

મહુમ=સ્વર્ગવાસી, અમાઉ થયેલા

દૈસરે હિંદ=હિંદનો સિંહ એ નામ-
નો ઇલકાબ છે.

જંગી=ધણેજ મોટો

રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજ+અ

ભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ પાણીની
જે ધારા કરવી તે)=રાજાએ

તખ્તનશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમાં જેવા લાયક મકાનો ક્યાં ક્યાં છે અને તે
દેણે બંધાવેલાં? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દીલ્હીનો કયો
ભાગ જોતાં અચો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો?

હિંદીમાં ફરખાર કયા કયા સનમાં ભરાયો હતો ? જુમામસીદ, કુતુ-
ખમિનાર, જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હિંદની હાલની રાજધા-
નીનું સહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકોમાં જશ મળે એવું
કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર; સેના

મહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો

ધૂસી ગયો છે=દાખલ થયો છે

વાદળ=જીવ; ટોળું

ચીરી=વિખેરી; કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=ખતાવવામાં

પાછી પાની કરવી=કાયરપણું
ખતાવવું.

હક=અખત્યાર; દાવો

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર)

=મદદ કરનાર

નીચકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું તેનું

સાર કરવું તે; કૃતચતા

લાલી=તેજ; સૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મ-મેલા)

આપદાદા

કાપ=મેળવેલી કીર્તિ

યાવ્યમ્યંદ દિવા કરો=કાયમ;

હમાત; સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાયરે=પથારીએ

રાળ=કેર

તુંખડા=દોચકાં; માથાં

અડક્ટે ચડતાં=અટવાઇને આવતાં

તરવાર તાણી વુટયા છે=તરવાર

લઇ વૃમે છે

માણુની હેલી કાપી છે=તીરનો

વરસાદ વરસાળ્યો છે

માજીમૂળા=માજીમૂળા જેવા;

કમતાકાતવાળા

ગીડી પડયા છે=ધસીને ફોડયા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેર=ધણું

પગ વાળવાનો=નચિતે બેસવાનો

કારમી=બચકર; બિહામણી

કોકિઆરી=ચીસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું બાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જઇ

હર=શિવ

શર=આશુ, તીર

વાપરો=વાપરો

ટંકાર=અવાજ

સંહાર=નાશ

કારમો=ભયંકર

જેર કરો=તામે કરો

જોષ=જોષા; લડવૈયા

મર્દો=પુરુષો; બહાદુરો; શૂરવીરો

સિસોદીઓ; તુંવાર. જાણા;

સહુજરા=એ રજપુત કુળની

શાખાઓ છે.

પવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=કંટાળી.

ન જાઓ

એતક=પ્રતાપના ધોડાનું નામ

ધાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પંડ=પિંડ

મઠી=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નક્કી; ખચિત

લાવ=લાલવો; ઝોરીઓ

દુર્લભ=(દુર+લભ=લાભ)=મળવું કઠણ

તલપાવી=ફુટકો મરાવી

હોદધો=છત્રીવાળી અંબાડી

નરંકુશ=(નિરુત્તર+અંકુસ=દાઢ)=

દાઢ વગરનો; સ્વતંત્ર

વકરાએલા=ખીજવાયલા

દારણુ=મોટું; જખરું; લખંકર

ઈપ્રાસન=(ઈપ્ર+આસન)=ઈપ્રનું આસન

મહિમાવાન=મોટામવાળું

વિધાતા=બ્રહ્માની પુત્રી

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉલટેલાં=સામા થએલાં

અળગું=આધું; દૂર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=કર્તા+)

અક=કરનાર)=મરણ નીપજે તેવો

વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અંધારા ઉલ્લેચવાનાં થશે=મહેનત

ફેગટ જશે

મરદાની=મરદાષ; બહાદુરી

વિલંબ=વાર, ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પૂરેપૂરી બહાદુરી

અન્યથા—સિસોદીઆ, ધનુષનો દંકાર કરી શર વાવરો, તુંવાર તરવારે કરી ધનુનો સંહાર કરો. (૧) જાલા, કારમે ક્રોધ કરી, જાલા વાવરો, સહુબરા સાવધ રહીને મહા જોધ જોર કરો. (૨) મહો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો; પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે. (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પંડ લે નહિ; જુદામાં જય કીધા થકી નવ ખંડમાં કીર્તિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાનું છે. એમાં ફેર ન મળે; ક્ષત્રી મહો જુદામાં તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ. (૫) ઓ ! શુભ સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે. પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિને લાવ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ રજપુતો ! કામઠાનો અવાજ કરી આશુ વાપરો. હે ! તુંવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો. (૧) હે જાલા રજપુતો કાયંકર ક્રોધ કરીને જાલા વાવરો; સહુબરા સાવચેત રહી મોટા લડવૈયા તાબે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો. પ્રતાપસિંહ પોતાના ઘોડાને કુદાવી સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૩) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ. (પિતા નાખુશ થાય) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આજરૂ (કાયમ) રહે છે. (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનું છે. એમાં ભગાર પણ ફરક નથી. ક્ષત્રી મરદો લડાઈમાં મરે છે પણ ઘેર મરતાં નથી. (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આજરૂ આપો અને તમે આજરૂ મેળવો. (૬)

સાર—હેમેશાં ધણીનું બહુ ધન્યવંદન.

પાઠ ૫.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી; શુદ્ધ અને

સુંદર થએલી

અમુક=અઘા; વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુંદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ઝોર [ભાષા

પુસ્તુ=અફઘાનિસ્તાનમાં વપરાતી

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી

વિદ્વાતા=વિદ્ધ પાતુ=અણબુ)=

પંડિતાઇ

પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય; અસંસ્કૃત; ચાલુ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મનાં ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરજુમો; બીજી ભાષામાં

નકલ

નિરાણી=ચુદી; નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? વધારે અમલની ભાષા કય છે અને શા માટે? હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

પાઠ ૬.

પૂછક=પૂછે છે

પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)

ધંસી=એવી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીક=કપ

કસી=કેવી

કિસ્મુ=કેવાં છે

માંગલદુર=માંગરોળ. એ કાઠિઆવા-

ડમાં એક શહેર છે

અણહલપૂર=અણહીલપુર

ઝાલાવાડિ=ઝાલાવાડના

કુરુ=એરક; સૌરાષ્ટ્ર

છિકિસ=કેવી છે

છાયા=ભાસ

અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનું થએલું

અશુદ્ધ રૂપાંતર: વિકાર પામેલી

નિકટ=ધાડો; નજીકનો; પાસેનો

રોડું=માગેલી ઈટનો કટકો

પોચકું=જરા જેટલું

કોળર=કાલું; વાસણ

ધાગો=દોરો

વક્ટલેડ=એક, બેને માટે ગિણી

હંડાની રમતમાં બોલાય છે તે (એ

શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાના છે.)

અલણી=વપરાતા

રહિરિવાજ

ઉચ્ચાર=ઓલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ષક)=દર માસે

નીકળતું ચોપાનીઉં

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત; ઐક્ય

ઉદ્દેશ=હેતુ; મતલબ

સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધા-

રાપણું;

રાજ્યપ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ધડીએ

કુસંપ=(કુ+સંપ) અણુબનાવ

વણસાડે=અગાડે

ફગ્ગેલી=ઝેરઆપર

વિધ્ન=હરકત

ધાલમેલ=ગરબડ; પ્રપચ્ય

પ્રકૃતિલત=આનંદી

ખરકત=લાભ; ફાયદો; ફૂપા; પુષ્કળ

હોવું તે

ચિટ્ટીઆણું=ખીજવાટ; બળિ-

એસપણું

સંપીલા=(સંપ+પીલા)=સંપવાળા

ફોહ=વેર બુદ્ધિ; અપકાર

રાજ્યફોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ

રાખવી તે

તૂત=જૂઠાણું; બનાવટ; ઢોંગ

વર્મકમ=ધર્મના ઢોળ કરી ઠમનાર

કેપકવ=હરકત; પીડા; ઇજા

અક્ષિત=(અ+ક્ષિત)=અકલ્યાણ; ખુર

દાઝ=લાગણી; બળતરા; દયા

વાર=માન; સમજ

દેવ=નસીબ

આર=આરો; છેડા

કુવે'મ=ખોટા વહેમ

મત્સર=અદેખાઇ; કીનો; દ્રેષ

આકરી=અરાબ; માડી

સુસંપ=(સુ+સંપ)

અંપ=જ્ઞાતિ

પડી=પડીકું

વિચાર=વિચાર કર

અવન્ય—હું દીલમાં દાઝ ધારું છું અને દેશીને વિનંતી કરું છું

વળી ખરેખરે કહું છું એમાં લેણ જીવું ન ધાર. બહુ કુસંપથી

સહુ રાજ પુરી મયાંજ; હું થું દેવ વાત કહું છું કે દુઃખનો આરોજ નહિરે. કુવહેમ, મતસરે કરી આવી આકારી દશા થઇજ, સુસંપની પડી વિના ભાર ન જશેરે. માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપને જમાડવાને; અને જપનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તું વિચારરે.

સુમજુતી—મને મનમાં દયા આવે છે, અને તેથી હું દેશી-જોને અરજ કરું છું કે હું ખરેખર કહું છું તેમાં જરાપણ જુઠું માનશો નહિ. બહુ અણગનાવથી બધા રાજ્ય નાશ પામ્યાં છે. હું નસીબની શી વાત કહું કે દુઃખનો છેડોજ નહિ. ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી ખુરી હાલત થઇ છે, સારા સંપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નાહ. માટે કુસંપને હાંકી કાઢવાને સારો સંપ ફેલાવાને અને શાંતિ વધારવાને તું જલદી વિચાર કર.

પાઠ ૮.

એકાંત=નર્થો વાસ

હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હસવાની વાતચીત

પ્રહાવંદ=ખોટો સાહેબ (ખોટા દરજ્જાવાળાને અરજ કરતાં વપરાય છે)

એક વચની=બોલ્યું પાળનાર તકસીર=ચુનોહ; વાંક; અપરાધ ચેતી=સમજી

જહાંપનાહ=(જહાં=દુનિયા+પનાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર

તાજુખ=અમરત

એકનો બે થયો નહિ=માન્યું નહિ

સૂચના=આગમચેતી

કનડે છે=હેરાન કરે છે

ખો=જાત; કુટેવ

ટળવળે=પિડાય

દમ સુકાઇ જશે=પાવમાલ થઇ જશે

મત=સ્થિતિ

રકઝંક=વાદવિવાદ; તકરાર

અનદાતા=(અન=અનાજ+દાતા=

આપનાર)=જીવાડનાર

ખાવીંદ=હાકેમ; ધણી

આકરાં=ભારે

હીકમતજકળા; તદખીર; મુક્તિ

સાર—અક્ષવત્ત માણસો સમયસુચકતા વાપરી શકે છે.

પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨ જ ના સમયસુચકતાના દાખલા આપવા.

પાઠ ૧૦.

પરવાળું=એક જાતના દરિયાઈ
પ્રાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન
થતો મેલ (એનો રંગ લાલ, ગુ-
લાબી કંકઠ પીળો મણીરૂપે
હોય છે.

જંગલાર=ઝાંઝીયાર; આફ્રિકામાં
ઢંઢેર છે

માડાગારકર=આફ્રિકા ખંડમાં બેટ
છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો
એક છે

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે
આવેલો

પુરબહારમાં=ખીલતા; નીકળતા

પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહા-
સાગર (જ્યાં મહાસાગરમાં
૩ ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુપગી=(બહુ+પગ+ધ)=ધણા
પગવાળા

ખોખું=જીવ વગરનું ખોળાકં.

રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો
પદાર્થ

અનંત=(અન=નહિ+અંત)=

ધણાજી

અનંત કોટી=(અનંત+કોટી)

ધણાજી કરોડ; અતિશય; સં-
ખ્યાબંધ

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના
ભાગ

ઉષ્ણુ=ગરમ

કટિબંધ=(કટી=કેડ+બંધ=બંધન

પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં
ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જા-

ણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ

પટા પાડેલા છે તે દરેકને

કાટબંધ કહે છે

ઉષ્ણુકટિબંધ=૪૪° અને મકરવૃત્ત

વચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ;

વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩½

અંશનો ગરમ પ્રદેશ

જંગાણુ=પોલાણુ

વામ=મે હાથને પહેળા પસારી

રાખતાં મે હાથને છાતી નેટલી

લંબાઈ

જવાણામુખી=(જવાણા=અગ્નિ=
મુખ=મો+મ=વાળો)=જેના મોઢા-
માંથી ધુમ્રકો બળતા પથરા
વગેરે નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાંતિ
નાળિએર=સંસ્કૃત નારીકર ઉપરથી
(નારીક=પાણીવાળું+ઈર
=ઉગવું)=પાણીવાળી જગાએ
ઊભનાર ઝાડનું ફળ; નાળિએરીનું
ફળ

પ્રતી=ખત
મુનાની હડીમો=દારસી કે અરખી
વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીતે; અમુક
રીત પ્રમાણે
અસ્મ=રાખ
માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી દવા
કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી
(કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું) (એ
એક જાતના જીવડામાંથી પેદા
થાય છે)=લાલરંગ; ઘેરો લાલરંગ

સવાલ—પરવાળાના બેટા ક્યાં ક્યાં છે ? પાસિફિક મહાસાગર
નામ પાડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા
કોણ બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહો.

પાઠ ૧૧.

આસ્થા=ભાવ
દાન=ધર્મ બુદ્ધિથી આપવું તે
અપંગ=(અપ=વિભેગ બનાવનાર
પ્રત્યય+અંગ=અવયવ)=જેને
એક અથવા વધારે અંગ નથી.
તે (હુલું, લંગડું, ટુડું, આંધળું,
બહેરું વગેરે)
સારંગી=એક તારનું વાણું

રોશની=પ્રકાશ, લાઇટ
સ્વર=અવાજ
દીન=દયામાણું
વદન=(વદ=બોલવું+અન)=મેં
ખોખરી=સારા અવાજ વગરની
એસર=(એ=નહારો+સર=અવાજ)
ઠાનને સારો ન લાગે એવો
અવાજ
ચિત્રબ્રમ=(ચિત્ર+બ્રમ) ગાંડા જેવો

નિશાસ=નિસાસા

ક્ષય=ખમ્; શરીર દહાડે દહાડે

ધસાતું જાય એવો રોગ

આત્મરે=માંદગીએ; રોગ

હાય=હીકર; ચિંતા

શ્વર=ગાયનમાં મુખ્ય જે સાત

સ્વર છે તે (સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની)

કંઠ=શ્વર; અવાજ

લીન=એકતાર; મશગુલ

હંઠ=બીડ; જમાવ

પુંક ફેરવી=પાછી વળી

ગંભીરાઇ=કંઠક બધા અને ધણું

આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવાપણું; મં-

ભીરપણું

પરવરદેગાર=પ્રાણી માત્રને પુરું

પાડનાર; દુનિયાનો સાહેબ; પરમેશ્વર

અચ્છી=સારી

સાર—એક ખીજનાખાવને કીધે આશા બંધાય છે અને તેથી
સારો લાભ મળે છે.

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અન=નહિ+આરોગ્ય=

તંદુરસ્ત)=તંદુરસ્ત નહિ; રોગી

આરોગ્ય=(અ=નહિ+રોગ=ય=સ્થિતિ)

=રોગ વગરની સ્થિતિ; તંદુરસ્ત

તખીએત=શરીર પ્રકૃતિ

શ્વરદી=ભેજ; પાણીવાળી હવા

તંદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાધ

+ધ=વાળું)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સહસહાટ=સપાટાબંધ; ઝડપથી

સુખા=ચરસાદના છાંટા છાપરામાંથી

ટપકે છે તે જગા

તાડછાં=તાડનાં પાતરાં

વગ=સવડ; ભેગવાઇ

ભોંયતળીઈ=ધરમાં નીચેનો ભોંયપર-

નો ભાગ

વેધ=ધર બાંધવાના કાચ પ્રમાણે

ન બાંધવું તે; ખામી; બાધ

નિકાલ=રસ્તો; માર્ગ

ફરામત=ઝાડો પિસાબ; મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=

ઓછી અકલ

જમાવ થાય છે=જોગી થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ પિત્ત અને કફનો,

બમાડ; તાવ શૂળ અને ખાંસીનો

રોગ

ફેફસાં=હવા ભરવાની કોથળીઓ

કાબળ=મેંસ

ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે

મળમૂત્ર=મોડો પિશાબ

ઉલટી=ઝોકારી

ચૂંક=પેટમાં દુખાવો થવો તે

કોગળીઉં=ઝોકી ઝોકીને માથુસ

મરે તે રોગ

જમાવ=મેળું.

સાર—ધર બાંધતી વખતે કમ્મ કમ્મ બાળતો ધ્યાનમાં રાખવી ?

ધરની અંદરની બવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=ગંગા નદીપર પવિત્ર જગતનું

ધામ છે.

યાત્રા=જાત્રા

કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=(જાત્રાનું ઠેકાણું)

મંદિર=ઠેકાણું; ધામ

મુક્તિપુરી=મુક્તિ=મોક્ષ+પુરી=નગરી)

=મોક્ષની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ=) કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે

ખ્યાલ=ચિંતાર; ધારણા

સોષ=જોગવાઈ; સવડ

ભાથુ=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો

ખાવાનો પદાર્થ.

ચોર ચાખર=ચોર વગેરે

પરાપર=પ્રણીજ

મીન=વગર; વિના

ધાટ=ઝોવારા

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ધોડો+મેધ=

ભોગ બળિદાન) દસવાર ધોડાનું

બળિદાન આપેલી જગા

મદનિરીક્ષણ=મદ+નિરીક્ષ=ધારીને

જોવું+અણુ એ પ્રત્યય નામ કરે

છે)=મદનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ધંટાકાર+(ધંટ+આકાર)=ધંટના

આકારનું

ધાટ=આકાર; ડોળ

શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવનું
દહેરં.

વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)

મહાદેવનું દહેરં

મિલપત્ર=(મિલ+મિલા+પત્ર=પાંદગી)

=મિલ્લના પાંદગી

દર્શન=કાંખી

ગાનકુપ=(ગાન+કુપ=કુવો) અકબનો

કુવો (એમાં નહાવાથી અકબલ
વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+ધક=વાળો)=આરથાવા
ળા; શ્રદ્ધાળુ

આચમન=જમણી હાથેલીમાં પાણી

લક્ષ યુસી જવું તે; ચાંગળું

પાણી પીવું તે.

મજવા કાતર=ખીરસા કાતરં;

ચોરી કરનાર.

સાવધ=સચેત; હોશિયાર; ચાલાક

ઝરખાદાર=(ઝરખા=માળનો આમળ

વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા)

જોખવાળા

ખિચોખિચ=સરખર; સંપૂર્ણ;

પાસેપાસે

કિનખાત=કસબ અને રેશમથી

ભરેલું તરેલવાળું કપડું.

કુમાસ=પોત

મજલીન=એક જાતનું ઝીણું

કુમાસનું કપડું.

પીતાંબર=(પીત=પીળું+અંબર=

રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;

અખોટીકું

નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ

મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલું

કે ધાતુનું કહેલું દેવ દેવીનું. જે

સ્વરૂપ તે

નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના

આંખ ધરાવી નથી=વારંવાર

જોવાનું મન ચાય છે.

દખમો=ભપકો; ઠાઠ

સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામાં મોટું

ધુરંધર=ધણા મોટા

આચાર્યો=મોટા ગુરૂઓ

પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=જેને

આરંભ નથી તે; ધણા જુના

પદ્ધતિ=રીત; રિવાજ

પાઠ ૧૪.

અંત=કાળજી; ચેટક

સાચવટ=(સાચ+વટ=પણું)=સાચાપણું

કુમળું=નાનું

પડી ટેવ તે તો ટળે કમ ટાળી=જે

આદત પડી હોય તે મટાડી મટ
નહિ.

ખુબી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

મહાવરો=અભ્યાસ

જાદે=વધારે; અતિશય

મહાશવા=મરજીમાં આવે તેમ કરવા

પરીક્ષા=(પરિ+પ્રક્ષ=તપાસવું+આ)=

ચોખરદમથી તપાસવું તે

આદરી=આરંભી; શરૂ કરી

મુકતાફળ=મોતી

અંકુર=ફણગો

હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા થાય

છે તે; અંતઃકરણથી કમળનું ફૂલ

અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવું)

દેખાદેખી; એકતુ જોઈ બીજાએ

કરવું તે

અનરૂપ=મૂળને પૂરેપૂરા મળતો

તર્ક=વિચાર; કલ્પના

સૌધક=શૌધ+અક)=શૌધ કરનાર

પ્રજ્ઞસત્તાક=(પ્રજ્ઞ+સત્તા+અક)=રૂઢ

તની સત્તાવાળું

પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો; મુખી

ઉડી અસર=સારી લાગણી

આદ્યાવસ્થા=(આદ્ય+અવસ્થા)

નાનપણું

જનેતા=મા.

મક્તિભાવ=ખરો પ્રેમ

જીવન=(જીવંતગી

સાંપડે છે=મળે છે; આવે છે

પાયા વગરના=નકામા

સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી

મૂળ=શરૂઆત

પ્રતાપ=અજ

પાઠ ૧૫.

વિવેક=ખરું જોડું સમજવાની

શક્તિ

જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો

કોટો

ખગાસું=મુરતીથી એકાએક મો
પહોળું થાય છે તે
હું પદ=ખદ્ધંકાર; ગર્વ

સંભવિત=આપરદાર; પ્રતિષ્ઠિત
પરિચય=ઓળખાણ; સહવાસ
ખીભાસ=ભુંડા શબ્દ; અપશબ્દ

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું? આપણા કરતાં
મોટા, ખરોખરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું? આપણે
ઘેર કામ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું? આપણે પોતાક
કેવા રાખવો? સારા માણસ દેખનાં કષ્ટ કષ્ટ ક્રિયા કરવી નહિ!
અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામાં કયા કયા નિયમો ચાલે રાખવા?

પાઠ ૧૯.

પાધરો દોર=સીધો
ઝમઝમારો=ચળકાટ
દેગ=મોટો દેગડો
અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વર-
સાદ)=વરસાદ ન થવો તે

રડાં વાનાં=પ્રતાપ
અમુલખ=ફીમતી
સોષ=સવડ
છાવણી=લરકરી મથક
યોગે=લીધે
નાનાવિધ=જુદી જુદી તરહના

સવાલ—આગમાંડીથી શા શા લાભ થયા? આગમાંડીના
એંછનની હકીકત સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાંચ, સાડાચાર,
સાડાત્રણ અને બી કુટના માપની કઈ કષ્ટ રેલવે છે ને તે
કયાંથી કયાં સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય ખીજ કયા
બળથી આગમાંડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનમર=કારમીર
હરિદ્ર=કંઠાલ; ગરીબ
જવલ્લેજ=માગેજ
હરિદ્રતા=કંઠાલિયત; મરિયાદ

પ્રહર=પહોર; ત્રણ કલાક
કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુશીન
કુળવંતી=(કુળ+વંતી)=કુશીન
કથની=કુમળી; ખોટી વાતો
ચલાયમાન=અસ્થિર; અચળ

પાકટ=પુખ્ત

અંતકાળ=મરતાં સુધી; બિંદગી
પર્યંત

આપત્તિ=દુઃખ; આકૃત

ઉડાઉ=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ
કરનાર; નકામું બહુ ખર્ચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ;
દૈનિક

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તંગી; અછત

કરપણી=(કર=હાથ+પણી=મથા-
રત)=હાથની નિશાની

મુદ્રા=ચિન્હ; નિશાની

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેથી

માહાસ્ત=રમણશક્તિ
હારા=છોડીનું નામ

શિખમન=કુળનું નામ

પરોપકાર શુદ્ધિ=પારકાનું બધું
કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત
મત=દાક્ષત

શિપ=માથા

ચોજ=ચોધી; જોડવી

મેહદ=(મે+હદ) ધણોજ

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=અંધ-

ગાની નિશાળ

ચિન્હો=નિશાનીઓ; મુદ્રાઓ

સાર—૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંસ
અને દહતાથી મણી ગણી હોશિયાર થાય છે. ૨) ઇશ્વરે આપણને
સમજા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો, અને
તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા.

પાઠ ૨૦.

સાદસ=જે કામ પાર પાડવામાં

જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

તેવું મોટું કામ કરવાની જે

દિંમત તે; વગર વિચાર્યું;

અન્યથા—સાદસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ સામળ-
દાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો.

સમજાવી—૧) ગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ
થાય છે; માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ કામવાથી જુઓ.

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

મેપરવા=(મે+પરવા)=મેદરદાર

જામી=ઠરી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ
કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર વિષ્ણુ-
ના દશ અવતારમાંના છઠ્ઠા
ને એવીસમાંના ૧૮મા અવ-
તાર છે

નિજ=પોતાને

ઈદ્રજીત=રાવણને મરોદરીથી

થએલો મોટા પુત્ર

શૂર=શૂરા

વીર=યોદ્ધા

વિક્રમ=પરમાર વંશનો હિજનનો

પરદુઃખજન મહારાજ

સીકંદર=અલેકઝાંદર; ગ્રીસ દેશનો

રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું;

કાયમ; અચળ

જાગે=જાગે; ઠોકાણે

યાદોમ કરી=કંપજાવી

આગે=આગળ; અગાડી

ઉધાડપગા=જોડા વગરના

અન્યથ—સાહસે પરશુરામે અરજીનને પુરા કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ
પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઈદ્રજીતને હણ્યો;
સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત બણે છે. સાહસે સીકંદર નામ સહુ
જાગે અમર છે. જો તમે યાદોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજીતી—સાહસથી પરશુરામે અરજીનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ
પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યો. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઈદ્રજીતને
માર્યો. સાહસને લીધે મહાત્મા વિક્રમને આખી દુનિયા યાદ કરે છે.
સીકંદરના સાહસથી તેનું નામ બધી જગ્યાએ અમર છે. જો તમે
પણ સાહસથી કંપજાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે ? સાહસ જાહેરે સારા
અર્થમાં અને નકારા અર્થમાં વાપરી બતાવો. સાહસ જાહેરે સારા
અર્થમાં વાપર્યો તે સાવશી બોલો.

પાઠ ૨૧.

સહરી=મોટા દરીઆની મુસાહરી
કરનાર

વાધરી=ચામડાની દોરી

જળ પ્રવાસ=(જળ+પ્રવાસ)=પા-
ણીની મુસાહરી

ખતેલા=નાનું વહાણ

ફતેમારી=(ફતે+મારી)=ખતેલાથી
મોટું વહાણ

સવા=(સ+વા) સારો પવન

સુકાન=વહાણને ફેરવવાનો ઢાંડો

સહર=દરીઆની મુસાહરી

સરખમ=સામાન

ખનવાર=લગાઈનું વહાણ

ગંજવર=ખણું મોટું

ખંદર કયા વગર=મુકામ કયા વગર

ટન=વીસ હંદરેટ

કાટકા=કડાકા

યાંત્રિક બળ=(યાંત્રિક+યંત્રની+)

બળ=શક્તિ)=સાદામાં સાદા

યંત્રની શક્તિ

ત્રિયુત=ત્રિ+ત્રયારે+ત્રુત=પ્રશસ્તું

+ત=જૂનકુંડતનો પ્રસવ=એણું)

=પ્રાણી માત્રમાં જે ગુપ્ત બળ
રહેલું છે તે; વીજળી

હોકાયંત્ર=(હુકા=હુકકા=હાબડી

+યંત્ર વહાણમાં દિશામાં

જાણવાનો સંચો

લોકયુબક=(લોક=લોકડું+યુબક=

ચુથી લેનાર)=લોકાને પોતાની

તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી

જાતનું લોકડું છે કે તેની પાસે

થોડે છેટે સોય વગેરે બીજું

સાધારણ લોકડું ધરીએ તો

તેને તે ખેંચી જઈ પોતાની

જોડે વળાડી દે છે

પાઠ ૨૩.

દોપદી=આગની કુંડમાંથી નીકળેલી

દુપદ રાજની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા

મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે

દુપદ=પંચાળ દેશનો રાજા; પ્રપ-

દનો પુત્ર

બૂદેવો=(બૂ+દેવો)=આલસો

નિવેદન=જણાવ; કહી બતાવ

દુષ્ટદુશ્મન=હોમ કુંડમાંથી નીકળેલો

દુપદનો છોકરો

ચોજશી=તાકશી; ફેકશી

બળેબ=પાણીમાંબ

ક્ષત=ધા; છેદ

મચ્છ=માછલું

બગિની=બેન

વરમાળ=સ્વર્ગવરમાં કન્યા જે
માળા=હાર પહેરાવી પોતાનો
વર કરી ચાપે છે તે; વરવહુની
કોટમાં પરણતી વેળા જે માળા
ધાણવામાં આવે છે તે

અન્યથા—ચીરો સાંભળે, પણ જે ધનુષ્ય ઉઠાવશે અને
ચક્રમાંથી જતું શર જે ચેળશે; ને બળેબ જોઈ મચ્છને ક્ષત
કરશે, તેને (મારી) બગિની આવા વરમાળા પહેરાવશે.

સમજીતી—માછલો સાંભળે, જે કામદું ઉચકશે અને
ચક્રમાંથી જાય એવી નીને બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાંબ જોઈને મચ્છ
વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે.

હાથ ધસીને=પરતાઈને; દીલગીર
થઈને

ડાળ=બપટો

જયદ્રથ=સિંધુરાજનો પુત્ર. (એ
દુર્યોધનની બેન દુઃશીલા સાથે
પરણ્યો હતો)

બાંકા ટેડા=ફાંકડા

તાવ=તાલ; મૂઝપર હાથ ફેરવવો તે
સાધ્યો=તાકયો

ફુંટી=તાલિ; પેટના નીચલા

ભાગમાં જે સ્ત્રીરતું મધ્ય

ખિંદુ છે તે

પથુજ=ચાપ; ધનુષની દોરી

ચોષડીકં=ચાર ધડીના વખન

શિશુપાળ=દમધોષનો વસુદેવની

બેનથી થએલો પુત્ર

નયનવેધ=આંખ છેદવી તે

પ્રખળ=(પ્ર+ખળ)=ખેરાવર

વેધી=વીંધી; છેદી

વરો=પરણો

ખેદ=ખળાપો; અફસોસ

કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આખ-

રવાળા

સો'થે=જણાવે

વીર=મહાદુર

સાથ=સહજ

પણુ=નિવન; પ્રતિજ્ઞા; બાધા

દાખી=અતાવી

વીર્ય=પરાક્રમ; બહાદુરી

ક્ષત્રીજન્યો=ક્ષત્રી પુત્ર

બીડે=ધરે

વિપ્ર=બ્રાહ્મણ

લાજ=આજર

સરશે=ધરશે

અન્યથા—કોઈ રાએ જીડો જીડોની ! અને મચ્છ વેધી કન્યાએ વરો; મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) માઈ પણુ મિથ્યા ન થાએ. (૧) કોઈ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમાં) ખેદ થાય છે; સૌ ક્ષત્રી જાતિમંત સોયે, પણુ શું ! અહીંઆ (કોઈ) વીર ન હોયે ! (૨) વાઈ માયે સારા મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે માઈ પણુ સાર્ય (કે) કરો; (તમે) કોટે મોતીની માળા બાધી છે. (તો હવે) વીર્ય દાખી વરમાળ પહેરો. (૩) કે ક્ષત્રી જન્યો લાજ ન બીડે (તો) વિપ્રમાંથી કોઈ કામ કરો; (કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનું કામ કરશે.

સમજીતી—કોઈ રાજા જીડો જીડો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણે; માછલાને છેદી કન્યાને પરણે; કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ. (૧) કોઈ માછલાં છેદી શકતું નથી આ જોઈ અને મનમાં (દીલગીરી) બળાપો થાય છે:—અહીંસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી. બધા ક્ષત્રીઓ આજરદાર (પ્રતિજ્ઞા વાળા) જણાય છે. પણુ શું ! અહીંઆ કોઈ બહાદુર નથી ? (૨) વાઈ તમે માયે મુગટ મુક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણુ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો; વળી તમે ગળામાં મોતીની માળા બાધી છે. તે ખેટી માનું છું; તો હવે તમારું પરાક્રમ અતાવીને વરમાળ પહેરો. (૩) કોઈ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ, તો બ્રાહ્મણમાંથી તમે કોઈ માઈ કામ કરો; કે જેથી સભાની ને મારી આજર રહેશે, અને વળી કન્યાનું કામ કરશે. (૪)

કોડ=કોડ

દીન=ભાચાર

વીનવે છે=વિનંતી કરે છે

કર્ણ=કુંતીને કુંવારી અવસ્થામાં

સૂર્યથી ચએલો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ

સંધાન=જોડાણ

સુતપુત્ર=દાસને પુત્ર

લક્ષ્મિજતપણ્ણ=શરમાણપણ્ણ

કોષધુક્ત=ગુરસાવાળા

નક્ષત્રી-ક્ષત્રી વગરની

સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ

કન્ધારત્ન=કન્યા રૂપી રત્ન

તેજ=આખર કીર્તિ

વામન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર;

ઈંદ્રના નાનાભાઈ

પરશુરામ=અમલગિના પુત્ર (એ ત્રે-

તાયુગના પ્રારંભમાં જનમ્યા હતા)

અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ; વરુણ

ને ઉર્વશીના પુત્ર

વાન=યાત્રી; વર્ણ; વરુણ

ચાંચળ=ચંચળાઈ

છટાએ=ખુશીથી

કાપડી=કાપડ વેચનાર; (કારણ કે

પાંડવો કાપડ વેચતાનો ધંધો

કરતા હતા. ત્યારપછીથી સાધુ-

ની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ,

સાધુના વેપમાં અનુજન

મરોડ=વાંક; લઢણ

ગળ્યા=ભાંગ્યાં

દક્ષ=નિપુણ; હોશિયાર

ટાહું કર્યું=નિવૃત્ત કર્યું; કામથી

નવર કર્યું

અવન્ય—જુઓ વિષે હામ બીડી. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)

કાપડી ક્ષત્રીનું હામ છે; છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); તેનો અંગ

મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યું (છે); મર્વા ભૂપતિના કોડ ગળ્યાં.

છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ. છટાએ ધનુષ

ધર્યું (છે); શર ધોળવે કેવો દક્ષ છે. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે);

એહો! એણે મન્ય રેકયો (અને) ધનુષ ટાહું કર્યું. વિષે અદ્ભુત

(કામ) કર્યું, (તેથી) એ સઘ વરમાળા પહેરશે.

સમજૂતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણ કેવી દિંમત કરી છે. ને કેવી ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. કેવી ખુબીથી કામઠું પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે. એના શરીરની લદણ જુઓ. એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. અહંકારી રાજાએના હોંસ ગળી ગયા છે. ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. એની બાંખની તિજાન તાકવાની ખંતીથી ધારણા જુઓ. એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે. એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. અરે એણે માછલું વીધું ને પ્રતુષ ટડું પાડ્યું. એ બ્રાહ્મણે નવાઇ જેવું કામ કર્યું તેથી એને કોપદી વરમાળ પહેરાવશે.

અન્યથ—બાહ કાંઈ વિરમે કરે (એવું) દાસે (છે) કોપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનું માન્યું થાય (છે), (તેથી) તે અંતરે હરખાય (છે) (૧) બાહ તે વરમાળા પહેરાવતે મન્થ વેધુની પાસે ઉભાં; એની (કોપદીની) આજ્ઞા ફળો; અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાહ તમારું હેત ન વીસરે; અમને (તમારાથી) છુટા પડ્યાનું દુઃખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ અમાં (અમે) સુખ માનીશું (૩)

સમજૂતી—બાહ કાંઈ નવાઇ જેવું લાગે છે. પણ તમો એને માળા પહેરાવો છો; તેથી એ મર્જામાં ખુશ થાય છે; (૧) કારણ કે એના મનનું ધાર્યું થાય છે. કોપદી તે વરમાળ પહેરાવતે મન્થ વેધુની (અરજુનની) પાસે ઉભા. એની (કોપદીની) આજ્ઞા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાહ તમારું હેત જુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુઃખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમાં અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાઠ ૨૪.

મકકા=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે
(તેમાં મહંમદ પેગંબર સાહેબનો
જન્મ થયો હતો)

હજ=મકકાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર; જાત્રાળુ

જેદા=અરબસ્તાનમાં રાતા સમુદ્રને
કાંઠે ખંદર છે.

મજલસ=ટપ્પો

જોગવાઈ=સગવડ

પાક=પવિત્ર

ધારણ કર છે=પહેરે છે

પાટલી=પટી

લીખ=જૂનાં ઘંટાં

શરીફ=શ્રીનિમંત્ર; આજાદ

નિમાજ=મંદગી, પ્રાર્થના

ફરમાન=ફકમ

લખ્ખેક=હું આવું છું

ચુંમે=ચુંખી કરે

ચાલ=ચાલથી

પઠી=ભણી

અબ્બેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેરા

ખુદયા=ધર્મનો ઉપદેશ

જોગ=અગિયાર

મહંમદ પેગંબર=મુશ્વરના ત્યાંનો

સંદેશો લાવનાર મહંમદ; ઇસ્લામી
પંથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે
(અહીંયા મહંમદ પેગંબર સાહેબ
મરણ પામ્યા હતા)

ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

રોતાન=પશિત; અપવિત્ર

પાઠ ૨૫.

પ્રાચીન=શુનું

અર્ચાચીન=કાલનું; ચાલના સમયનું

અંતર્યાયા=અંતરનાવચા=ચામડી=
૫૬) અંદાનું ૫૬

ખહેરીન=કરાની અખાતમાં ખેટ છે

લિંદલકીપ=લંકા (એની આકૃતિ
જમરખના જેવી છે)

છરાઈ રહે છે=ખીલી નીકળે છે;
જળ્યાય છે.

ખડકીઆ=કાળા

સટકીઈ=કટ સરી જઈ છુટે એવી
ગાંડ

ચીમટા=ચીપીઆ

ખરમ=રાખ

વડ=પ્રકાર; જાત

વીધ=છિદ્ર; કાણું

અંકાય=નકી ચાય; ધરાય

સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો ખાટો

અએલો રસ.

પાઠ ૨૬.

નિંદા=કોષ્ટું છુડું બોલવું તે

ચાડી ચુમલી=વગર કારણે અથવા

કારણસર કોષ્ટની છુપી વાત

બીજા ધણા માણસ આગળ

કહેવી તે

કુટેવ(કુનટેવ) અરાખ આદત

અર્થા=વાદવિવાદ

કુચલી=નકામું ટકાયણું; સાર વિના

લાંબી વાત; નિંદા

મેળાવડો=મંડળ

મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો=મંડ-

ળીમાં કાંઈક જુદીજ અસર થતી

છાય=અસર

ધર ભાંજે છે=ધરમાં તૂટ પડે છે.

આનક=અંત; ચેતક; કાળજી

ગીબત=નિંદા; નાબેલી; કોષ્ટની

પાછળ તેનું છુડું બોલવું તે.

હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે મારી

નાબેલી,

તાજુખ=વિરમય

ખોડ=એખ; ખામી

ચીડ=કંટાળો; અજુગમો.

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ.

ખાસીએત=ટેવ; આદત

જડમૂળથી=સમૂળથી; તદન

જીભલડી=જીભડી; જીભ

લુલી=જીભ

વિકટ=અવરં; મસ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાતઃકાળ=પ્રભાત

ચિત્ર=ચિતાર; આબેકુખ વર્ણન

મર્થાદા=હેવટની હદ; છેડો.

અરજી=સૂચનો સારથી

સારથી=રથ હાંકનાર

અદ્રમા મુઆ પછી=અંદ્રમા અસ્ત

થવા પછી

કુમુંદિ=કુમુંદ ફૂલનો વેલો; પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

મેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ

નાસિકા ઇંદ્રિય=ધાસ લેવાની

ઇંદ્રિય; નાક

દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાકાનો કરનાર.

રવિ; સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ધોર=મેટો અવાજ

પ્રભાતીકિં=સવારના પોરમાં ગાવાની કવિતા

અમથો રામડો ઠાઠી જુહું રડવા=

ખોટો વિલાપ કરવા

તેઓની આંખ તેઓને મોને

જવાબ દેતી નહતી=તેઓના રડવાની

અસર તેઓને ચહેરાપર જણાતી

નહોતી,

દોષિસ્તા=સહી ચોપડી ધુટેલા જાડા પંતાં

ધર્યાદ-(ધતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=

બીજી) એ પ્રમાણે બીજા પણ;

વગેરે

અધ=અધન

અંબણી=કંઠાસિએણ; નહારો

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન ન

થાય તે

ઝોઠી=વણાજ આળસુ, બીલકુલ

કામ નહિ કરવાર

અંમવચ્ચ=(અંમ+વચ્ચ)=ચરીર

ઢાકવાતું હુમડું

સહઅભિંગ=(સહઅ=હજાર+અભિંગ)

મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

રનવાગલા=રનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ; પૂર્ણ

નિષ્ફળ=(નિષ્ફળ)=નકામી; ફાકટ

ચિંતાતુર=ચિંતા+આતુર)=શીકરમંદ

લાદીને=પીકપર ભાર ભરીને

ખાટ=ઓવારા

પતુવિંધા=(ધનર+વિંધા)=કામડું

જેમી બાણ મારવાની વિંધા.

પાઠ ૨૯.

મથકુર=પ્રખ્યાત; નામીયા

નિર્ધનતા=(નિર+ધન+તા)=

ગરિયાઇ

રસ=હહેજત; શોખ.

અધારણુ=અધો

રકોલરશિપ=વિધાર્થિને મદદ તરીકે

જે રકમ મળે છે તે

નિર્વાહ=મુભરો; પોપણ

કિદારણુ=દર્શીત; દાખલો

બાહુબળ=મૂર્ત મહેનત

ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ

મનોબળ=મનનું જોર; મગજ શક્તિ

મંત્રી=કારભારી

સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો

કરનાર

તંત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં

લખાણ કરી તે ચલાવવાનું કામ

ગયું દીડું ન પડ્યું=જવાબી કામને

હરકત આવી; કામ અટકી ન રહ્યું

ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર

ડેપુટી=તાબાનો

વહોરી=માથે લઇ

ખીડું ઝડપ્યું=આગેવાની કરી

ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ

પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ

પ્રાથમિક=(પ્રથમ+મક)=શરૂઆતની

બાષાંતરો=તરજુમા; એક બાષામાંથી

બીજી બાષામાં નકલ કરવી તે

અભિપ્રાય=સલાહ; વિચાર

વર્નાક્યુલર=ચાલતી દેશી બુજરાતી

બાષા

સોસાયટી=મંડળી

પ્રસાર=ફેલાવો

ઉન્નતિ=ચઢતી

પ્રવાસ=મહેનત; યાત્રા

ઉદય=ચઢતી; ઉન્નતિ

અર્પણ=અક્ષીસ; ભેટ

નિખાલસ=નિષ્કપટી; શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦.

દહેરો=સઘળી રૈયતને માટે સરકાર

તરફનું જાહેરનામું

નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત

ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનિ=ઇંગ્લાંડથી

હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા આવેલી

મંડળી.

રથાપન=મંડાણ, શરૂઆત

મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર

રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)=

રાજ્ય અંધારણુ

ગરબડ=ગોટાળો

પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા

સનંદ=પરવાનો; પટો

મારફત=દારા; વડે

સમસ્ત=અધા

દિકાસો=ધીરજ

અભયચયન=(અ+ભય+ચયન)=

ખીક વગરના ખાતરી બરેલા ખોલ

પાઠ ૩૧.

પ્રગટ કર્ચો=મહેર કર્ચો

હસ્તક=તાબે; કમજો

વાહસરોય=(વાહસ=મહેલે=રોય=

રાજા)=રાજાને બદલે નિભાયલો

અધિકારી; પ્રતિનિધિ

તકનામું=સજાહતો કરાર

કરારનામું=સરતપટા

સદરહુ=કપર કહેલી; મજકુર

ધડકો=તુકસાન

મરતખો=માન; મોટાઇ

પ્રત્યે=તરફ

રાજપધર્મ=(રાજપ+ધર્મ)=રાજાની

ફરજ

પતરાજી=નાખુશી; કમમહેરખાની

સ્વસ્થના=(સ્વસ્થ=આંતના=પણ)

આંતિ

ભોકપયોગી=(ભોક+ઉપયોગ+ઇ) ભોકના

બફરના

વૃદ્ધિ=વધારો

સમય=આખી; બધી

આબાદાની=ચકતી

સામરતી=જોર; બળ

લંડન=ઈંગ્લાંડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે

થિટિય રાજધાનીનું મહેર છે

(એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું

મહેર છે.)

રોનકદાર=(રોનક+દાર) અપકાદાર

ઝળાંઝળાં થઇ રહેલી=પ્રકાશેલી

ગ્યાસ=વાયુ

જંગી=મોટી

સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી હોવાનો

તે

ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની તીરે થઇ

ગાડી, ઘોડા માણસ અને આગ-

ગાડીને જવાનો રસ્તો.

રદિઆળું=સુંદર; પુટકું; સુશેષિત

પદાભિપેક=ગાદીએ બેસાડવાની

ક્રિયા

દહન કરવું=દાટવું

પાલેસ=મહેલ

મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન; સંગ્રહસ્થાન

ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી

અપ્તર=ભોદાની જાળીનો અંગરખો;

કવચ

મુગટ=તાજ

ધીજ=પૂલ

અમતકાર=નવાધ

નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

સાહસિક=(સાહસ+ક)=જોખમ

વેઠનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ધ)=

દેશનું અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૨૩.

કૃતગ્નના=(કૃત+ગ્ન+તા)=નીમકહલાલ
પણું

ભાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=વલણ

હંધી ભાવ=ખરી આસ્થા

અમણ=માત પિતાની આરા

પાળનાર બાંધણ

વિસુવિખસ=નેપદસની પાસે ઘટાલી-

માં જવાળામુખી પર્વત છે તે

લાવા=જવાળામુખીના મોંમાંથી જ

ઉત્તો રસ નીકળે છે તે

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો

રસ

અરક થઇ અધું=દટાઇ અધું.

લીલો=ટાટો, ઠંડો

અસાધારણ=(અ+સાધારણ)=

સાધારણ નહિ તે; નવાધનો

અક્તિમાન=અક્તિવાળા

ક્ષેત્ર=જમીનનું ઠેકાણું; ધામ

ગુણીઅક્ષ=ગુણ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીર.

આભારી (આભાર+ધ)આભારવાળા

પકંતી=દરજાએ; પ્રકાર

કૃતદન=(કૃત=કામ+દન=નાશ કરનાર)

=ઉપકારના બદલામાં અપકાર

કરનાર

કૃતદનતા=નીમકહરામી

કરમ=ભુકા કૃત્ય

ધોર=અયંકર

ચટકા ભયાંજ કરતું=મનમાં ખેદ

થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી મુંદર

મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી;

ગોરખનાથનો મુરુ

મઠી=મુપડી; પથ્થુંકુડીઓ;

મરુડીઓ

યોગસામ્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું
સામ્ર

ઉપદ્રવ=હરકત; અડચણ

ખો=ગુહા; અખોલ; કોતર.

હાડકું પણુ જડે=હાડકાના

ચુરચુરા થઇ જાય

અધારા=તંત્ર; ચક્રી; ફેર

વેદાંત=એ નામનું એક સામ્ર

પારંગત=પાર પામેલા

ચંડિકા=એ નામની દેવી; માતા

યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ

કુળદેવતા=ગોત્રજ

કષ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ

જતિ=ગોત્રજ

સ્થાનિક=મઠવાળા; આશ્રમવાળા

પંથીઓ=પંથવાળા

નિરોધ=જીદાપણ; અજીમનાવ

અંકરા=અંખ; અધારા

એક ખીજના ખખા ઉપર માથા

કરી જોઇ રહેતાં હતાં=એક ખીજને

હાળ પડતાં વળખી રહ્યાં હતાં.

તમેટી=પહાડના મૂળ આમળની

જાઓ

કા=જાઓ.

ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં સાધુઓ

એકજ જગ્યાએ ચાર મહીન

રહે છે તે

તાણવાણા=વણુવાની સાળપર

ઉભા આડા દોરા રાખવામાં

આવે છે તે.

અનહદ=હદ વિનાનું; ઘણુંજ.

વરસાદની વૃષ્ટિ=ઘણુંજ વરસાદ

૧૪ખામાં=ખાણુમાં

ઝોરજ=જીદીજ; ન્યારી

ફાક=ફાકટ; નકામું.

પાઠ ઉપ.

ધારાં=મોટાં

મીચ=પાસે પાસે

સિંકોના=એ નામનું એક જાડ થાય

છે જેમાંથી કિવનામત બને છે

જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશ+અક)

=તાવ દૂર કરનાર; તાવ કાઢનાર

દેવદાર=એક જાતનું જાડ (એ જાડ

દિમાલયમાં થાય છે)

સૌદર્ય=સૌભાગ્ય; ખુશસુરતી

કાષ્ટઔષધી=ઔસડના કામમાં આ-

વે એવું લાકડું; વનસ્પતિની દવા

દુકનજર=તાતકાલિક લાભ
ઉન્નત=(ઉન્+નત=અંકુ=અગ્રર)

અહંકારી; ઉદ્ધત; અવિચારી
વેાકળા=નજા

સંહાર=નાશ; કતલ

હાંકણુ=હાંકણુ

ડેરાડુન=ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં
ચહેર છે.

તકતા=જથા

ખંડ=ભાગ

અખનુસ=એક જાતનું ઝાડ

અરીઠિ=અરીઠાનું ઝાડ

જુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમાં
રાજા કે રાણી આદિપર બેઠા પછી

૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટા

ઓચ્છવ કરવામાં આવે છે તે

ટાંકણુ=અવસર; વખતે

અવસર=રૂડુ તાણું

હતકારક=(હિત+કારક)=અહુ
કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીજને તુકસાન

કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ
તુકસાન થાય.

કરે તેવું બોગવે=જેવું કામ કરે
તેવું ફળ મળે

બગદાદ=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમાં
ચહેર છે.

શીદા શીદા=મોહીત; મોહ પામેલું
અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-

તાબઅથવા જાગીર મળેલી
હોય તે

ઉમરાવ=સરદાર; શ્રીમંત

નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ.

બેગ=અમીરી ઇલાકાબ

આગા=શેઠ

કરાર=કબુલત; કરાવ

કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર.

મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી

જુમ્મા=શુક્રવાર

અલીશા=મહમદ પેગંબરના વારસ

દસ્તખરતા=અદખસર

કાનુન=ધારા

અફઝ=અબ્દ; વેણ

ખુખી=વખાણવા લાયક અતુરાહ

દામ=પૈસા

હાડકાંની ખરાબી થશે=માર ખાવાં

હાડકાં ભાંગી જશે.

હરિઆદુ=વિચાર

ખીસિઆણા=ઝાંખા; વીલા

ધાણુ વળી ગયો=ધણેજ ખપ્યો

ખાણુ પડી=ધાર બાંગી ગઈ

પેટ પકડીને દરયા=ખુબ દરયા

પાઠ ૩૭.

શૌર્ય=કૃત્સાદ શક્તિ; બહાદુરી

વાટ પાડુ=રસ્તે લુંટનારા

ધોળે દહાડે=અથા લોક દેખે એવા

દિવસના પ્રકાશમાં

ધાડ=મુઠારાની ટોળી

પાલક=રક્ષણ કરનાર; રક્ષક

ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુંટનારા ટોળી-

નો માણસ

શૂરાપુરા=પણા બહાદુર નર

પાળીઆ=પત્થરમાં કે રેલા લેખ

કેસરીઆ=યુદ્ધમાં મરતાં મુધી

પાછી પાની ન કરતાં લડતું તે

સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું;

પતિવ્રતાપણું

ચિતા=એક

રવાં ઉભા થઈ જાય=કંપારી છૂટે;

ખાર, ખયખો કે ખય વગેરે

વૃત્તિને લીધે કારીરિક લાગણી

થઈ આવે

ચણસંચામ=લકાઈનું મેદાન

વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન; વટો-

ળીઓ

ધાડું=જડું; ધટ

જીવતે તળાવે બાંધી=મરવાની

દરકાર ન રાખી

સ્વાર્પણુ=(સ્વ+અર્પણુ)=જાતનો

ભોગ આપવો તે

સામાગ્યવંતી=સારા ભાગ્યવાળી;

જેનો ધણી જીવતો હોય તે

આરે=કાંઠે; કિનારે

ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ; ભો-

ભાયો નહિ.

દુઃખનો આભ=પણુંજ દુઃખ

ટેક=વટ; પથ્થુ

લૂણુ=અનાજ; નીમક; મીઠું

યુગ=યુગ; જમાનો

પાઠ ૩૮.

ચકવર્તી=જેની આજુ નાનાં મોટાં

ધણાં રાજ્યો ઉપર વર્તાતી હોય

તેવો; એક સમુદાયી ખીજ સમુદ્ર

સુધીન પ્રદેશનું રાજ કરનારો કે
જેને બીજા સર્વ રાજાઓ ખંડ-
ણી આપતા હોય તેવો

મહારાજાધિરાજ=મહા+રાજ+અધિ
+કાજ)=મોટા રાજના રાજ

દિગ્વિજયી=ધણા રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજ

આચાર્યકિત હુકમ પાળનાર; હુકમમાં
રહેનાર; તાબેદાર

સામંત શિરોમણી=સઘળા યોદ્ધા-
ઓમાં શ્રેષ્ઠ;

શિરોમણી=શ્રેષ્ઠ; મોટા

યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઈમાં કુશળતાપણું
સેવામાં હજુરમાં; નોકરીમાં;

પરાજય=હાર

છળભેદ=દમોદરકો; કાવતરું

ધાટ ધડશો=મારી નાખવા ઉપાય
શોધણા

ફાડી=લાલચો આપી; પોતાના
પક્ષમાં લઈ

ટીપ=ચાટી

લક્ષ્મી ચાલો કરવા આવે સારે

મોં ધોવા જવું નહિ, પણ તરત
કપાળ ધરવું=મળતો લાભ તુરતે
લઈ લેવો.

સ્વદસ્તે=(સ્વ+દસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=આગ્યશાળી; યશસ્વી; ધન
સંપન્ન

રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજ

ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી; ગુજ-
રાતના રાજ

નીમકલલાલ=કૃતરા; કરેલો ઉપકાર
જાણનાર.

તન=છોકરો; પુત્ર

સુભદ્રોપરિ=(સુ+મદ+ઉપરી)=મોટા
યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ

સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)
=સરકરનો મોટા ઉપરી

બ્રહ્મ=મગડેલી; અપવિત્ર યજ્ઞેલી

નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ઈ)=કપટ
વગરના; નિષ્પાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના

સામાવાળીઆ=વિગ્રહ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ; દુશ્મન

લાંચ=પગાર કરતાં ખીજી કંઈ

છાની રીતે લેતું તે

રશવત=લાંચ (રશવત ફારસી

શબ્દ છે)

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે

લડતું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી;

તરફેશ

દુદર્શી=(દુર+દર્શા) નદારી હાલત

દેશકલ્યાણુખ વ=(દેશ+કલ્યાણુ+

ખાવ)=દેશનું ભક્તું કરવાની ઇચ્છા

દુરાચાર=(દુર+આચાર)=અરાખ

ચાલ

ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇચ્છા

વગેરે

નખોદ=સત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સર્વરવ જવાનું

સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો

જય છે

ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત

પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ

તાણ્યો તણાવાનો નતી=લાલચોથી

ડમવાનો નથી.

ભરમાવ્યાથી=હેતુથીથી; બંનેરવાથી

લુણ્ણકરામ=કૃતધન; નીમકકરામ

પ્રતિષ્ઠા=આખર; મોટાઈ

ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક

(સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)

રાજકોઠી=(રાજ+કોઠ+ઈ)=રાજ્ય

પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર

શીટકાર=ધિકાર; તિરસ્કાર

સુશીર્તિ=(સુ+શીર્તિ)=સારીઆખર

અટ્ટો=એળ; કલંક; ડાઘ.

પાઠ ૪૦.

ઉપાડાં=નવસ્ત્રાં; નાગાં

હિંસક=(હિંસ+અક)=હિંસા કરનાર;

ફાક્ષી ખાનાર

કોતર=નદી કાઠે જે ઉડા ખાડાઓ

હોય તે; પહાડમાં લાંબો પહોળો

જે ઉડો ખાડો હોય છે તે

અખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ

ગુફા=પહાડમાં જે પોલાણ હોય છે તે

જિંદગી નિભાવવા=ગુજરા કરવા

અધિપત્ની=મુનિની સ્ત્રી

વલ્કલ=ઝાડની છાલનાં લુગડાં

નજરપહોંઆડીને=અક્ષર વાપરીને;

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને

રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનો સંયો

હાય મહેનત=દાઘની મગુરી

અનહદ=(અન+હદ) ધણોજ

ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ

જેવી, આશ્ચર્યકારક

મીલ=કાપડ વણવાનું કારખાનું

છેટાં ભાંગી ગયાં=અંતર ઓઘું થયું

પાઠ ૪૨.

અકત્ર=એકઠાં; ભેગાં

શીટશે=મટશે

પાશેરમાં પહેલી પુણી=પાશેર

રૂમાંથી પુણીઓ કરવાની હોય

અને તેમાંથી એક પુણી બનાવ

વી તે. મતલબ કે કામની સર-

આતજ થવી.

શકુંતલા=કણ્વ ઋષિની ધમ પુત્રી;

દુષ્યંતની બી; ભરતની મા

ગીતમી=એ એક તપસ્વી સાધવી

હતી તે કણ્વના આશ્રમમાં

રહેતી હતી એણે શકુંતલાને

ઉછેરવામાં મદદ કરી હતી.

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણુ=(પરિ+ક્રમણુ) પ્રદક્ષિણા

પ્રિયવંદા=એ એક ઋષિકન્યા હતી

વિતકંઠા=કન્યા; મરજી

વિયોગ=(રિ+યોગ) જુદાપણું;

જુદાર્થ

કલા=પાચકા; જુડા

નર્તન=નાચવું તે; નૃત્ય

વિયોગ=જુદાઇ; વિયોગ

સકલ=સઘળી; બધી

વનલતા=વનવેલ; વનની વેલો

ઉભરે=મનનો જુરસો બહાર

પડવો તે.

અનવય—(તાત્ત) વિયોગથી હરણો મુખમાંથી ઈર્ષ્યા કલા બોંધ નાખી દે (કે) એને (ભારતે) વિજેમના બાલા વાગ્યા. (તેથી) મોર નર્તન તજે છે. (૧) સકલ વનલતા પણ જાણે ખરેખરે આંસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા ઠાઠે છે. (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાંથી દરબના બાચકા ભોંયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનું તણ દીધું છે. મોરને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સધળી વનવેલ પશુ ગણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોય તેમ પાંદડાં ભોંયપર ખેરવી નાખે છે અને જોવી રીતે મનનો જુરસો બહાર પાડે છે. (૨) વનજ્યોત્સના=વેલનું નામ છે.

કાશ્યપ=કરપના વંશજ; ૪૯૪

મેળાપ=મુલાકાત; ભેટ

સંકલ્પ=વિચાર

ભર્તાર=પ્રશ્ની; વર

અવર=અન્ય; ખીણું

સંકૃત=(સ+કૃત) સારાં કામ

પ્રમાણુ=જોવા જોઈએ તેવો; મન ગમતો

નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.

વધુ=વહુ

વધુવર=વરવહુ

અન્યથા—તુજ કામ મેં પ્રથમથીજ (મારા) મનવિષે (તારા) ભર્તારનો સંકલ્પ કરી મૂક્યો હતો તે (ભરતાર) રૂપે, કુળે (બને) અવર સદ્ગુણમાં સમાન (છે; તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તું) સંકૃતથી પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંખો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ બને વર વિષે સુખીઆં થયાં, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ. (૨)

સમજુતી—તારે મારે મેં પહેલાંથી મારા મનમાં (તારા) ધણીને વિચાર કરી મૂક્યો હતો, તે (તારો ધણી) તો રૂપમાં, કુળમાં અને ખીજ સદ્ગુણમાં (તારા) સરખો છે. તે ધણીને તારા સારાં કામથી મેળવ્યો એમ જાણુ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આંખો (વર) મળ્યો એથી તેની પશુ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત

જેવો આંખો છે તેવી એ વેલ છે; તે પ્રમાણે શંકુતલાને પણ આંખા રૂપ દુષ્યંત મળ્યો, તેથી તમે બને (શંકુતલા ને વનજયોસ ના) હવે વર તરફથી સુખીઆં થયાં; તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઈ. (૨)

માર્ગ પડ=ગ

સપુરત=સોંપાય

ખેલવવાળી=હાડાવાળી; ગર્ભવંતી;

હમેલવાળી

અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

બારેવહી=ગર્ભવંતી; હાડાવાળી

નિવિધ્ને=(નિરુવિધ્ને)=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર

પાલવ=છેડો

કુશ=દામ

અમળ=અ+મળ=નિર્મળ; સ્વચ્છ

પ્રગુદા=ઈંગોરનું ઝાડ.

સામે=ખેડયા વિના એની મેલે

થએલું એક જાતનું ખડ ધાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુઠીભર=મુઠીમાં માથ એટલો;

ધણોજ થોડો

તુલ્ય=બરાબર; સમાન

અન્વય—પડેલ ધા રજાવવા ઈચ્છી કેરું અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયું. વળી મુઠીભર સામે હાથે હાથે એ પુત્ર તુલ્ય મૂમલો છોડી નવ જાય.

સમજુતી—પડેલો ધા રજાવવાને માટે ઈચ્છી ફળનું ચોકખું તેલ દામની અણીથી મોઢામાં રેડયું; અને મુઠી જેટલો સામે ખવડાવીને હાથેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણ મારાથી મૂઠી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે.

આપણા=આપણા (ક્યાંથી પુત્ર અ

થે' પણ મોઢામાં છે.)

હારગરવ=કારણ મુનિનો શિષ્ય

ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ

સંપ્રદાય=રિવાજ; આદ્ય; પરંપરાથી

ચાલતો વહીવટ.

તેડ=કિનારો; કઠો; તટ
 દુષ્યંત=પુરનો એક વંશજ;
 શકુન્તલાનો ધણી
 વૃત્તિ=મન્થા
 માન=મોટામ

અંધુજનો=સગાં સંબંધીઓ
 યુવતી=તારણી; જુવાન સ્ત્રી
 સત્કાર=આદરમાન
 વધુ=વધારે; વિશેષ
 ઉદય=ચઢતી; વૃદ્ધિ; ઉન્નતિ

અન્યથા—અમેને ઋષિને તપ એજ ખરું ધન છે (એમ) જે જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમતણું કુળ ઉંચું છે તે ખુશીથી વિચારી શો; વળી આપોઆપ પરસ્પર તે રનેદની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઇએ અંધુજનો કોઇ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે ખીજ ધણી રાણી બહુ માનમાં છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો; તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા અંધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય.

સમજુતી—અમે ઋષિને તપ એજ ખરું ધન છે એવું તમે જાણો છો. તેની સાથે તમારું કુળ પણ ઉંચું છે એમ ખુશીથી વિચારી શો; વળી તમે જાનેમાં એક ખીજ ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની મન્થા થઇ હતી, તે વખતે કોઇ પણ સગાંસંબંધીઓ કોઇ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની ખીજ બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે તેવી રીતે તમે આ તરફથી સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે ખીજ રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો. એથી વધારે ચઢતી થવી (ખીજ બધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો પરસ્પર ભાગ્ય આધીન છે, વહુના સગાંસંબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોપએ અપકાર કર્યો હોય

તે સાંખી રહેવો તે; આમોક્ષ

ધૈર્ય=ધીરજ; સમુરી

વટ=ટેક; શાખ

વહેવાર=આપ લેનો સંબંધ

છોડણી=અટકળચાણુ; હરકત

આમોક્ષ=ક્ષમા

સંભવ=આશા

વક્તા=જાહેર બોલનાર; ભાષણ
કર્તા

રાજદારી=રાજકારભાર કરનાર

બદમાશ=લુચ્ચો

પીછો છોડ્યો નહિ=ખાતે પડ્યો;

પાછળ લાગુ રહ્યો

મસાલચી=(મસાલ+ચી)=મસાલ

રાખનાર; મસાલ ધરનાર

આઘાધારી=દુકમ ધરનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=જગ ભહર

વહકણી=લડાણી

પાનું પાડ્યું હતું=સંબંધ જોડ્યો
હતો.

ગાળોની ટુચ્છિ=ધણીજ ગાળો

સોકેટીસ=એક યુનાઇન પંડિતનું
નામ છે.

વિપત્તિ=દુઃખ; આફત

રહેમાં=મનમાં

હેબકી=ડરી; ચોંટી

ખેડ=રચના; બનાવટ

માંડવે=માંડવ

મેઢ=વરસાદ

વધાઈ=ખુશ થઈ

મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુર્લભ)=

ધણીજ ખરાબ દશા

તદાપિ=તદા+આપ=પણ)=ત્યારે

પણ; તે વખતે પણ

સન્ને=રાખે

અન્વય—પ્રશ્નને ગમે તે સમે સૌ સહેવું. (અને) રહેમાં સદા
રાજી રાજી રહેવું કદી હેબકી હોયે હામ ન હારો, ધણી કદ કાળે
ધણી ધૈર્ય ધારો. (૧) જુઓ, મેઢનો માંડવો ધડીમાં ધનારો (અને)
મહામાં જનારો જોવો હોય છે, એવો ક્યારે વિશ્વનો ખેલ સરખો

(છે) ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ઘેર્યું ધારો. (૨) ભાઈ એક કાળે વિવાહની વધાઈ મળે, (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે. સદા સારો નહારો કાળ ન ચાલે ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ઘેર્યું ધારો. (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યાં) દીલે ધારી જોવું, તદાપિ ન રોવું, દેવને ભજે (અને) શાંતિ સજે એજ સારો. ધણાં કષ્ટકાળે ધણું ઘેર્યું ધારો. (૪)

સમજાવતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવું. અને મનમાં હંમેશાં ખુશી રહેવું; કદી પણ હેબકી જઇને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દરદારમાં વાદળની ઘટા ધડીમાં ચાય છે અને ધડીકમાં વેરાઈ જાય છે; એવી રચના પરમેશ્વરે દુનિયાની ખનાવી છે, માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખો. (૨) ભાઈ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે; હંમેશાં સારો કે નહારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી. માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૩) જ્યાં કોઈપણ વખત કાંઈપણ, યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ ડરવું નહિ, એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી.

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી

રાજા; ત્રિશંકુના પુત્ર

અયળ=૬૬

ટેક=નિયમ; પ્રતિજ્ઞા

દુઃખના કાંઈ જગ્યાં=ધણુંજ દુઃખ

પાશ્વ=હિંદો; જાળ

અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ

એવું

અપૂર્વ=અસાધારણ; ધણુંજ

રડો રડાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૪.

ઉડતો રાગ=ચેપીરાગ

ચોંટ છે=વળજે છે; થાય છે.

પરમાણુ=ઝીણામાં ઝીણો અંશ;

ધણીજ નાની રજ

મળલો=મારો; ઝપાટો; હુમલો

છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમાં

ઝોરી=છેક નાના સૈયડ; જોખર

મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ

અવધિ=(અવધ+ઇ) અવધવાળા

પ્રાણુહર=(પ્રાણુ+હર) જીવ લેનાર

કોલેરા=અધોઠ

કોમળાઉ=ઝોડી ઝોડીને મરે તે

રાગ

અધોઠ=હાથનું ને ઝોડનું

ધોણુ=ધોવણુ; ધોતાં નીકળેણું પાણી

નિર્મત=(નિર+મત) સક્રિયહીન;

નખળો; કમળેર

નવેસર=નરીથી; બીજવાર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ+ધાત+અક)

જીવ લેનાર

ઝેરન=જહનના દેસ દાણા ખાર

ખાજરીપૂર=ખાજરી નેટણું

પાવલીખાર=પાવલીના વજન બ-

રાખર.

પેદુ=પેટની નીચેનો ભાગ

પ્લાસ્ટર=લેપ

શેક=ગરમાવો

સન્નિપાત=સનેપાત; વાના ચાળા

પેટમાંનું પાણું વળે=ઉલટી થાય;

ઝોકારી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+દી)=સાચું

બોલનાર

રાજસભા=સેનેટ; રાજકારભાર

કરનારી મંડળી

મસજત=વિચાર

સબ્ય=સભા જાપક

મત=અભિપ્રાય; વિચાર

કાનપર ધરી નહિ=પત કરી નહિ;

ગણુકારી નહિ.

કારી બખમ=નહિ વીસરાય એવું

દુઃખ

ગુરસો=લામણી

ધાત=ખૂન; કતલ

અર્થ=ફાટ

કાલ=ચંચળ

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=હાથશુ

તાપુત=તાજ્યા; મહેરમનો તહેવાર

ક્રમ=નિયમ

આગ્રહ=હઠ; જીદ

પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ

નીવેડા=તોડ; નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

સમજીતી=સમજ; વિચાર

સમાધાન=સમજીતી; નિવેડા

એકદીલી=સંપ; ઐક્ય

પ્રવીણ=નિપુણ; કાબેલ, ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ; ચતુરાઈ

હજરત=મુસલમાનને માન આપ-

વામાં બોલાતો શબ્દ

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=

મૂર્તિ પૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જીનું+ઉદ્ધાર=

સમારવું તે)=જીનું સમારવવું તે

મુખી=આગેવાન; અગ્રેસર

ફજર=સવાર; પ્રભાત

બડીફજર=પ્રભાત પહેલાં; મબસકું;

અગ્રેસર=(અગ્ર+આગળ+સર=અ-

નારાઓ)=મુખીઓ; આગેવાનો

અમીન=વિશ્વાસુ; ભરોસાદાર

સકેત=વિચાર

ઉંચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૮.

ચાણોદ=ભરૂચ બિલામાં નર્મદા

કાંઠે જત્રાતું ધામ છે.

કંઠ=સૂર; ધાંટી

પદ=કવિતાનું ચરણ

અચ્છો=સારો; મજનો

નિરાધાર=(નિર્+આધાર)=આધાર

વમરના

દર્શન=ગ્રાંખી

લાવણી=કવિતાની એક જાત

કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના

સંમમપર એક ગામ છે

કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા

કલ્પના=ધારણા; અટકળ

પ્રવાસ=મુસાફરી

નિમિત્તે=કારણે; સળખે

મજબાપા=મજમાં બોલાતી બાપા

ઉમ્મ=કોષ; તામસી

ખાધો=ખંધારણ

લીન=એકતાર; મજ્જુલ

યશોદા=નંદની સ્ત્રી; કૃષ્ણને ઉછે-

રનાર મા

ઓર્શીમણુ=આભારી

તાંબુરો=એક જાતનું વાણુ

કીર્તન=ગુણગાન

સંતાન=છોકરું

ક્ષણુમંચુર=નાશ્વરંત

શૃંગાર=પ્રેમ

સાહિત્ય=ભાષાના ગ્રંથો

ઉભરો=ઉમળકો; લાગણી

ચંચળ=ચળાયમાન; ડમમગતી

પ્રકૃતિ=સ્થિતિ; હાલત

તરણો=જીવાન પુરુષો

સૃષ્ટિસાંદર્ભ=કુદરતની શોભા

સંગીત=નાચવું ગાવું બજાવવું તે

પાઠ ૪૯.

ચાણુક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન

પ્રપંચ=કપટ

વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપ-

રાતો શબ્દ

પુનઃ=ફરીથી; બીજીવાર

પ્રવેશ=દાખલ

પ્રતિ=તરફ

નિર્દોષ=(નિઃ+દોષ)=વાંક વગરનો

અચાનક=અચિંતો; એકાએક

પરિક્રમણુ=ચાલવું

કૂર=ઘાતકી; નિર્દય

અન્યથા—ચાણુક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ બચ પામે, હું તો મુનામાં છુંજ તો તેહ કૂર થકી મને બચ ક્યમ ન રહે ?

સમજીતી—ચાણુક્યના એકાએક તેડાથી વગર ચાંકવાળો પણ બીએ, તો હું તો મુનેમારજ છું તો તે ઘાતકીથી મને બીક કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે બીક રહેજ.

આમાત્ય=પ્રધાન; વજીર

વાગ્દોષ=વાણીનો દોષ

જપનામધ=સાવચેતીથી

નિરાજી=નિરાજી; બેસીએ

અધટિત=(અ+ધટિત)=અધોઅ

અકાર=અણુગમતું; નાપસંદ

મર્મ=બેદ; છુપું કારણ

મર્મ બહુ=બેદવાળું, દગા ભરેલું

આકર=આન

ધમધાકાર=ધણાજ; પુષ્કળ
ગત=મરણ પામેલો; મહુમ
પૂર્ણિમા=પુનેમ

તુલ્ય=મરામર; સમાન
પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી અદક્ષો
વાળવો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ; નિરાંત
સદર્પી=(સ+દર્પ)=આનંદભેર
અધન્ય=(અ+ધન)=અભાગીઓ;
કમનશીખ

રાજવિરોધી=રાજની કલટો ચાલનાર
અધાપિ=(અધ+અપિ=દુશ્મ) આગ
સુધી; હજી લગી

માજી=પહેલાંના; અગાડિતા
વિરુદ્ધ=કલટી

વાગ્દોષ=બોલવામાં ભૂલ
પ્રતિકાર=કેપાય; ઇલાજ
વિનયુ=કહ્યું

પાક ૫૨.

સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ
પ્રવાહ=વહેણ

મંગલવર=જાજરાં; મોટાં

બંધ બાંધ્યો=હરીઆનું પાણી દેશ

પર ફરી વળે નહિ નહિ માટે
ભોત ચણી લીધી તે

મુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે ચ
ખળખળાટ=ખળખળ [ચુતર હોય તે
મહાભારત=મહુ મોટું ને અધરં

રોગનિષ્ટ=(રોગ+નિષ્ટ=સાથી વધારે)
=રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ=
અચાવ, જાળવણી)=પુરેપુરી
જાળવણી

ઉચ્ચેલી=કેસેડી

સ્વિટ્ઝેરલૅન્ડ=યુરોપમાં દેશ છે. (એ
યુરોપના સઘળા દેશ કરતાં વધારે
પહાડી પ્રદેશ છે.)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામાં દેશ છે.
જર્મન સમુદ્ર=કિતાર સમુદ્ર; ઇ-
ંગ્લાંડ જર્મની અને ડેન્માર્કની
વચ્ચેનો સમુદ્ર

બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમાં
ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

ફ્રિમ=અનાવડી; નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર

સુએજની સંયોગીભૂમિ પહેલાં
એશિયા અને આફ્રિકાને જોડતી
હતી. સને ૧૮૬૮ માં એ
સંયોગીભૂમિ ખોદીને નહેર
કરી છે, જેથી રાતો અને
ભૂમધ્ય મસુદ્ર જોડાય ગયા છે
સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ભૂ+ભૂમિ)
જે મોટા જમીનના ભાગને
જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ
સામુદ્રધુની=જે મોટા પાણીના
ભાગને સાધનારો પાણીનો
નાનો ભાગ

પાઠ પર.

દ્વેષ=ખાર; કીનો

અહગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)=

નકારો ગુણ; દોષ; એવ

પેટમાં ડાઘ રાખીને=મનમાં

વાત રાખીને

મુડી નાખવું=હિંમત લીધા મો-

ઠને કાપી નાખવો

કુંદવાન્નાસની ગળજો

મંજી=પાસનો હમ

એક મોટી પ્રજા લઈ શકતા નથી=

સંપ રાખી શકતા નથી

મજાપુત=સખળ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો;

ધણોજ.

હદપાર=હદઅહાર; ધણોજ

રહેણી=રીતભાત

વેનિશ=છટાલીમાં આડિઆટીક

સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે.

ખડક=પાણીમાં રહેલા કુંગરા

ખાર=નદી કે સમુદ્રનું મુખ જ્યાં

આગળ નદી સમુદ્રને મળે તે

જગો; સમુદ્રમાંથી ઉતરવાનું

ટેકાણું

હજીરો=મિનારો (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં

હજીરો નામે એક જગા છે

ત્યાંની હવા ધણી સારી છે ત્યાં

આગળ પણ દીવાદાંડી છે)

વાકસ=સાહેબનું નામ છે. એ

હજીરો તેણે બંધાવ્યો હતો તે

ઉપરથી બાર્કસ સાહેબનો

હજીરો હહેવાય છે

કરામત=યુક્તિ; ગોઠવણ
કરખો=બારીથી આગળ કાઢેલી
બેઠક; ગોખ

સહાયતા=મદદ

તખક=માળ

સુકુમાર=સડોમળ; નાળુક

દેશનિકાલ=દેશપાર; કાળાપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળાપાણી=દેશનિકાલ

પળવણી=દુઃખ; હેરાનગતિ

વિરોધી=દુશ્મન; ચતુ

સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે.

રિદ્ધિ=દોલત

સિદ્ધિ=મોટાઇ

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઇ

પાઠ પડે.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી

(દીપ=દીવો+દંડ=ચાંબલો)=દીવો

મૂકવાનો ચાંબલો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે; વગર

હરકતે

દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાધિલો

ચલતરનો ચાંબલો

મિનારો=પથર કે લાકડાની ઉભા

ચાંબલા જેવી પ્રમારત; હજારો;

ટોડો

ખરાબો=પાણીથી ઢંકાયેલો ખડક

સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ધણેજ

સુધરેલો હતો

તરવચાન=(તરવ+ચાન)=કાર્ય

કારણ કાલ્પ; ફિલોસોફી

લોકોકિત=લોકતું બોલવું; લોક.

વાચક

સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=

પુણ્ય પૈસાની આવક ચમ્પ છે;

પુણ્ય કમાણી ચમ્પ છે.

ગોદી=માંધિરી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની

બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાખખંધારણુ=રાખ ગોઠવણ

સાદિત્વ=સામાન

ઝેટખિટન=મંજાંડ અને રકોટલાંડ

મળાને થયેલો ભેટ

જોગવાઇ=સમવડ; અનુકૂળતા

ખારસોબ્બલાલો; જહાજો

મેસથી=શુરસાથી

ખનીજ=ખાણુમાંથી ઉત્તમ મએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ; આખર

પ્રીત=માવ

હિંતચિંતન=(હિંત=મહુ+ચિંતન=

વિચાર)=મહાનાં વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પો-

તાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરગી=મનમાં ખુદાવાળો; ખોટા

વિચારવાળો

ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ

નોકાસેનાપતિ=(નોકા+સેના+પતિ)

=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણું, મોટાઈ

સ્વતંત્રતા=આપ અખતારી

મોકળા મનથી=ખુલા દીલથી;

નિખાલસ મનથી

સંમતિ=સલાહ

સ્વામિમાન=મુક્ત અભિમાન; ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+શ્રય) પોતાની

ગત ઉપર બાંધે રાખવો

સ્વાભાવિક=કુદરતી; ધૃશ્વરી

પ્રતાપ=તેજ; મોટાઈ

સમૃદ્ધિ=દોહત

લાગ ૨ જો.

પાઠ ૫૬.

સંસ્તનત=રાજ્ય; શહે-

નશાહત

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=દીલાં; દોહરાં

લક્ષ્મણશુર=ચોડીવારમાં

નાશ પામનાર

ઉપભોગ=ભોગવટો;

સુખ વલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર;

અચાવનાર

પાલક=પાળનાર

એળે=ફેફકા; નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પકાવ

નિરાધાર=(નિર+આ-

ધાર) આધાર વગરનું

અયમીત=(અય+મીત

=બીધેતો) અયથી

બીધેલા

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણ

ઇનશાન=આદમી; માણસ

આલીશાં=ધણું મોટું

જર્જર=એકજા શુનું;

અખળા ગએલું

છર્જોદાર=(છર્જ=શુનું

+ઉદાર=સારી સ્થિતિ)

શુનું હોય તેને સમ-

રાવવું તે.

કાનૈલ=હોશિયાર

માહિતમાર

બાહોશ=ચાલાક

સાંકડામનનો=અખિલ

રોમરોમ=રંવેરંવાં

પાયમાલ=અરામ કા-
લત.

નિબંધ=ફળ વગરના,
ફેકટ; નકામા

અજીઆનો કર=માથા
દોઢ વેરા

નામની=ઉપલક્ષ; કહેવા
માત્રની

સધિ=સલાહ

તખત=ગાદી; રાજ્ય

રતતંત્રતા=આપ અખ-
ત્યારી

કાવતરં=દગો; પ્રપચ

શિરચ્છેદ=માથું કાપવું
તે

સર=તામે

બર્થ=ફેકટ; નકામી

અધોપાન=જતાં રહેવું

ઐક્ય=સંપ

અનુન=અનુસરો

ચોથ=ખંડિયા રામ

પાસેથી તેની ઉપજ-

નો ચોથો ભાગ લેવો

તે; ચોથાઈ

પાઠ ૫૭.

કળા=નેજ; આખાલી

ફતેહમંદ=જીતવાળી

મશરૂફી=પ્રતિભંત;

જજવાળી

કિશનાત=કિશરાવડું તે;
વસુક્ષાત

મરણીઆ=મરવાની

ખીક વગરના

સુરક્ષિત=સારી રીતે

રક્ષણ કરેલા

કદ્દા=ખારીલો; જખરો

વિગ્રહ=સગાઈ; શુદ્ધ

દરમિઆન=વચક્ષા

વખતમાં

વ્યવસ્થા=જોડવણ

આખાઈ=સુખી

કારકીર્દી=અમલ

વિસ્તાર=ફેલાવો

મગપેસારો=દાખલ

થવું તે

અણુમનાવ=તકરાર

ધર પુટવાનો=માહોમાંદો

લડાઈ થવાનો

સમયસૂચકતા=વખત

નિચારી ચક્ષાવચનો

શુભ

પ્રસંગોપાત=વખતો

વખત

જહોજલાલી=આખાલી

અનુપમ=(અનન્યકામ)

=જેની સરખામણી

ન થાય એવી

સમૃદ્ધિ=દોલત

આણુ=દુરાઈ; દુકમ

અધાધુધી=ઝેરખંદો-

ખરત; અવ્યવસ્થા

પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર

ડોલાવી=કમજોર કરી

અભિષેક=ગાદી બેસ

નાર નવા રાજા
ઉપર પાણી દૂધ
વજેરેની જે ધારા
કરવી તે
છરાદો=વચાર
છત=છાત્ર
અલંકાર=પરેણી
પાઠ પટ.
કલાધવ=ધરટ ખડિઆ
કંપની તરફનો અ-
એજ સરદાર અને
પહેલો મવર્તર જનરલ
પલાસી=ખંભાળમાં એક
શહેર છે. (એતું મૂળ
નામ પલાસ હતું
કારણ કે એ ઠેકાણે
અકબરના વખતમાં
પલાસ=ખાખરનું વન
હતું)
હવાત=શવતો
સંભવ=આશા
કોડી=વખાર; જથ્થાખંધ
માલ ભરવાનું ઠેકાણું
વિષ=ઝેર

કારાચક=કેદખાનું
નોડિપતિ=હરિઆશ્ર
લક્ષ્મરનો સેનાપતિ
સમર્થ=ભેરાવર
સુલેહ=સલાહ
હલ્લો=હુમલો
જલદ=તીખો; ગુસ્સા-
વાળો
આવેશ=ગુસ્સો; જનુન
સલામતી=ખાખાદની
કામળ=જડમૂળ
પરિચય=સહવાસ
ઓળખાણ
તરકટ=કાવતરું
હસ્તાવેજ=લેખ
કુચ=મુશમ હડાવી
આગળ ચાલવું તે
મેટો=મેળાપ
વક્ષાદાર=નીમકહવાલ;
રાજમક્ત
ધસારો=હલ્લો; ચઢાઇ
ખાંખ=ખાણુ
ભેરચો=લક્ષ્મરના જે
ભાગમાં તોપ ગોઠ-

વેલી હોમ તે જગો
પાટનગર=રાજધાનીનું
શહેર
ફરમાન=હુકમ
પાઠ પટ.
ઝોલીલ=કારભારી મંડળ
જમીન=મુલાત
આપનાર
રેમિડટ=ગોટા દેશી
સંસ્થાન પર દેખરેખ
રાખનાર અએજ
સરકાર તરફનો
અમલદાર
આકાષી=મારકતીખા;
એજંટ
પરવાનો=રાખ ચિકો;
પાસ; સનદ
સોસવું=વેલવું; ખમવું
સમાધાન=નિવેડો; તોડ
પરાખવ=હાર
ઉપાડો સ્વાર્થ=ખુશી
મતલબ
નિર્મૂળ-(નિઃ+મૂળ)=
ખંધ; સમાપ્ત

વેરાગી=વેથપારી રખ-

ડતા સાધુ

ચાંચીઆ=દરિઆઇ

લૂટારા

ઇલકામ=પદવી; (ખતામ

જનરલ=મેટા

દુરંદેશીપણું=દીર્ઘ દષ્ટી

લામો પિચાર

તક=મલાદતો કરાવ

વધન=દરકત

હારપુટ=કુસંપ

ડોલમડોલા=કમળેર

મસલન=ચુપો પિચાર

વાલી=રક્ષક; દિમાયતી

ચીરીને=ખોળગીને

નામેશી=પલંક

ખુશકા=જમીન માર્ગ

જખરદસ્તી=જેર જુલમ

ગંબીર=મેટા

આરોપ=દોષ

રખર=સનમુખ; સામે

સદર દિવાની કોરટ=

હાઇકોરટ

અદાલત=કચેરી; કોરટ

પાઠશાળા=કુચું જ્ઞાન

આપનારી શાળા

ઉત્તેજન=મદદ

પાડું=દો.

આગળ પાડેલો=આગે-

વાન કરેલો

સંભામ=મતા

ધુસરા=ખોળ

પ્રતિષ્ઠા=આખર

સત્તિપિ=મનસામ

મગર્મ=દલાકાવાળી

પ્રતિષ્ઠિતા=ખાન પામેલા

મત્રિ=સલાહ આપનાર

દક=કાયમ; અચળ

અસાધારણ=વચ્ચી

ઉદ્ધાર=તારણ; ઉંચી

સ્થિતિ

કુમુક=મદદ

ભરમાવે=ભોગવે; ખોટું

સચળવે

નાયુક=નાશ

સનંદ=પરવાનો

સમારંભ=મેટાં કામની

કાકમાકથી કરેલી

શરઆત

દખદખો=દખામ; ધામ-

ધુમ

ખિત્તત=મેટા; સરખાવ

દર્શાવું=દેખાડવું

નજર=નજરાણું; ભેટ

આમૂષણ=પ્રીમતી કરેણું

કલમદાન=કલમ રાખ-

વાતું ધર કે ખોખું

સામ્રાજ્ય=મેટું રાજ્ય

સિધાવી=માન સાથે

પધારી

વંશપરંપરા=એકજ

કુળમાં કતરી આવેલા

પ્રતિનિધિ=ખીળને ખ-

દલે કામ કરવા નિમા-

યલો માણસ; એજંટ

ઇનાયત કર્યો=મેટ કર્યો

પૂર્વજે=(પૂર્વ=પહેલાં+

જ=જન્મેલા) પહેલાં

જન્મેલાંતે; ધરમાં વાંડાં

પદવી=દરજા

દમરણ આપવું=યાદકરવું

પગરખાં=(રખાંએ રક્ષા
 ઉપરથી) પગનું રક્ષણ
 ડરનાર; જોડા
 કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કા-
 રનાર ટકે ત્યાં સુધીનો
 વખત; અમલ
 ટીકા કરવી=ગુણ દેવ
 દેખાડવા તે
 નજીવી=(ન+જીવ+મ)
 જીવ વગરની; હલકી
 પતરાજી=શીખી; બડાઇ
 નામોશી=હીણપત; સરમ
 અનમ=નજળી
 અફસોસ=પસ્તાવે
 જાગીર=રાજ્યના અંગની
 કોઇ મોટી સેવા બખ-
 વ્યા બદલ રાજ તરફથી
 જે જમીન ગામ કે
 વર્ષાસન મળે તે
 વકીલે મુતલક=સ્વતંત્ર
 એલચી.
 ડોલી=હાલી; નરમ પડી
 પીકો=કરકત; નુકસાન

રાજ્યદારી=રાજ્ય કાર-
 બારી
 મણના=મણતરી
 પાઠ ૬૧.
 પલટણ=લશ્કરની ટુકડી
 નામના=બાબર; ક્રાંતિ
 ખટપટ=અંગળ; તકરાર
 અલમ=અળગું; આધુન
 રૂપું=અનુ
 વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ
 ઝઝૂમતાં=વિંટાઇ વળતાં
 કવાયતી=ફિલ્મથી
 કેળવાયળું
 પાયદળ=પગે ચાલનાર
 લશ્કર
 રસાલો=ધોડેસ્વાર
 પલટણ
 મહાસમર્થ=બળેાનખરો
 મોત્રના=ગોઠવણ
 કુશળ=હોશિયાર
 જળાશયો=પાણીનાં સ્થ-
 લાગણી=પ્રેમ [જો]

પ્રમળ=મેરાવર
 તત્પર=તૈયાર
 જીમર=હીલ
 બરબાદ=નકામો; પામ-
 માલ
 બહેતર=કલ્યાણ; બહું
 નામકિત=નામીયો
 ખિતાબ=પલકાબ; માન
 સૂઝ=નજર.

પાઠ ૬૨.

સંધિ=સલાહ
 અંધાધુપી=અધેર; અ-
 વ્યવસ્થા [દારી
 જીમો=જોખમ; જવાબ
 ગુપ્તમસલત=ધુપાવિચાર
 દહાડો વળવો=ઉંચી
 સ્થિતિ થવી.
 આમલ અતિશય કહેવું
 તે; કાલાવાલા
 ઉત્તેજન=ઉત્તેજરણી; પુષ્ટિ
 વર્ષ=ફેલટ; નકામું
 રાહ=વાટ

વિષમ=તરેહવાર; મહ
રામણવાળી

તત્તક્ષણ=તરતજ; તેજ
વખત

ઉદ્ધત=એમદમ; વિવેક
વગરનો

મેન્સન=નોકરી પરથી
છુટા થયા પછી ગુજ-
રાનને માટે નાણું આ-
પ્યા કરવું તે

નજરકેદ=ખેડી વગેરેનું
બંધન નહિ પણ મુકર-
ર કરેલી જગાએથી
અસાય નહિ તેવી રી-
તની કેદ

પાઠ ૬૩.

મહંત=મોટો પુરુષ; મ-
હાતમા

વચનામૃત=વાણી રૂપી
અમૃત; બોધના શુષ્કટો

પ્રતિક્ષા=રથાપના

માંસાહારી (માંસ+આ-
હાર=ખોરાક+હ) માંસ
ખાનાર

મંડાણ=પાયો; સ્વચ્છતા
અકચ=એકતા; સંપ

વૃત્તિ=વલણ

શિરચ્છેદ=(શિર=માથું

છેદ=છિદ્ર ધાતુ કાપવું)

=માથું કાપવું તે

દ્રઢતા=અડગપણું

ગુરુમંત્ર=કામ પાર પા-
ડના માટે કરેલા યુક્તિ
વાળા વિચાર

ઉપરવાસના=ઉપલાણના

અજીત=જીતાંય નહિ
એવો

જેર કરવું=તાબે કરવું

વર્તારી=ફેલાવી

પાંખ=પક્ષ, આશ્રય

નિર્ભય=(નિરુ+ભય)

ખીક વગરનું

અભિપ્રાય=વિચાર; તક

પ્રલક્ષ=(પ્રિતિ=સામે+

અક્ષ=આંખ) આંખની

સામે; નજરો નજર

ખેવશ (શા)=ખે=વિના

વશ=મહું ચઢાવું)

=મહું નહિ ચાઢનાર

કેર=જુલમ

રણ્યોત્ર=જડાઇનું મેદાન

પીછો=પૂઠ; પીઠ

પાઠ ૬૪.

ધોર=ભયંકર

અંકાએલી=નિશાન થ-

એલી; ઓળખાએલી

કસોટી=પરીક્ષા

ખાલસા કરવું=જો જખી-

ન કે મામની પેદાસના

વમુલ બેનાર માલીક

સરકારે થવું તે

અસતોષ=વીરજ નહિતે

અત્રે=અહીં

ભથ્થું=ભાથું; મુસાફરી

ખરચ

પ્રકોપ=ગુરસો

એપ=અસર; લાગણી

સિમાડો=સુરદદ

તખ્તનસીત=માલીએ

એસાડવું તે

ઓથ=આધાર

સંભળ=સામાન

પગરવ=પગલાંનો અવાજ

(રવ=અવાજ)

સીડી=નીસરણી

ખોખરો=આગળનો ભાગ

ડોળી=ધાયલ માથુસને

ઉંચકી ઇ જવાની

-જુલની માચી

જંગ=ભારે

અળખા=(અ+અળ+આ

=નારી જ તિનો પ્રત્યય)

=જોર વગરની ઝી

ખાંડ ૬૫.

હાતી=દીઠરા વગરના

ખાંડ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં પડ ઝોળ.

અવાની વિદ્યા

વેત્તા=ગ્નણનાર

સમાવેશ=સમાસ

દુઃખિજન=વનસ્પતિ

કવચ=દાંડણ

પોપટો=લેપનું પડ

અનુમાન=અટકળ; ધારણા

અશ=આમ

[પટ=ઉપરનું પડ

માથુસે બીજનો દીઠ-

રતે લઈ પોતાનો

વારસ કરાવવો તે

સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત)

સારી રીતે બચાવ કરેલો

વૃદ્ધિ=વધારો

તગાવી=ખેડુન પાસે ખેતી

કરવાનું સાધન ન

હોવાથી સરકારે તેની

પાસે ખત લખાવી

લઈ જે નાણું અથ-

વા સાધન આગળથી

ધારેલું તે

દુળખાં=અળ વગરનાં;

દુકાળીખાં.

(સંસ્કૃત દુર્ણજ ઉ-

પરથી)

દાષ=જણાવનારી;

સોપાણી

રડોલરશિપ=વિધાર્થિને

નાણાંની મદદ આવી તે

વરિષ્ઠ=કાયદા બાંધનારી

સૌથી વડી મંડળી

ભરતી થવી=વધારો થવો

દિસસુરો=તત્ત્વગ્નાન;

હરકોષ વિષયના ધમ

શોધવા સંબંધીનું ગ્નાન

અમણી=આગેવાન

ખાંડ ૬૭.

સુએન=રાતા સમુદ્ર ને બુમધ્ય

સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં

સયોમીબુમિ હતી સને ૧૮૫૯

માં એ નહેર ખુલી મુઝાઈ

ટાપર } એશિયાઈ વૃદ્ધિસ્તાનમાં

સીડન } કહેર હતી એમાં પ્રથમ

} કાવ્ય બન્યો હતો.

ખાલેસ્ટેન=એશિયાઈ વૃદ્ધિસ્તાનનો

નેશનલિટી ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોના
પવિત્ર સ્થાન છે.

પોટો=પીડપર માલ ભર્યો હોય
એવા વસ્તુઓનાં બળદોનાં ટોળાં
ખુશકી=ખમીન માગે

ફમી=રોમના રહેવાશી

અલેક્ઝાન્ડ્રિયા=એ મિસરમાં
બંદર છે

રમના=એશિયાઈ તુર્કિસ્તાનના
એશિયામીનરનું મુખ્ય શહેર છે.

અસગ=એશિયાઈ તુર્કિસ્તાનમાં
યુક્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે

ટ્રેમિંગ્સ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોટું
બંદર છે (એમાં સુતરાઉ કાપડ

પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)

જીનોઆ=ઇટાલીમાં જીનોઆ નામના

અખાત ઉપર બંદર છે

ધાટ=પરિતમાંથી જવા આવવાના
રસ્તા

સફળ થયા=પાર પડ્યા; ફાળ્યા

સોષ=સવડ

પાઠ ૬૮.

પ્રસંગ=લાગ; વખત

કુરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર
નીચ નદીને કાંઠે છે.

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

બેલીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુ'બશ્શી એક જ જગ માગે કેટલા મેલ દૂર છે ?
એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સતમાં આવ્યું ? એકની
સુએજ બંદર કેટલા મેલ દૂર છે ? સુએજની નહેર કોણે ખાંધા
માંડી અને તે કયારે પુરી થઈ ? એ નહેર ખાધતા કેટલો ખર્ચ
થયો ? એ નહેરની લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બંદર

જોમવાઈ=રખત; તક

ખ્રિસ્તી=ઇટાલીમાં બંદર છે

માર્સેલસ=ફ્રાન્સમાં ભૂખ્ય સમુદ્ર

કાંઠે બંદર છે.

વમળ=પાણીમાં ચતા કુંડળાં;
ભમરા

સાર્ડિનિઆ=એ ઇટાલીમાં બેટ છે

કાર્થાજિ=એ ફ્રાન્સમાં બેટ છે.

બેનીફીશીઓ=એ ઇટાલીમાં સાર્ડિનિયા ને કાર્સિકાની વચ્ચે સામુદ્રધુની છે.

કાર્થે=ફ્રાન્સમાં શહેર છે.

જીબ્રલ્ટર=એ એજ નામની સામુદ્રધુની પર ધણો મોટો કિલ્લો છે (એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં આવ્યો.)

બેચેની=અમુખ

પ્લીમથ=ઇંગ્લાંડમાં નૌકાસેનાનું સ્થળ છે.

બીચીફ્રેડ=એ ઇંગ્લાંડમાં બુલ્હિર છે

ડાવર=એ ઇંગ્લાંડમાં શહેર છે

ટેમ્સ=ઇંગ્લાંડમાં નદી છે (એ નદી પર લંડન શહેર છે.)

વિલાયત જવાના રસ્તા-(૧) પહેલાં પોર્ટુગીઝ, અંગ્રેજ, ફ્રેંચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમાં થઇ કેપ ઓફ ગુડ હોપ ઓળંગી દિંદી મહાસાગરમાં થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા. આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતાં ત્રણ મહિના લાગતા; હાલમાં એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે. (૨) મુંબાઇથી આગમોટમાં બેસી અરબી સમુદ્રમાં થઇ એડન ઉતરે છે ત્યાંથી લાલ સમુદ્રમાં થઇ સુએજની સામુદ્રધુની આગળથી મિસરમાં અલેક્ઝાંદ્રિયા ખંડેરે ઉતરે છે. અલેક્ઝાંદ્રિયાથી ચાર રસ્તે જવાય છે. (૧) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી આગમોટમાં બેસી બુમધ્ય સમુદ્રમાં માલ્ટાબેટ આગળ થઇ જીબ્રલ્ટરની સામુદ્રધુનીમાં જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્ટુગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાનલમાં સીધાં પટન ખંડેરે ઉતરે. એ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. (૨) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી માલ્ટા બેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેઇલ ખંડેરે ઉતરે ને ત્યાંથી આગમોટમાં બેસી ડાવર જાય એ રસ્તે જતાં ૨૧ દિવસ લાગે છે. (૩) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી બુમધ્ય સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી આટલાંટિક સમુદ્રમાં થઇ વેનિસ ખંડેરે ઉતરે ત્યાંથી આગમોટમાં

મેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ, જર્મનીમાં થઇ ફ્રાન્સના કીલે બંદરે ઉતરે; અથવા બેલ્જિયમના એસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગબોટમાં મેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતાં ૧૫ દિવસ લાગે છે. (૪) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી બૃમધ્ય સમુદ્રમાં થઇ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે જિંડિસી બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગબોટમાં મેસી બોલોના મિલાન અને સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડમાં થઇ ફ્રાન્સમાં કાલે બંદરે અથવા બેલ્જિયમમાં એસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે; પછી ત્યાંથી આગબોટમાં મેસી ડોવર કે લંડન જાય આ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. ત્રિલાયનની ટપાલ તથા ધણીખરા ઉતાડિઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાઠ ૭૦.

આર=હરીમાનું મુખ: બંદર
 પ્રિમ=પૂત્ર
 પ્રિટિશમેટ=મેટપ્રિટન અને આવ-
 લીંડ બેટ
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 ચેડા=પટ્ટાળા
 પીલા=ફણમા
 હિંસારી=હિંસા કરનાર; હિંસક
 માવજત=સંભાળ; ખરદાસ
 આનિટ=એક જાતનો ઢાણાદાર
 પરપર
 સુધડતા=ચોકમાઇ
 આરુખ=કરબાત; ઉપાસિ

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
 પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય
 સભા (સાધારણ લોકોની, અમી-
 રાની અને રાજની સભા મળીને
 પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)
 ઉમરાવ=લૉડ્સ
 ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓવ-
 લૉડ્સ
 હાઉસ=સભા
 કોમન્સ=સાધારણ લોક
 રેવનની સભા=હાઉસ ઓવ કોમન્સ
 ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અક્ષ=
 આંખ)=ધર્મ ગુરુ, (ઇંગ્લેન્ડમાં બીશપ
 અને મોટા ગુરુને આર્ય બીશપ

કહે છે.)

હસ્તક=હાથમાં; તાબામાં
પ્રિન્સિપલિસલ=એ નામની ઇંગ્લાં-
ડમાં સૌથી મોટી કોર્ટ છે

મંત્રિમંડળ=પ્રધાનમંડળ; કેબીનેટ
કૌન્સિલ

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય એ
પક્ષ છે, ૧) લિબરલ=રૈયનનાં
લાભમાં રહેનાં) કોન્ઝર્વેટીવ=

રાજ્ય હેઠમાં રહેનાર. એમાં
જે પક્ષના વધારે મત આવે તે
પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે
છે. પ્રથમ કોષ કાયદો કરવો હોય
તે રૈયનની સભામાં મુકાય છે તે
ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઈ અમા-
રાની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય
છે તે કેબીનેટવાળા પછી રાજની
સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં
કોમન્સની સભામાં જોર વધારે છે
વિજ્ઞાપતમાં કાયદાનું માન ધણું જ
છે રાજ પણ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો
શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે. આગળ ૪. સ
કેન્સલમાં પહેલા આલસને તથા બી

જ નેમ્બરાળને ૧૬૮૮માં રૈયત
વિરુદ્ધ વર્તવાથી સળ અમલી પડી
હતી. ઇંગ્લેન્ડ કાયદામાં હાલ એવી
કહેવત ચાલે છે કે રાજ કદી
ગુનો કરતોજ નથી' એની મત-
લખ એ છે કે રાજના હુકમથી
કોષએ કાંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય
તો તેની સળ રાજના તરફને,
'હુકમ માનનાર અમલદારને ચાપ
છે. પણ રાજ તે બાંધત જોખ-
મદાર નથી કરણ કે રાજનું
કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા
પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું
જોઈએ. આવા સારા કાયદાને
સૌથી ઇંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ
કરતાં વખણાય છે. એથી લોકોના
જનમાલનું બરાબર રક્ષણ થાય
છે, લોકોની આખા દી વધે છે, કોષ-
નાથી જુલમ થતો નથી તેથી
ચઢતી હાલતમાં આવે છે.

પાઠ કર.

કૌન્સિલ એ મુરોપખડમાં એટલિન

ની દક્ષિણમાં દેશ છે.

છાછર=ધોડા હંડાં

ધાડી=રધારે ગીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

ભોર=આંખા આમલી વગેરેનાં ફૂલ

મધમધાટ=મહેક મહેક

ટેળાવ=કળ

લેઓન્સ=હોન ને સોન નદીના સં-

ગમપરે ખીજ નંખરનું શહેર છે.

ધનાઢય=પૈસાદાર

ફાંક=ફાન્સ દેશનો પોણા રૂપિયા-

ની કિંમતનો રૂપાનો પિકકો

દશાંશ=જે અપૂર્ણકના બેઃ-દમ,

સો, હજાર એમ દસ દસવાણી

હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય

ઉપ્યુટી=મદદગાર

[મુખ્ય

પ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ; પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

અરમાર=લગાઇના વડાશુનો કાફલો

પાઠ હડ,

અધોર=ધણુજ મોટા

કલણુ=જે ખાણીવાળી જગામાં

પગ હંડા કિતરી જાય છે તે;

ખુચી જવાય એવી જમીન

સરાસરી=સરેરાશ

કવાસ=જળ, મધ, અને મીઠું

મેજવીને તેનું પાણી કરે છે તે

ભોરખ=ભોરકવા નદીપર રૂચિયા-

ની રાજધાનીનું શહેર હતું.

પ્લાટિનમ=એક ખતની ધાતુ

સેન્ટ પીટર્સબર્ગ=રશિયાની રાજ-

ધાનીનું શહેર એ નીચા નદીપર છે

એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નં-

બરનું રાજ્ય ગણાવો. વસ્તીના પ્રમાણમાં પહેલા બીજા અને ત્રીજા

નંબરનું રાજ્ય ગણાવો. રશિયાના રાજ્યના મુખ્ય દેટલા ને કયા

કયા ભાગ છે? યુરોપખંડમાં સૌથી મોટામાં મોટી નદી, મોટામાં

મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું

સરોવર કયું છે? રશિયાના ઓલ્યાના ભાગ ગણાવો. રશિયામાં

કયા કયા પર્વતો છે અને તેમાં શેની શેની ખાણો છે? ઉદેશીન

તેલ ક્યાંથી નીકળે છે ? માકુચી માતુચ કૈરાસીન લઈ જવા માટે શી
ગોઠવણ કરી છે ? રૂઝિઆની હાલની રાજધાનીનું સહેર કયું છે ?
અને જુની રાજધાનીનું સહેર કયું હતું ? રૂઝિઆના રાજ્યને શું કહે
છે ? રૂઝિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ કયારથી થયો ?

પાઠ ૭૪.

બાગ્રીલાન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તા-
નમાં સહેર છે (એમાં સિકંદર
ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૩ માં મરણ
પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચંદ્રતીમાં આવી

અરત થયાં=નાશ પામ્યાં

આર્મિનીઆના=આર્મિનીઆના
રહેવાસી

બર્બર=બર્બરી સંસ્થાનના રહેવાસી

કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ=ઇસ્તંબુલ

હાદીને=નાખીને

બેદાના=એક જાતની ઔષધી

કમાવેલાં=પકવેલાં

સર્વોપરી=(સર્વ+ઉપરી)=અધાંથી
ચઢીઆવું

હર્મિઆ=એ ઇરાનમાં સરેવર છે

સંત=સાધુ; ભાગી; વેરાગી

પરસેપોલાસ=પારસીપુરી

સિરાબ=ઇરાનમાં સહેર છે એમાં

સાદી અને હાજી નામે કવિ
જનમ્યા હતા.

આયાત=પરદેશથી આવેલો માલ
નિકાસ=પરદેશ જતો માલ

તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનું
સહેર છે.

ઝરયોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રફળ=લંબાઈ અને પહોળા-
ઇનો ગુણાકાર

બોડા=ઝાડપાન વગરના

પુરાં=પુરતા; જોઇએ તેટલા

જમાનો=જુમ

ખાધરો=ધેરવાળો ચણીઓ

બુલચુ=શણગાર

પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનું
સહેર છે

ધરડા વરડા=પૂર્વજો; બાપદાદા

કોરીબા=એ ચીનમાં હીપ્પાલ્ય છે

તવાસવા=અમલદાર

વર્ગિત=વર્ગ

નિપુણ=હોશિયાર

ટે કિઓ=વદો; જાપાનની રાજધાનીનું શહેર છે.

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ

વાસ્તવિક=ખરેખર

સ્પષ્ટ=ખરાબર

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતાં તેના કટલા મોટા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પડ્યા ? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં ફેર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૭.

હલાહલ=માથોમાથ

અભેદપણું=જુદા ન પડવાપણું

જુદ=ટીકુ

પરમાણું=કોઈ પણ વસ્તુનો અત્યંત

ઝીણો ભાગ

છિદ્રાણું=(છિદ્ર+આણું)=કાણાવાણું

સંકાયત=સંકડાઈ જવું.

સવાલ—પદાર્થોમાં સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણું=સરખાપણું

સ્થળાંતર=(સ્થળ+અંતર)=જગ્યામાં

અવકાશ=ખાલી જગ્યા

સિદ્ધ=સાબીત

સ્થાપી=કાયમ

સંબંધાર્પણું=(સંબંધ+આકર્ષણ)

=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને ખેંચી રાખે છે તે.

સમૂહ=જથ્થો

રૂપાંતર=જુદાં જુદાં રૂપ

જડ=ચેતન વગરનું

અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું; ગુપ્ત

બાબ્બ=બાહ; વરાળ

જડત્વ=જડપણું; પોતાની મેળે

હાલે નહિ તેવું

સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=અ-

સલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપના) અ-

માકની સ્થિતિમાં આવનાર

ફેર

સ્થિરતા=કાયમપણું

ઉપાધિ=કારણ

અવકાશ=પોલાણ; ખાતી જગા

નિકાર=ફેરફાર

ખાલ=ખડારની

ગતિમાન=ગતિવાળું; ગતિમાં હોય વસ્તુ=મનુષ્ય

સવાલ—જળનું સમતોલપણ દાખલો આપી સમજાવે
પદાર્થો સ્થળાંતર થવાનું કારણ સમજાવે.

પાઠ ૭૬.

ઢાળ=ઢોળાવ; સરખી ઢાળ પડતી

સપાટી.

અર્થાત્=મનસૂચક કે

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ફુગરતા રસ્તા એ કયા ચંત્ર-
સાદાં સ્પાંતર છે? ઢાળ શી રીતે બને છે? ઢાળમાં ઉંચાઈ વ
તેમ લાભ એકો થાય કે વધારે? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગાડા
છે અને કદ કદ? જાં એ રીતે લગાડાય છે, ૧) ઢાળની સમાંત
દિશામાં ૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં. બળમાં લાભ કયારે વધ
અને કયારે એકો થાય? ઢાળ વિશે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો છે

પાઠ ૮૦.

ફાયર=પાયા આગળ જોડાઈ ગએ.

લા એ ઢાળવાળો કદો.

પેચ=ફેર; રફ

સ્થાયી=કાયમ

વાસ=જાડ

ખાડી=ખાંધિલી ખાડી; વઢાણ સ-

મરવાની જગા

તેવું

અવસ્થા=દાલત

ટોરો=ખેડ

સાદું=અદ્યો; અવેજ

ચાંત્રિ=ચંત્રનો

મરોડી=ફેર

ખાસ=ધરી

દુમલાસ=એ નામનું ચંત્ર,
ધરના ચાંબલા ઉંચકવા વડે
કામમાં વપરાય છે)

પસિઆડ=ખીલી થાલવાનું

અન્ય=ખીળ

વા=અથવા

નર=ખીલીના દોર

ફાયર વિષે સમજ—પાવા આગળ જોડાઈ ગએલા બે ઢાળને ફાયર કહે છે એમાં બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે. ફાયરની લંબાઈ તે ઢાળનો પાયો છે. સુધાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાંસજો ફાડી અને છીચ્છી વગેરે વાપરે છે. તે ફાયર છે. તેના પર ખેંચાણ કે દબાણ કરવાથી ખળ-લાગતું નથી. પણ હંચેથી ધા માર્યાથી ખળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપતું સહેલું પડે છે, તેથીજ ફાડી, વઢાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલાં વગેરેના આકાર ફાયર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાવાને સમાંતર ખળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે; અંગ્રેજીમાં એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ ચેપડીઓ, ગાંસડીઓ વગેરે દામવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—જમી વાંત્રિકક્ષિતિઓમાં આ નિયમ ખસ પાદ રાખવાનો છે કે “અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે.”

પાઠ ૮૧.

ગુરુત્વાકર્ષણ = (ગુરુત્વ = ભારેપણું + આકર્ષણ = ખેંચાણ) = પૃથ્વી ભારના પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેંચે છે તે

આકર્ષણ = ખેંચાણ આ = મર્યાદા + પૃથ ખેંચવું + મન) = ખેંચવું તે;

ખેંચાણ = આકર્ષણ. એ મુખ્ય પાંચ જાતના છે, ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ

૨) સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેન્દ્રાકર્ષણ ૪)

લેબ્યુંગર્ષણ ૫) વિદ્યુત્તાકર્ષણ

કેન્દ્રાકર્ષણ = લુગડાની કેર પાણીમાં ભેળાએ છીએ ત્યારે હંચે પણ લુગડું બિંબાય છે તે

તત્ત્વેત્ત = તત્ત્વસાની

નિરીક્ષા = પારીને જોવું તે

આંખનો કાટો = કાટલા વગર તોળી

જકાય એવો કાટો.

ઉપયોગી સાર—બધી વસ્તુઓને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં લાગે છે. ૧) રજકણના પ્રમાણમાં, ૨) અંતરના પ્રમાણમાં રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું; અને અંતરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું. ને અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ વધારે છે. પૃથ્વી પર હવા, ધસારો વગેરે નડવાથી આકર્ષણ બરાબર જણાતું નથી ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચડે છે તેનું કારણ એ છે, કે હવા પર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ દબાઈ ઠરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકા હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા પર તેને ટેકવી રાખે છે. જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચે જ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ધરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોઈ ચકતબ નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે. આકર્ષણની શોધ સર આંસાક ન્યુટન નામના ઇંગ્લાંડના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ. સ. ૧૬૪૧થી ૧૭૨૭માં થઈ ગયો.

પાઠ ૮૨.

ગુરુત્વમધ્યખિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું; હરકોઈ પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકા દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનું ગુરુત્વ મધ્યખિંદુ કહે છે. ગુરુત્વ મધ્યખિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય એમ નથી; પણ

ભારની વચ્ચેજ હોય છે.

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યખિંદુથી પૃથ્વી મધ્યખિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિત રહેવાનો અને પાડવાનો આધાર ઝોના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યમિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે. પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે. જો ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી. મદ્દલ, કુસ્તી કરનાર પગ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ; નાદ
ઇદ્રિયબોધ=ઇદ્રિયને જ્ઞાન
લોભક=લટકણ

ભેજક=(બે+જક) નકી

પડવો=સામે અવાજ; પ્રતિધ્વનિ
તરંગો=મોજાં
ગુચ્યવણુ=અવધક; અમરક

સુવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજવો. મોજાં શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજવો. અવાજ બંધી દિશામાં સંભળાવાનું કારણ શું ? અવાજને મતિ કાણ આપે છે ? અવાજ દર સેકન્ડ કેટલા પુટ આવે છે ? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે ?

પાઠ ૮૪.

ઉચ્ચતા=(ઉપૂ=ઉતું ચવું+તા)=મ-
રમી
ધ્વનિ=ધ્વનિ હંડો અને પાતળો વાયુ
રૂપી પદાર્થ
ધટ=જાડો
પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ધટ)=તેજસ્વી
ત્વરા=ઝડપ
પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક
મોજાં=તરંગો

મતિ=મનિ; શક્તિ

અવકાશ=જો જગા વચ્ચેનું છેડું

પસરે=ફેલાય

સહજ=થોડી મહેનતે

આણુ=રજકરણ

પ્રતિસારક=છટું પાડનાર

મનોરંજક=આનંદકારક

વિરંગી=(વિ+રંગ+ધ)=તરેહ તરેહ-
ના રંગવાળું

જ્ઞાતિ=હીવાની સળગતી વાટ.

પાઠ ૮૫.

બાંકક=લઘ્વ જનાર; લેનાર
 મંદવાકક=(મંદ=ધીમું+વાકક=
 લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઘ્વ
 જનાર
 મધાર્ક=દારૂનો અર્ક
 સંસર્ગ=સંબંધ
 અમણ્ણ=મટકવાપણું
 ઉબ્બુતાનયન=રજકણોને સાથે
 લધ્ધને ગરમીનું પસાર થવું
 ઉબ્બુતાવહન=રજકણોમાં થઈને
 ગરમીનું પસાર થવું
 આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+

અન)=હાથ્યા કરવું તે; ગતિ

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણ્ણ=ઓગળવું.
 દ્રાવણ્ણિંદુ=ઓગળવાની હલનું
 બિંદુ
 આંદોલી=દાલી
 કૃત્રિમ=મનાવટી
 અભ્યાસ=મનન; અધ્યયન
 ઉબ્બુતાબિંદુ=ગરમીનું બિંદુ
 નિકટ=પાસે
 કોલોનવોટર=એક જાતની અંગ્રેજી
 દવા

સવાલ—સેન્ટ્રિફેડ ઉબ્બુતામાપક યંત્રમાં ખરફ, સીસું, રૂપું, તથા સોનું કેટલે અંશે ઓગળે છે? ખરફનું પાણી થતી વખતે ઉબ્બુતામાપક યંત્રપર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમાં ખર્ચે છે એને તેને કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃત્રિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું ખરફ કયા નિયમે બનાવવામાં આવે છે તે કહો, અને તેનું કારણ સમજાવો. માથું દુખતું હોય ત્યારે કોલોનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે? કુખમાંનું પાણી શા કારણથી ઠંડું રહે છે?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની
મેળે પ્રકાશનાર; જે પદાર્થમાંથી
પ્રકાશ નીકળે છે તે. જેવો કે
સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે
પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=શ્રીમત,
તેજથી પ્રકાશનાર, જેવા કે ચંદ્રમાં,
કાચ, લાકડું, માટી વગેરે
પરાવર્તનપાત્રી=(પરા=પાછું+વર્ત

=વળવું+અન)=પાછો ફેંકાઈ

આંદોલન=હાલવાની ક્રિયા

ત્વચા=ચામડી

ચાનતંતુ=(ચાન+તંતુ)કરીરમાં

ઝીલા તાર જેવી મમજને ખબર

પહોંચાડનારી નસો; ચાનરજ્યુ

કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

બેદીને=અંદર પેસીને

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનું મોટું મૂળ કયું ? આંધળા
માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી ? હરકોઈ પદાર્થ જેવાને માટે
કઈ કઈ ત્રણ ચીજ જોઈએ ? (તે પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ.)
સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો મળ્યાં. પ્રકાશ સાથે ઉત્પન્ન
શાય છે ? પ્રકાશનાં કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી
સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઝોળો શા માટે પડે છે તે
સમજાવો. હાથડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ
છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮.

લાડાઈ=જાડાપણું; જાડાપ

અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=

સરખાપણું નહિ તે

અનિયમિત=અ+નિયમ+ઇત)=

નિયમ વગર

વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકું+ભવન=

થવું)=એક જાતના પારદર્શક

પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પાર-

દર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં

કિરણ વાંકાં વળે છે તે

પ્રમાણ=માપ

ઉદ્દેશ્યસૂત્રાનુસારે દર્શાવ

જેનું સામી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ=સામું+બિંબ= આકાર)=સામે આકાર

પૃષ્ઠ=આબ્જુ; પડ

ઉપી=અવળી; સામી

અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે

અસમાન=(અ+સમાન=સરખી) નહિ તે

અવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજ પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીની સામે સીસા-પેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું ખાલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

અર્થાત્=મતલબ કે

વાસ્તવિક=ખરી

રેખા=લીટી

બહુધા=બહુ કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી

મએકું બતાવનાર લીટી

વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯ નો સાર—અજવાળા તથા મરમીતું મૂળ સુરજ છે. પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે. તે ત્યાંથી પાછા ફેંકાઇ આપણી આંખમાં પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઇ શકીએ છીએ. હરકોઇ પદાર્થ જોવાને માટે પદાર્થ અજવાળું અને આંખ એ ત્રણ જોઇએ. પ્રકાશનાં કિરણના ગુણ-(૧) પ્રકાશનાં કિરણ પરાવર્તન પામે છે. જે પદાર્થનાં પૃષ્ઠ અણકતાં છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ઘણું થાય છે ને ઝાંખો પદાર્થપરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે. (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઇ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતું નથી. કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછાં ફેંકાઇ બીજે રસ્તે ચાલ્યાં જાય છે. પ્રકાશના કિરણ હમાતા જાય

તેમ સામેના પદાર્થનો ઝોળો પડે છે (૩) પ્રકાશનાં કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે. પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે. સૂર્યથી પ્રકાશને આવતાં ૮ મિનિટ લાગે છે, એની શોષ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળ-વેત્તાએ ઇ. સ. ૧૬૩૫માં કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પોતાનું તેજ નથી, પણ બીજાનું તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધું પરાવર્તન પામે છે; તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશનાં કિરણ આપના મોં ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસી પર પડે છે તે ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણું મોં દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછાં ફેરકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે. ૫) પ્રકાશનાં કિરણ ત્રાંસી લીટીમાં જવાથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર લંબા દેખાય છે તેનેજ લંબિજ પાણીમાં ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉંચે જણાય છે. અથવા આરસીમાં જેમણે તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, ૬) પ્રકાશનાં કિરણ વક્રી-ભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં કિરણ વાંકા વળે છે. એજ કારણથી હીવાના કોડિઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે. કારણ કે કોડિઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીકળતા કિરણ હીવેલની બહાર સીધી લીટીમાં જતાં નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે. વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આંધેના પદાર્થ પાસે જણાય છે; સું

દમદમક ચંત્રમાંથી અથવા દૂરબીનમાંથી જોતાં પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે તેનું કારણ વક્રીભવન થવાથી એમ દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાનાં કિરણનું પૃથક્કરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦.

વિદ્યુત=(વિ=વધારે=ધ્રુત=પ્રકાશનું
+ત=ભૂતકૃદંતનો=પ્રત્યય=એણું)
=પ્રાણિમાત્રમાં જે ગુણ બળ
રહેલું છે તે; વીજળી (એને અં-
ગ્રેજીમાં ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

ગર=અંદરનો માવો; ગર્ભ

ધર્મણુ વીજળી=જે પદાર્થોને

ધસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન

થાય છે તે

આકર્ષાય=ખેંચાઈ

સવાલ—ધર્મણુ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો.
કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત
વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. વરદ ગુણવાળી વિદ્યુત
હસન કરી બતાવો. વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

હટો=પતંગની વચ્ચેની હબી દાંડી

ધનધોર=અંધારાએણું;

અંગ=નાશ

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જે-

માંથી થઈને વીજળી ઝટ વહી
શકે છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપનો
જેવો ખાટ

ધારણુ=અટકળ; અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળમાંની વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફેંકલીને
શી ચોળના કરી? વાતાવરણમાં વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય એ બાબત
કંઈ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ઇમારતને વીજળીથી
અગ્નિ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થો પર વીજળી

જાવનાં સંભવ વધારે છે ? વીજળીનાં 'ચમકારો' પહેલો થાય છે ને ગજનાં મોડી સંભળાય છે તેનું કારણ શું ?

સાર—વીજળી કાંઈ પદાર્થપર પડીને નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ થયા છે. ૧) હલકી ધાતુપર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે. ૨) આગપ્રોટ ચાલે છે. ૩) લાંગેલા વહાણના ખોખાં દરીઆમાંથી ઉઠાવી દે છે, ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા ખનાવી છે. ૫) લાખો ગાઉની ખખર ટુંક મુદતમાં પહોંચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે, ૮) છત્રીઓ પડે છે, ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સંચાઓ એની મદદથી ચલાવાય છે. વગેરે વગેરે.

પાઠ ૯૨૦

લોહચુંબક=એ એક એવી જાતનું

લોહું છે કે એની પાસે ચોડે

છોટે સોય વગેરે બીજું સાધારણ

લોહું ધરીએ તો તેને તે ખેંચી

લપ્ત પેતાની જોડે વળ ગાડી દે છે

અર્થ—(લોહ)ચુંબક લોહને નચવે છે (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે; નાવિક હોકાયંત્રથી ખરેખર આશીશ દે છે

સમજાવતી—લોહચુંબક લોહને નચવે છે. અને (હોકાયંત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે; માટે હોકાયંત્રથી વહાણવળા ખરેખર આશીશ દે છે.

લોહકાંત=લોહને ખેંચનાર; લોહ-
ચુંબક

ચમકાણું=એક જાતનું મોટાડી

હોકાયંત્ર=(હોકો+યંત્ર) વહાણમાં

દિશા જાણવાનો સંચો. (એની

સોય હમેશાં ઉત્તર દિશા તરફ

રહે છે)

નાવિક=(નૌ=વહાણ+યંત્ર)= વહાણ

વટી; સુકાની; ટંડેલ

સાથે મળી ગએલું લોહું

આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણું શક્તિ

ધુમરી=ચકરી

આભ=વાદળ
માલમ=કમ્પાનના હાથ નીચેનો
અમલદાર

ધર=હરકોઈ વસ્તુ મૂકવા માટે
અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે

સવાલ—લોકાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે ? લોકાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોકદ્યુબકના કયા ભાગપર યુબક ગુણ હોય છે ? લોકદ્યુબકનો ગુણ કય દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે ? એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષપર થઈ અને જ્યારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી ? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો. જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે ?

પાઠ ૯૩.

ઘટના=બનાવટ

અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું; ગુપ્ત.

વહેર=ઝીણો છુકો

કિંચિત=જરા નેટલા; થોડા

દહન=સળગવું તે; બળવું તે

સેંદ્રિય=(સન્દ્રિય)=સંદ્રિયવાળા

અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓકિસજન શા પ્રમાણમાં છે ? હવામાં ઓકિસ જન પાંચમા ભાગ નેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે ? નાઇટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે ? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયાકયા પદાર્થો છે ? પાણીની વરાળ શા પ્રમાણમાં છે ? કાર્બોનિકએસિડ ગ્લાસ શા પ્રમાણમાં છે ?

પાઠ ૯૪.

ઘટકોવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ

=ભાગ)=તત્ત્વનો ભાગ

પેશી=ઝીણા તંતુ

તેજનન=એસિડ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પ્રાણી)

=સોડાવળુ પ્રાણી

ઉચ્છવાસ=(ઉત્=ઉત્થો+વાસ=

દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પૂર્તિ=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=ધણું સારું; શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઑકિસજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નેટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ થું થું મળીને બનેલો છે? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ બનાવે. કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતાં ભારે છે તે તમે જાણી જાણ્યું? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે? પ્રાણીઓ જ્યાસમાં હવામાંથી થું લે છે તે થું બહાર કાઢે છે?

સાર—શીશીમાં દીવો બાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઈ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામતો નથી; પણ વનસ્પતિને તે ધણો જરૂરનો છે; પ્રાણીઓ ને વાયુ લે છે તે ઑકિસજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ; માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે. જો આપણે બરણીમાં ફેસફરસ બાળીથું તો તેમાં ફેસફરસ એસિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંનો નેટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન કાંવાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતાં પ્રાણીને ઉપયોગી નથી. વળી તેમાં ઉંદરો મુકવાથી તેઓ તસ્ત મરી જાય છે. એમાં સ્વાદ અને વાસ નથી. ઑકિસજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે. માટે તેને મંદ કરવાને નેટ્રોજન ઉપયોગી છે. જો તમે સ્વેટપર ઉચ્છવાસ મૂકો તો તે બીની થઈ એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પ્રાણીની

વરાળ છે. જો હવામાં પાણીની વરાળ ન હોય તો સધળી વનસ્પતિ સુકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય અને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે. યુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વાતાવરણમાં (હવામાં) ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ તે એમોનીઆ હોય છે. ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા)માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮.૪ ભાગ નૈટ્રોજન અને ૦.૬ ભાગ કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ; પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી ૨૦૦ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજી=કલ્પજી; પેટમાંનું જમણી તરફનું એક અંગ

ખરાળ=પેટમાંની ડાબી બાજુની ગાંઠ; તક્ષી

મૂત્રપિંડ=મુરદા; પેટમાં રહેલી પિશાબની ગાંઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=ખુલ્લી

પરોક્ષ=અદૃશ્ય; ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણું)

પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું; કાળજી

ચક્રત=હૃદય; કાળજી

આંતરડું=પેટના ડાબા છેડાથી

ગાંડની કુલ્લી સુધીની જે નળીમાં

નર્ક રહે છે અને જેમાંથી નર્ક

નીચે ઉતરે છે તે; મળ નળી.

રતુમડો=રતાસ પડતો

કોષો=શરીરમાં પાંચ ધર કલ્પ્યા

છે તે(પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનંદમય, અન્નમય)

માતખર=ધાડું તે મેલું

પિત્ત=કાળજીમાં લોહીથી જુદો

પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

દાર=ખારણું; રસ્તા; કાણું

માંસરસ=માંસગોળમાંથી નીક-

ળેલો રસ; જેમાંથી માંસ બને

છે તે રસ

શર્કરા=ખાંડ; સાકર

એચેની=ઉદાસી; અસુખ

ગંબીર=અચકર

પ્લીહા=ખરાળ

અંતર્ગોળ=પોલી બાજુઓ

સુરદા=મૂત્રાપડો

રમસીઆ=લાંબો વખત પહેાંચે
એવા

પાઠ ૯૬.

મુકાબલે=સરખામણીમાં

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજ-
સ્વી

તેજેમય=પ્રકાશિત

તેજવરણુ=(તેજ+આવરણુ=ઢાંકણુ)

પ્રકાશનું ઢાંકણુ

રંગાવરણુ=(રંગ+આવરણુ)=રંગનું
ઢાંકણુ

મુકુટાવરણુ=(મુકુટ=મુગટ+આવ-
રણુ)=કિરણોનું ઢાંકણુ

અધાપિ=(અધ=આજ+અપિ=પણ)
=આજ પણ; આજ સુધી; હજી
સુધી

વિલક્ષણુ=નવાઈ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કટશે. આધો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ
કટલા ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા
ગણો બારે [છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય
પોતાની ધરીના એક ફેરા કટલા વખતમાં ફરી વળે છે ? તે-
જવરણુ સિવાય બીજા આવરણુ છે કે નહિ અને છે તો તે કયા કયા ?
રંગાવરણુ શેનું બનેલું હોય છે ? મુકુટાવરણુ શેનું બનેલું છે ? એ
આવરણુ દેખાતા કેમ નથી ? એ આવરણુ ક્યારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૭.

ઠળા=ચંદ્રબિંબનો ૧૬મો ભાગ; તેજ
સૂર્યમહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી
એ એની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે
ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર
પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય
દેખાતો નથી, (એ અમાસે થાય

છે કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર
અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લી-
ટીમાં આવે છે સૂર્યમહણુ ત્રણ
જાતનું થાય છે ૧) ખગ્રાસ; ૨)
કંકણાકર, ૩) ખંડીત

ક્ષિતિજ=આકાશ અને પૃથ્વી મળી
ગએલાની હદ જતાવનાર, લીટી

અહણુ=(અહ=ભેવું+અન=ક્રિયા

જતાવનાર પ્રસટ)=આકાશમાં

એક પદાર્થનો હાથો ખીન્ન

પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે ખીન્ન

પદાર્થનું અહણુ થયું કહેવાય છે

ધુમકેતુ=પુહડીઓ તારો

પર્ણાશ્વ=(પર્ણ=છ+અંશ=ભાગ)

છટ્ટા ભાગ

નિરીક્ષણ=ધારી ધારીને જોવું

અવકાશ=ખાલી જગા [પ્રકથન

સેટિગ્રેડ=સોઅંશવાળું મરમી મા-

અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપર

થી (અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે? પૃથ્વીની આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે? ચંદ્રનો અર્ધજ ભાગ આપણને શા માટે દેખાય છે? ચંદ્રની કળા સમગ્રવવા માટે શા પ્રયોગ કરશો? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યગ્રહણ અને ચંદ્ર-ગ્રહણ થવાનાં કારણ કહો, ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે? ચંદ્રમાં કરતાં પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણું છે? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઈ જવાથી તેનું કેટલું વજન થશે અને શા કારણથી? ચંદ્રને દુરબીનમાંથી જોવાથી તેમાં શું શું દેખાય છે? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલા દિવસની રાત હોય છે? આપણા જોવામાં જેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી શકતાં નથી.

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો

ફરવાનો માર્ગ

મુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-

નાર ગ્રહ; એ આઠ છે. ૧)

પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ

૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) મુર-

નેસ ૮) નેપ્ચ્યુન

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ

=ગોળા+વિદ્=જ્ઞાણવું+તા=

પણી)=આકાશ સંબંધી જ્ઞાન
ધરાવનાર

અવમણના=(અવ+મણના=મણત-
રી)=તિરસ્કાર

સવાસ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના
ને બહારના ગ્રહોનાં નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા
કારણથી? કયા દેશમાં ખુશને જોવાનું અશક છે? ખુશ અને શુક
સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં
ફરી રહે છે? ખુશને અને શુકને દિવસ કેટલેટલા કલાકનો છે?
આપણી પૃથ્વીથી શુક વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો
દૂર છે? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુકની હવા શા કારણથી
વધારે ગરમ હોવી જોઈએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુભેદ થાય
છે તેમ શુકપર ચતાં હશે કે નહિ?

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૪.

કુદરેતનું વર્ણન.

દીસંત=દેખાય

મંગળકારી=મંગળ+

કાર+છ)આનંદદાયક

પરિતાપ=પરિ=ચારે

તરફથી=તાપ=દુઃખ)=

પુરેપુરું દુઃખ

નિવારી=મટાડી

મધુર=મીઠી

કોમળ=નાજીક; સુંદર

શી=કેવી

તરવર=(તર+વર)=મેટાં

ઝાડ

અમૃત=મિઠાસ

ઝીલે=ભે; ચાખે

રસીયું=ઓપ ચડાવ્યો

પરમ=મોટું

શોભન=શોભનારું

લોભન=લલચાવનારું

લોચન=આંખ; નેણ

સ્વર=સૂર; અવાજ

સરિતા=નદી

મલિનતા=મેલાપણું.

ગંદકી

સમાવતી=મટાડતી

શશી=ચંદ્ર

અંતર=મન

વિહારતો=વાતો; મોજ

કરતો

લે'રી=લહેર; તરંગ

પસારતો=ફેલાવતો

હરે=લલ્લ લે

ધુરણ=પુરં	નાવિક=હોડીવાળો	ઓઢણ=ઓઢવાનું સુમડું
વાસીત+(વાસ+ઇત)=	સમો=વખત	બ્રાંત=શંકા
વાસવાળું; સુમંધીદાર	વાગોળતા=મોમાં પાછું	શાંતિ=જાંપ
શ્રમ=થાક	લાવી ચાલતા	ત્રાસ=શ્રીક
વિરામના=આરામ લેતાં;	કદીય=કદી	નિવાસ=રહેઠાણ
શાંત થતાં	શીંગડી=નાના નાન્યુક	સકળ=મધી
નાવડી=નાની હોડી	શીંગડાં	રચના=શોભા
ઉદર=પેટ	કંઠની=મળામાંની	હિચરતી=બેલતી
ધવળ=સફેદ; ધોળું	ગાજતી=વામતી	કારતી=વખાણ; સ્મૃતિ
ખળળ=ખળખળ	પથિક=(પથ+ઇક) વટે- માર્ગ; રસ્તે જનાર	કરતા=કરનાર પરમેશ્વર

પાઠ ૪. કુંદરતનું વણન

અનુવચ—જંગલ મંજળકારી હોસંત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કામળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે!) સદૃ તરવરે અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) બધું વનરપેરી રસે રસીયું (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે) લોચને લોભન (કરનાર છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતો, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તથા કારણો રમતાં (જણાય છે. વળી) વિદ્યારતો શીતળમંદ પવન જળ મહી ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી યશી તથા છપી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ધણી સુમંધી હરે (છે) ને તે વડે તે વનને પુરણ વાસિક કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતાં પશુ પંખી (ત્યાં) છુપી ગયાં (ને) વિરમતાં (જણાય છે.) (૪) નદી મહી જળ કાપતી નાવડી (ની) સફેદ સદૃ અતિ પવને

પુલ્કશે (છે) અરે એનું ઉદર વિજ્ઞાન હશે (તેથી) ખરે પવન વાજી
 હાંકી દીધી (છે) (૫) જળમાં ખળળ બહુ શબ્દ થતા; બહુ શ્રમથી
 નાવિક હાંકતા (હતા) સમે જતાં નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના)
 બળદ બેસી શું ધાસ વાગોળતા ! (૬) કદીય વાંકડી (શાંખડી) ડોલતી
 (જણાય) કંઠની ધંટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક બયની
 ભાંત તજી નિરાંતે ઓડણ તાણી (ને) સુષ્ઠ ગયા. (૭) અહીં શાંતિ
 નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા. આ સકળ
 રણિઆમણી રચના (પોતાના) કરતાતણી કીરતી હચરતી. (૮)

સમશ્ચુતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે, માણસોનાં દુઃખને
 મટાડી આ મધુર કામલ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે ! બધાં જાડ
 અમૃતને ઝીંચે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધું વન
 જણે રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે
 રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જ બધું શોભતુ તે
 આંખને લક્ષ્યાવતાર છે. અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લોભ
 ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જણે જોવાજ કરીએ એવી આંખને ઇચ્છા
 થાય છે. મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાપ
 શાંત કરતી. (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રનાં કિરણ રમતાં જણાય છે,
 વળી મોજમાં વાતો કંડો ધીમે પવન પાણીમાં ઝીણા તરંગો હલા-
 વતો જાય છે, તેથી ચંદ્રમાની ઝમી ઉછળતી હોયતી ! એવું આપણા
 મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમાંનાં ફૂલોની ધણી સુવાસ લઇ લે
 છે, ને તેવડે તે (પવન) જંગલને પુરેપુરું સુમંધીદાર કરે છે દિવસની
 ધણી મહેનતથી ચાકેલા પરુ, પંખી ત્યાં છુપાઇ જઇને આરામ પામતા
 જણાય છે, (૪) નદીમાં પાણી કાપતી જતી હોળીનો ધોળો સદ
 ધણા પવનથી પૂલેલો જણાય છે, અરે એનું પેટ મોટું હશે તેથી ખરે.

ખર ઘેળા હુમલાથી તેને ઠાંકી દીધું છે. (૫) હોડીના માલવાથી) પાણીમાં ખળખળ થયું શબ્દ થતા, અને ધણી મહેનતથી ખલા-સીઓ હાંફતા હતા; વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડો છુટી છે, તેના બળદ બેસીને કેવા ખાસ વાગેલે છે. (૬) કદી તે બળદોની વાંકી જાંઘડીઓ હાલની જણાય છે અને મળામાંની ધંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે, વટેમાર્ગીઓ બીકની કાઠા છોડી દહને નચિંતે સોડ તાણીને સૂઇ ગયા છે (૭) અહીંઆં કાંતિ (સ્મિતજતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંઆં તો માણસ બીક જુદી જાય છે; આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આખર બોલતી હોયની! મતભય કે પરમેશ્વરની અગ્રાધ શક્તિનું જ્ઞાન કરાવતી હોયની! (૮)

(રા. સા. મધુવચરામ બળવચરામ મુન્સફ જેઓ સુરતના વીસનબરા નામર બ્રાહ્મણ છે.)

પાઠ ૯	લવ=લાવરી; ગમેતેમ	આઠ પહોર=દહાડોને રાત
ઈન્દર કેમ ખૂશ	બોલવું	(એક પહોર જા ધડી
થતો નથી તે	પર=પારકી	એટલે ત્રણ કલાકનો
બાબત.	નિંદા=બદબોધ	કહેવાય છે)
પ્રસન્ન=ખુશ; રાજી	પૂજન=પૂજા સેવાની	જ'પે=કરીને બેસે
નવ=નાહ	ક્રિયા	ચંદન=સુખડ; સુગંધી-
હીરતન=મજન; ગુણ	કાયા=શરીર	કાળ
માન	ક'પે=પૂજ	કુંડી=મસાલો કુંદનાનું
અતીશી=ધણું; વધારે	મંજુફો=રમવાનાં પાનાં	પાથરનું કુંડું
તારે=તહારે	કૂટતા=રમતા	કુંદકું=લાકડાનો દસ્તો
કાચાકૂટ=નકામી વાત-		(મસાલો કુંદનાનું)
ચીત		

હોય તેને કુંદકું કહે છે)

રમડે=વાટે; ઘૂટે

એકાદશી=અગ્યારસ

એચ્છવ=ઉત્સવ; ૫-

વિત્ર દિવસ;

ભગરણુ=ઉગમરે

ભાંડ=ભુંડા બિભત્સ

અપ્પ મોલનાર

ભવૈયા=ભવાઇ કરનારા

સારી=આખી

લુપ્ત=ધી વગરનું

વેડ=પીડા

પરણા=પરણા

મિષ્ટ=મીઠું ભોજન

પરણે=અળાતકારે

મગન=મુશી

ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા

પાડે

ભગવત=ઈશ્વર

બ્રુણુ=ધરણું

મણિ=હીરા; રત્ન

મુક્તા=મોતી

વીણુ=વગર

સુત=છોકરો

અપવા=અપ કરવા;

ધ્યાન ધરવા

મળાં કાપે=વિશ્વાસઘાત

કરે

મળમળો=મરીમ

ભાવા=ચાળા; ઢોંચ

અન્ય=બીજા

અનુચિત=(અન+ઉચિ-

ત=લાભક)=અયોગ્ય;

અણુધટનું

કર્મ=કામ

અંતર=મન

છળ=કપટ; હમાઇ

લહે=ગળે

અંતરજામી=અંતર્યામી;

ઈશ્વર

સ્વામી=ધણી; માલીક

સંગી=સોજતી

વૃંદાવન=ગોકુળની પા-

સેનું વન (જ્યાં શ્રી

કૃષ્ણ ભગવાને રહ્યા)

કરી હતી તે)

કાન=શ્રીકૃષ્ણ

નાદે=અવાજથી

વેધી=વીધી

મુનિવર=(મુનિ+વર=મો-

ટા)=મુનિઓમાં જે

શ્રેષ્ઠ તે; મોટા મુનિ

જ્ઞાન=સમજ; જ્ઞાન

તરે=ઝાડો

શાખ=ડાળી

મુકી=લગી

ચરણે નમવાને=પગે

લાગવાને

કાજ=ખાટે

જમના=ચમુના (એ ન-

દીને દિમાલયના જન્મો

ત્રી શિખરમાંથી નીકળી

આગ્રા ને અયોધ્યાના

સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી

મંગાને મળે છે, એને

કહે યાનેશ્વર, દિલ્હી,

મથુરા, આગ્રા, ઇટાવા

કાશી, અસાહ્યાબાદ

વગેરે સહેરા છે)	પપ પાન કરે નહિ=ધાવે	રાટડી=સ્થિર
નીર=પાણી; જળ	નહિ	ઉડીઓ=ઉઝો
મોહન=ખૂશ	માળા=ડોકમાં બાંધેલાં	ભાણુ=સૂર્ય; સુરજ
નાદ=અવાજ	દોરડાં	કંકર=શિવ; મહાદેવ
કાન દબાય=ધ્યાનથી;	પળે=જાય; દોડે	સમાધ મેલી રણા=રત-
એક ચિતે	કમળજળ=પાણીમાં પે-	બધ થઇ ધ્યાન છોડીને
પમ=દૂધ	દા થતું લાંબી દાડીનું	એક ચિત થઇ રણા
	એક જાતનું ફૂલ.	

પાઠ ૯ પ્રજુ તમે પ્રસન્ન કેમ થતા નથી તે વિષે.

અન્વય—તારા દીકનું કપટ નવ જાણે, (તો પછી) તને પ્રજુ તે કેમ પ્રસન્ન થાશે? પ્રજુ (ના) કીરતન અને પ્રજુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે જાણસ (છે) (પ્રજુ તું) આખો દિવસ ડાઘાકુટ, લથ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રજુ (૧) પ્રજુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે; (પ્રજુ) મંછડે સોગટાં કુટતાં આઠે પહોર નવ જપે. (ટેક) (૨) હરિનું ચંદન ધસતાં, અમથી તારું શરીર જમડે; (પ્રજુ) કુંડી કુંડકું લઈ મરી, મસાભો (અને) ભાંગજ ભાવે રમડે, (ટેક) (૩) એકાદશી જોગ્યજવના જાગરણ તને અતિ કઠણ લાગે; (પ્રજુ તું) ભાડ ભરેલા જોવા સાર સારી રાતજ જાગે (ટેક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેઠજ વળગી હોય (તેમ) લુપ્તું સુકું (ખવરાવે) (પ્રજુ) સગાં સંબંધી (ને) પડણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ એ પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યાં મણુમણુનું બોલે; (પ્રજુ) જ્યારે ધરની ઓ ધરેણું માગે ત્યારે ત્યાં હસી (ને) મગન થઇ ડાલે. (ટેક) (૬) ભગવત (ને) બોલ્યાં

મોતી, કાચ (અને) કિડીમાં (નાં) ભૂપણુ ધાલે (પણુ) મુત (અને)
 સ્ત્રીને સોનું, રૂપું, મણિ, મુક્તા વીણુ નવ ચાલે. (ટક) (૭) જગ
 દેખાતા જમવા બેસે, બાકી ખાવા (ને માટે પણુ) ન નાહય; ગળાં
 કાપે ત્યાં મળગળો થાય. એ વૈષ્ણવનાં ભાવા (છે.) (ટક) (૮)
 આ કરવું આ ન કરવું એમ અન્યને શિક્ષા દે છે; (પણુ) તું
 તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે, (ટક) (૯)
 અંતરના છળ અન્ય ન બહે, પણુ અંતરજામી જાણે; દાસ દયાનો
 સ્વામી જે (પ્રભુ) છે તે તો સાચાનો (જ) સંગી છે. (ટક) (૧૦)

અન્યથા—વૃંદાવનમાં કાન હોતો હોતો વાંસળી વગાડે (છે)
 તે વાગે (છે) ૨. (ને) નાદે મુનિવરની પાંસળી વેધી (અને) કાને
 સાન નવ રહીરે. (ટક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ
 ઝૂમી રહી (છે) ૨; અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણુ) ઝુમી રહીરે, આજ
 અમારાં આજ (ને) ધન્ય છે (ટક) (૨) જમુના નીર ચાલે
 નહિ ૨, (અને તે) નાદ સૂણી (મારાથી) ન રહેવાય. (ટક) (૩)
 વાછરુ પય પાન કરે નહિ, (અને) કાન દબને સાંભળેરે; કાને નાદ
 સૂણવાને માથો માળા તોડી તાંઠા પળેરે. (ટક) (૪) ટાટ્ટી જળ
 કમળ કૂંભા, (તેથી જાણે) બાણુ ઉડીઓ દીસે છે ૨; શંકર સમાધ
 મેલી રજા (છે) (એ સંધળું) જગતને જાણુ થયું ૨; (ટક) (૫)

સુમબુતી—તારા મનમાં છળબેદ જાણ નહિ તો પછી તારા
 પર પ્રભુ શી રીતે રાજ થાય ? પ્રભુના બજનમાં અને હૃદયરત્ન
 નામ વાદ કરવામાં તને બહુજ આનંદ આવે છે, પણુ તું આખો
 દહાડો પારકી બદગોઈ કરવામાં સવારીમાં અને કાચાકુટ કરવામાં

થાકતો નથી. તો પછી તારાપર પ્રજ્ઞ (૧) ઇશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારું શરીર ધ્રુજે છે, પણ તું પાનાં અને સોગટાં રમતાં રાત હઠાડો કરીને બેસતો નથી. (ટક) (૨) ઇશ્વર માટે સુખડ ધસવાની મહેનતથી તારું શરીર બગડે પણ કુંડી અને કૂદકું લાંબને મરી મસાલો અને ભાંમ હોંસથી વાટે છે; (ત્યારે તારું શરીર બગડતું નથી. (ટક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓગળવાના ઉભગરા કરવા ધણા ભારે લાગે છે, પણ તું ભાંડ અને ભવેલા બેવાને માટે આખી રાત જાગે છે. (ત્યારે તને ઉભગરા નડતા નથી.) (ટક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુપ્ત થઈ જાય; પણ જો સંબંધી અને પરોક્ષ આવે તો તેને તું આમલ કરીને મીઠું બોજન થકે છે. (ટક) (૫) ધર્મચાર્ય બે પૈસાની (નળવી) સેવા કરવાતું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું મથુમથતું (નહિ સમજાય એવું) બોલે છે, પણ જ્યારે ધરની ખાચડી ધરણું માંજે ત્યારે તું હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટક) (૬) ઇશ્વરને ખોટાં ખેતી, કામ અને કિડીઆનાં ધરણું ધાસે છે, પણ છોકરા અને ખાચડીને સોના, રૂપા, હીરા, ખેતી વગર ચાલે નહિ. (ટક) (૭) દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, ખાચી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યાં મરીબ ચામ એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ બીજાને સિખામણુ દે છે, પણ તું તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અચોક્ષ કામ કરે છે (ટક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ બીજાને જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે; દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એતો સાચાનો જ સોબતી છે. (ટક) (૧૦)

જમના કિનારે જોડુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાંસળી વગાડે, તે વાંસળી વાજે છે તેના અવાજથી મુનિયોમાં શ્રેષ્ઠ તેમની પણ વાંસળી વીધાઈ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સૂરમાં મહાશુભ થઈ ગયા અને તેથી કોઈને પણ જ્ઞાન રહ્યું નહિ. (૨૬) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે જાડની ડાળીઓ લચી રહી છે, અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે, તે જાણે કહેતાં હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (૨૬) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યમુના નદીનું પાણી વહેતું નથી, અને હરણુના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી. મતલબ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતું નથી. (૨૬) (૩) વાહરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઈને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે માથો ગળામાં બાંધેલું દોરડું તોડીને ત્યાં જાય છે. (૨૬) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતાં કમળ) ખીલ્યાં તેથી જાણે સૂરજ જીઓ દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે. (૨૬) (૫)

પાઠ ૧૬.

ઉપદેશ.

છત્રે=છત્રીથી

છાંમ=છાયા

છડીધર=છડી ધરનારા;

ચોપદાર

છાંમતા=શોભતા

હોદો=છત્રીવાળી

અંબાડી

રસિક=આનંદી

બિરાજતા=શોભતા

આયુષ=આવરદા

રિદ્ધિ=દોલત; ધન

ભાગ્યમાં=તસીમમાં

આગ્યમાં=આગમાં

ઉપયોગ=મેળામજા;

સુખવિલાસ

જેમ=લાયક; યોગ્ય

અન્નેમ=અયોગ્ય;

નાલાયક

દામ=પૈસો

ખળને=ત્રિભેરીમાં

સોડતાણી=મોહું ઢાંકીને

મસાણુ=હિંદુ લોકોનાં

મુઠ્ઠાં દાટવા બાળ-	મટો=ટળો	મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખૂશ કરે એવી
વાની જગો	બ્રાત=ભાઈ	ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો +ઉત્તર)=છુપો જવાબ
ઈંદ્રપુરી=ઈંદ્ર રાજની	સ્વામ=કૃષ્ણ	નાથ=ધણી; સ્વામી
નગરી	ચરણુ=પગ	નરક=પાપી પ્રાણીઓને
અનુસાર=મળતી; જેવી	રમરણુ=યાદ	તેમના મરણ પછી
નગરીઓ=શહેરો	ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક)	શિક્ષા પામવાને માટે
નોખ=શોભા	=સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને	રહેવાનું ઠેકાણું;
કોટીધન=કરોડો પતિ;	પાતાલના લોક	દોષખ.
લખેશ્વરી	મધ્ય=માં	સારવતરવ
ગરજતા=ગાજતા;	હસ્ત=હાથ	પોથી=ચોપડી
બોલતા	કરણુ=કાન	બોજન કરનારી=રાંધનારી
જોખ=ઝરખો; રવેશ;	કૃપાળ=કૃપાળુ; દમાળુ	લહો=લો; જણો
માળનો આગળ વ-	નેત્ર=આંખ	માન=આવકાર
ધારેલો ભામ	વદન=મોઢું	અંતર્બહિર્ણાપિકા=અંદરથી અને બહારથી
મુંદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી;	દંત=દાંત	સમગ્ર એવી સમ-
દેખાવડી સ્ત્રી; કુટડી	ખાનપાન=ખાવા પીવાનું	સ્થા; ગુપ્ત અને ખુલ્લો
સ્ત્રી	અભાગી=કમનસીબ	અર્થ સમગ્ર એવી
ગુણસાર=સારા ગુણ-	પામ્યો=કમાયો	સમસ્થ
વાળી.	કાંપ=કચરો	
મઈ=મરદ; પુરુષ	જામ્યો=ઝેકઠો કર્યો;	
કો=કોણ	બાઝયો	
કાર=ઠેકાણું	ધડીક=વખત	
મઈ=ધૂળ; ખાઠો	આયુ=આવરણ; જિંદગી	

શ્રીફળ=નાજિએર	વાચા=વાણી	વરણુ=અક્ષર
હારે=શુભાવે	અવિચળ=સ્થિર; સ્થાયી;	પદ=કડી; તૂકડી
લહે=લે	અચળ	મામેતી=પટેલ
આવ=પહેલું; પ્રથમ	દનદન=રોજરોજ	આન્યત=જેનો નાશ
અંત=છેલ્લું	આદિ=પહેલા	નહિ તે.

પાઠ ૧૬ ઉપદેશ. (જેને છત્રે છાંય થતી. (અને જેની આગળ) છડીધર છાજતા, અને (જે) રમિક હાથીના હોદામાં બિરાજતા; (વળી જેના) આગળમાં આયુષ (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી); તે પશુ એક દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા. (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમાં) મહા સુખ માણતા (હતા); જોગ અજોગ જરી જેતાં (કે) જાણતા (પશુ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણમાં કીધા (હતા) (તેઓ પશુ) મસીદ (કે) મસાણમાં સોડતાણી (ને) સૂતા. (૨) નોખમાં ઈદ્રિપુરી અનુસાર નગરીઓ (હતી); (ને તેમાં) કાટીધજ સાફકાર જોખમાં ગરજતા (હતા); સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મર્દમાં મહા ગુણ (હતા); તે (નમ-રીઓ) કે જાણે કષ્ટ દાર મર્દમાં ખળી મર્દ! (૩) માટે હે! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારો, જાત પાપી મટો. (અને) ભક્ષા અને પવિત્ર ષષ્ટ જાઓર; (અને) જીવનનું ફળ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજોરે; અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનું) ધ્યાન ધરો. (૪)

મહીદીપછંડ

અન્યથ—હે મિત્ર સ્થામ (ના) ચરણ (નું) સ્મરણ (કરવું) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે); તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કેડ વાત કાચી (છે); (હ) કૃપાળુ તે હરત, ચરણ, કરણ (અને)

નાક કીધું (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) ચાન (તું) દાને દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂમ ચીજ આપે (છે;) તે તને વળી) બૂખ, તરસ, ઠંડ તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાષ્ટે (છે;) તે તને ધડીએ ધડીએ યાદ આણે (છે;) (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે કષ્ટ દેવને ન જાણે (હિ અત્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જનમ પામીને (તું) શું પામ્યો? (તે) ભક્તિની જુક્તિ ન જાણી (અને) પાપ (ના કાંપ જામ્યો; (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) યાય તો ધણુંજ સાર કા- રણ કે જે ધડીક જાય (છે તેમાં) તારું આયુષ્ય) યોધું થાય (છે.)

મનરંજન કવિતા.

અન્વય—નરકનો નામ કોણ? હહીનું સાર (તેને) શું કહીએ? જાણક તણી પોથી તેનું નામ શું લખએ? ભોજન કરનારી નિલ ધડતું ધીર શું કરે (છે) ચતુર પુરુષએ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમાં વિચારી લહે. જે સમજી શકે તો માન દષ બેસવા ઓટલી આપું; (અને જે) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (હું કે) જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી, (ધી ચોપડી રોટલી જમ.)

અંતર્જરિહાસિકા-છાપો.

અન્વય—શ્રીફળમાં શું હોય? ક્ષેત્ર કરતાં શું હારે? ગામડા મ- હી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે? મટે નહિ તે કોણ? સૌથી પરમ દુઃખ શું છે? આઘ ને અંત (અક્ષર) દાટી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાચ્યા (ના આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વર- લુના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ માંમ વરલુનો કવિજન કહે છે,

પ્રવેશગમ છંદ

સમજાવતી.—જેને છત્રપી હાયા થતી. અને જેની આમળ છડી
ધરનારા શોભતા; અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામાં શોભતા; વળી જેના
નસીબમાં આવરકા અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી; (મતલબ કે પૈસા-
દાર તથા લાંબી ઉમરવાળા હતા) તે પશુ એક દિવસ જોસભર
બળતી આગમાં (ચિતામાં) સૂતા (મરણ પામ્યા.) (૧) જેઓ મોજ-
મજા મોગવતા હતા. અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતા; તે યોગ્ય
અયોગ્ય જરા પશુ જોતા કે જાણતા પશુ નહિ; (મતલબ કે મરણ
સુખ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રીજેરીમાં અને ખાણમાં કરોડો
રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા; તેઓ પશુ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાણામાં
સોડ તાણીને સૂતા. (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામાં ઈંદ્ર રાજની
નમરી જેવાં શેહેરા હતાં; તેમાં; તેમાં લખેશરી સાદુકારો ઝરખામાં
માજતા હતાં; (પુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં
સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણ
હતા; તે નગરીઓ કોણે જાણે કયે દેકાણે ખાડામાં દટાઇ ગઇ !
(૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો; ભાઈ તમે પાપી ટળી
ભક્ષા અને પવિત્ર થઇ જાઓ; અને જીવતરનો લાભ ધધરતુ ભજન
જાણી, તેને (ધધરતે) ભજો; મનમાં હેત લાવી, તમે દરરોજ
તેનું સ્મરણ કરો. (૪)

મહીલીપદ્ધતિ.

સમજાવતી.—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચર્ચનું ધ્યાન ધરવું એજ
ખરી અને સારી રીતે છે; તે વખત ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકા-
મી છે; હે દયાળું તેં હાથ, પગ, કાન અને નાક કયું છે; અને આંખ

મેં અને દાંત આપીને વળી સમજાયું પણ આપી છે. આજ પણ એજ
ખાવા પીવાની બધી વસ્તુ આપે છે; અને વળી બૂખ,
તરસ, ટાઢ તડકો તથા સર્વ દુઃખને દૂર કરે છે; તે (ધર) તે
તને વારંવાર ચાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીમ તે મોટા દેવ
(શ્રીકૃષ્ણ)ને ભણતો નથી. હે અત્યા છવ! તું વિચારી જો કે અવતાર
લખે તું શું કમાયો ! (મતલબ કે કંઈજ નહિ) તેં ભક્તિની
તદબ્ધિર ભણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો
કર્યો; પણ હજી ઇલાજ છે તે ચામ તો બહુજ સારું, નહિ તો જે
વખત જાય છે. તેમાં તારું આવરણ ઓછું થાય છે. માટે જિંદગી
પુરી ચામ તે પહેલા કાંઈ ઇશિર ભજન કરી લે.

મનરંજન કવિતા.

સુમનુતી—નરકનો માલિક કોણ છે ? દહીંનું તત્ત્વ તેને શું
હીએ છીએ ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લખએ છીએ ?
ભોજન કરનારી દરરોજ ધઈનું ઘેર શું બનાવે છે ? હે ! શાણા
માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજો. જો સમજ
શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને જોટલી આપું; અને જો નહિ
સમજ શકે તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી,
[ધી ચોપડી રોટલી જમ.]

ઉપર જે ચાર સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી
લીટીમાં છે [જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી.] એ ચાર શબ્દો લખેલા છે
તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનું તત્ત્વ ધી, બાળકની
ચોપડીનું નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ધઈનું ખા-
વાનું રોટલી કરે છે.

અંદરથી અને બહારથી સમગ્રજ એવી સમસ્યા.

સમજુતી—નાળિયેરમાં શું હોય છે ? કપટ કરતાં શું ગુમાવે છે ? મામડામાં મોટી ભારે પદવી કોણ રહે ? મટે નહિ એવું શું છે ? સાથી મોટું દુઃખ શું છે ? ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબના સ્પષ્ટતા) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દ્વારા (પછી) ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે. અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરમાનીની નજર રાખી રહે છે. એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે. ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ (૧) કોપર. (૨) ધર્મ. (૩) ગોમતી, (૪) જ્ઞાન્યત. (૫) મરણ. ઉપર જે પાંચ જવાબ કલા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર લખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લખએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે. તેમજ છપ્પામાં પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લખએ તો “શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લખએ તો “દક્ષપતરામ” એવું નામ થાય છે.

પાઠ ૨૧.

વાન=શરીર	સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા	મૂઠ=મૂખ; અમણ
નૃપતિ=રાજા	વડું=માટું	બગ્ગા=બગસો
વિમલ=ચોકળી; શુદ્ધ	કશું=જા હિસાબમાં;	કોકિલ=કોયલ
મોહિની=મોહ યમાત્માર	જા ભેખમાં	કગ્ગા=કાગડો; કામ
	હીન=વમર; વિના	ચંકાં=મરીજ; નિર્ધન

મોર=મુગટ; છોડું;
હપરી

જટા=લાંબો ચોટલો
પતંગ=પતંગીઈ
નિજ=પોતાની
જળચર=પાણીમાં રહે-

નાર પ્રાણી
ખમ=ખમલા
ધાયા=દોડ્યાં
માડર=સેડું
શીપ=માયુ
અજા=અકરો
મર્ધવ=મધેડો; ખર
લોટ=આજોટ
છાર=રાખ

શુક=પોપટ
બાખે=બોલે
માનિની=ઝી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનું
પક્ષી; વનવાગોળ
આળે=જુએ
પા'ડ=પવટ
દૂધ=જાયસ; કમળ

કાપીને=સંતાપને
નોળીકર્મ=નાકથી પાણી
પીવું તે
મજરાજ=મોટો હાથી
બક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાંદડાં
કપિ=વાંદરો
અનુભવ=અભ્યાસ; મ-
હાવરો
વિષ્ણુ=વગર
ભાવના=ઈચ્છા; ધારણા
ભંગ=નાશ; ખામી
મનસા=મનની; મનવડે
સિદ્ધ=નક્કી
કાયરેટ=કચરોટ
મંગ=મંગાજી

તિલક=ટીલું
વણાં=મયાં
જપમાળા=જપ કરવાની
માળા
નાકાં=છેડા
મર્જુ=પમ
પોતા=પહોંચ્યા
કર્ણુ=કરણુ

કાનકૂટયા=કાનમહેર
મારી ગયા
નાચુ=આચુ નહિ
અક્ષગાન=અંધાર સંખંધી
ગાન
હત્યાત=તોશાન; ખોટી
મહેનત
તપ=મનની ઇચ્છા પુરી
પાડવા ખાટે દેહ કષ્ટ
કરવું તે
સમરસ=સરખાપણું; સ-
રખો પ્રેમ
સંગેગ=મેળાપ
સાવ=અધા
ભોમ=મુખ; વૈભવ
તિમિંમલ્લ=મોટો મન
પેરપેરે=ચુકિતથી; ધીર
ધીર
મથી=મણી મહેનત કરી
વેંત=નિશ્ચય
અળગો=જુદો; નોખો
દલ્યો=મટયો
આર્ય=પુણ્ય

પાઠ ૨૧. પરચુરણ છંદા.

અન્વય—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે, વિદ્યા(થી) વાન શોભે છે, તૃપ્તિ વિદ્યાને નામે (છે) વિશ્વમાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે.) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની જાણી, વિશ્વ (તેને) વશ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિદ્યાળ રત્ન છે, વિદ્યાથી કશું વડું નહિ; સદ્વિદ્યા આમળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આમળ બગ્ગા (તેમ) પંડિત આમળ મૂઢ (નિ સમજવો) (જેમ કોકિલા આમળ કગ્ગા, (તેમ) પંડિત આમળ મૂઢ (ને) (સમજવો); જેમ રાય આમળ રાંકાં, (તેમ) પંડિત આમળ મૂઢ (ને) (સમજવો); પંડિતમાં ધણું પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પંડિત શી શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પંડિત આમળ મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે.) (૨)

(વડતું) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતંગ નિજ કાયા બળે (છે) જળચર જળમાં નહાય (છે.) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા; માડર શીપ મુંડાવે (છે) અળ મુખે દાદું રાખે (છે) ગર્ધવ છાર (માં) ભોટ (છે) શુક મુખ(થી) રામજ બાપે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) જ્ઞાન સકળતું ખાય છે; શામળ કવી કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે? (૩) જિંટ ઉંચું બાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું નાળે (છે.) (વળી) તરવર તાપ સહે છે, પહાડ દૃઢ આસન વાળે (છે) નાગ ધર કરી ન રહે, ઉંદરો છપીને રહે (છે.) મજરાજ નોળાકર્મ કરે (છે.) કપિને ફળ (અને) પત્ર (ને) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણુ હથેર નવ મળે; આપના

સહેજ મંગ છે; (તા પછી) આમળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા
સિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમાં (જ) મંગ છે. (૪)

અનુવચ—તિલક કરમાં ત્રેપન (વર્ષ) વહાં, અને જપ કરવાની
માળાના નાકાં (ધસાઈ) ગયાં, તીરથ ફરી ફરી ને (ચર્ચુ) ચાક્યાં,
તોય હરિને ચર્ચુ ન પોતા; કથા સૂણી (ને) કાન ફૂટ્યા તોય
ધક્કસાન ન આવ્યું એમ અખો (કહે છે) (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે
(જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન કરે,
(અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે. અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ
ઉત્પાત, ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત. (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવા
ને (માટે) તપ કરે (છે) (પછી) અખો (તા) હરિમાં મેળે કરે (છે)
મારે તો સમરસ (હોવાથી) સંજોગ સેજ (છે) (એમ) સાવ
સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો. જેમ ભર સાગરે તિર્મોગલ
રમે (તેમ) હું હરિમાં તો દેહ કાણુ દમે ? (૩) મેં પેરે પેરે મથી
જોયું જે હરિ વિના (એક પછી) પદાર્થ નથી. તો હું જે આઠ વેંતનો
પડ્યો તે તે ક્યાં અળગો જઈ (ને) પડ્યો; એમ જોતાં હરિ હાથ
લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી. (૪)

સમબુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આપ્ત
આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે. રાજ્ય વિધાને (વિદ્વાનને)
નમે છે; વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી
બોલાય છે; દુનિયામાં વિધાને મોહિની જાણી, દુનિયા વિધાને તાબે
રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કંઈ પણ
મોટું નથી; સાચી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઈ (વિસાતમાં) નથી તેથી
પૈસાદાર પણ અમલુ માણસને દોર જેવો જાણવો. (૧) જેમ હંસ

આમળ બંધો, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઠને જાણવો. જેમ કોયલ આમળ છાગડો, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઠ જાણવો. જેમ રાજા આમળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઠને જાણવો. જેમ દરીઆ આમળ ટાંકું, તેમ વિદ્વાન આમળ મૂઠને જાણવો. વિદ્વાનમાં ધણી પ્રસાદ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે. જામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આમળ મૂઠ તો ચાકર અને ચોર જેવો છે. (૨)

ખરી સમજ. સમજુતી—વડતું ઝાડ લાંબો ચોટસો (વડવાઇ) રાખે છે, અને પંતગીર્ધ પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમાં રહેનાર પ્રાણીઓ પાણીમાં (હંમેશાં) નહાય છે, અને ધ્યાન ધરવા બમલાઓ દોડે છે; ઘેટાં માયું મુઠાવે છે. અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે; મધિયાં રાખમાં આળોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે; વળી મોર સીતો લામ કરે છે અને કુતરો બધાતુંજ ખાય છે; પણ જામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમાં કોણ જાય છે ? મત-લખ કે કોઇ નહિ. (૩) ઊંટ ઉંચું જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચું જુએ છે; ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડ્યા છે, નાગ ધરમાં રહેતો નથી, અને હંદરા સંતાપનેજ રહે છે; હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરા ફળ અને પાંદડાનો ખોરાક ખાય છે; પણ ઇશ્વર ખરી જોળખ વગર મળતો નથી, કારણ કે ભાવનામાં સહેજ ખામી છે, (તોપણ) જામળબટ બટ કવિ કહે છે કે મનથી જેણે નક્કી કરેલું છે તેને તો કશરોટમાંજ મંગા છે. (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર ખતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે. એમ સમજે છે તે ખોટું છે. કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પણ

પંખી, ઝાડ, પહાડ હંમેશાં કરે છે, પણ તેમનામાં ઇશ્વરને ઝોળ-
ખવાની ખરી સમજ નથી; તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી
ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે.

સમજાવતી—ટીકું કરતાં કરતાં ૫૩ વર્ષ વહી ગયાં, મતલબ કે ધરડાં
થયાં, ને જપ જપવાની માળાનાં નાકાં ધસાઇ ગયાં; પવિત્ર ધામોએ ફરી
ફરી પમ ચાકી ગયા, (બહુજી તીર્થો કાઢ્યાં) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે
પહોંચ્યા નહિ; કથા સાંભળા સાંભળીને કાન બહેર મારી ગયા,
(બહુ કથાઓ સાંભળી) તો પણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન
પેદા થયું નહિ. (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જોડલા પત્થર
દેખે એટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે; જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નહામ, તુળશી
દેખીને તેના પાંદડાં તોડે; અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય
કેમકે ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત ? (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા
માટે કષ્ટ વેઠે છે, પણ અખો ભક્ત તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે
મળેલો છે; મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમાં
પ્રભુનો મેળાપ છે, અને તમામ (મારે) પોતાને તાપે હોવાથી હું
સૂખ પામ્યો; જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વર-
માં હું રમી રહ્યો છું. તો પછી શરીરને નકામું દુઃખ કોણ આપે
(૩) યુક્તિથી મેં ધણી મહેનત કરીને જોયું; (તો મને માલમ પડ્યું
કે) પ્રભુ વમરની કાષ્ટ પણ વસ્તુ નથી; (અધેજ પ્રભુ છે) તો પછી
(મારી) આઠ વેંતની ઉંચામનો મને જે ધડ્યો. તે ધડનાર તે (વળી)
જુદો ક્યાં જઈને રહ્યો; એમ વિચારી જોતાં પ્રભુ હાથ લાગ્યો. જેથી
અખો દાખ્યો (અખાનું હું પણ મયું) અને એ પરમેશ્વર રૂપ પુંજન
રહી. (૪)

પાઠ ૨૮ મે.

કબીરવા=એ નર્મદા કિ-
નારે આવેલા શુક્લ
તીર્થની પાસેના બેઠ
માં વડ છે. (એના
જેવો મોટો દુનિયામાં
ખીજો નથી એને મા-
ટે એવું કહેવાય છે કે
મહાત્મા કબીરે અહીં
વડનું દાતણ કરીને
ચીરી નાખેલી તેમાંથી
એ વડ ઉગી નીક-
ળેલો.)

ભારયો=દેખાયો; જણા
જેણો=જડવેણો [યો
એકાંતે=કાંત જગ્યામાં
કહે=માપમાં; ઉચાક
અને વિસ્તારમાં
અચરતી=નવાક
મોર=આબૂપણ; નાક
મોરનો=મોખરાનો;
આબૂપણનો

મમરૂબ=અભિમાની;

અકંકારી

સતસંગે=કબીરના સમા-

ગમથી; સારી સોબતથી

કબીરા ભગતમાં=કબીર

પથીએમાં

દુષ્ટિ=વધારો

તંતુ=વડવાઈ; મૂળી

પુએ=ભોંયમાં પેશી જી-

ગી નીકળે તેવા

સડેલી=એકઠી કરી;

નાની કરી

જટા=માથાપરના લાંબા

વાળ; વડવાઈ

મિર=પર્વત

લાનુ=સૂર્ય

બેઠી=ધટામાંથી પેશી

મિત=મધ્યમ; થોડો

અમળ=મેલ વિનાનું;

ચોકપું

ધટા=ખીજોખીચ પાંદ

ડાનો જથ્થો; દેલાવો;

ભરાવ

છાપા=છાંચડો

મમ=પક્ષી

દીન કરમના=એકા

ભાગ્યલાળી; કમનસીબ

ચાળાં=મૂળીમાં બાંહેલી

હંચી જમા

મલી=સાંકડો રસ્તો

અખોલ=મુશ

રમણીય=સુંદર

લાલ=જીવાન પુરુષ

લલના=જીવાન સ્ત્રી

લાલ લલના=જીવાન

સ્ત્રી પુરુષો

અપ=કંથરના નાચનો

મંત્ર વારંવાર મનમાં

બોલવો તે

છાપી=પથરાઈ

હરિત=લીલાં

હુમસાં=દુઃખ તે ભડાં

પ્રહનુમા=આનંદ આ-

પનાર

કર=કાકળ; લીલ

કરી=ટાઢી થઇ; સંતોષ થયો	રહી	નર્મદા=રવાણ
નીરખી=જોઇ	ખરીબ=ખરેખરી	કૃતાર્થા=ધારેલું પામેલો
ખરી=ખરી પડી; જતી	વિશેષ=ખાસ કરીને	નરમદા=નર્મદાનદી
	ગંભીર=પ્રાદ	કવિ

સમબ્ધુતી—ધ્રુમસને લીધે દ્વરથી કખીરવડ જુરો જાંખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સિંચર) ઉભેલો દેખાયો. હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની! એવો દેખાયો, એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે. (૧) મોટાઇમાં અને દેખાવમાં એ (કખીરવડ) જગતમાં નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે જો દેશમાં આવું બૂપણુ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂજ કેમ નહિ રહે? કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવડ) કખીરપંથીઓમાં પવિત્ર મનાય છે, ગાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હંમેશા અમર કેમ નહિ કહેવાય? (૨) પ્રથમ ઝડની ગાંભીરથી ટુટીને નીકળતી ભોંયમાં પેસી જાય એવી વડવાઇની શોભાથી ધણા સર-માઇને જિવણ ગિહ્યા ને પોતાની જટા સંકોચીને વડ છોડીને હિ-માલય પર્વતપર જઇ રહ્યા. (૩) એ વડની ઘટા એવી છે કે જેમાં ઉનાળામાં પણ સૂર્યનું એક પણ કિરણ ધણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, હંમેશા એવી ઘટા હોવાથી નીચે જિવણ છાંયા પડે તે છાયાનું ભોડો સુખ લે છે; ખુલ્લી બાજુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઇએ તેટલો પવન આવવાથી માણ-સોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ધણાં જંતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉચ્ચ પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ધણા જાત્રાળુઓ પ્રુષ્ઠ સમજીને ઉતરે, અહીં ધણા જિહારીઓ મજા મગત કરે છે, અહીં હજારો ભોહાનો સમાગમ

થતાં પણ અડચણ પડતી નથી, એ વડની છાયામાં ૧૫૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહાંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચક્રચકિત દેખાય છે, ને કાંઈ કાંઈ પશુઓ જેટલેર અહીંતહાં ચરે છે તે જોવાં; ખારે ઘટા જોવી, ને કાંઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા, શરીરમાં ચોકખો વાયુ ભેલો, આવું સુખ કમનસીમ માણસો હોય ન લે. (૬) ઘટા અને મુળિયાની આગુખાગુ ચએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ધણી ગલીઓ થઈ છે; વડવાઈઓની પોલાણમાં કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમાં શોભિતી ધણી બેઠકો બની છે, જેમાં નિરાંતે જીવાન સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમાં) ઇશ્વર સ્મરણમાં બેસી શકે, (જોગી બેગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે.) (૭) જાડાં, લીલાં કુખળાં, હુમસાં પાંદડાં છાયા કરીને શોભે છે, વળી રાતાં (પાંકો) ટેટા ખાંધને ધણું જીવો પેટ ભરે છે, ખાગુ પરથી ધણા આનંદદાયક રંગના ફિરજો પડે છે, નીચે ફરોળીઆ વજરેએ ખાંધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામાં ખરફ સરખાં ચળકતાં જણાય છે. (૮) હે! કપ્પીર વડ તને જોઈને મારી આંખ ટાઢી થઈ. (સતોષ થયો.) મારી પાપવાળી ખુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જત્રા થઈ. હે ગંભીર કપ્પીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે. (વધારે શોભે છે) (હે નર્મદા નદી) અગર હું નર્મદાજીકરે કવિ તારા દર્શનથી ધણો સુખી થયો છું. (૯)

પાઠ ૩૪ મો.	થવાને વખતે; દુઃખ	વિપરીત=અવળી; ઉલટી
વિનાશ=નાશ પાશવું તે	આવવાને વખતે; નાશ	સમાણી=સમાન; જેવી
વિનાશકાળેજનુકૂળાન	થવાને વખતે	સતિ=પતિવ્રતા

પ્રતિજ્ઞા=પથ

પ્રમાણી=અનુસરી; તે

પ્રમાણે ચાલી

કુરંગહણવા=હરણને

મારવા

મતિ પ્રપ્ત કામી=ચુકિ

બગડી

કાળજાની=ભૂત, ભવિ-

ષ્ય અને વર્તમાન એ

ત્રણે કાળની હકીકત

જાણનાર

પાની=પગલું; પગ

ધરાવી=મેળવી

જમાવી=એકઠી કરી,

મેળવી; પાથરી

વળુધી=વળગી; ધરી

ચંદુપુરી=મદવ રજપુ-

તો ૧ રાજધાની; દા-

રકા

સુરા=દાર

જરાણા=જરાયો

શરીરશુદ્ધિ=શરીરનું

જાન

વેત્તા=જાણનાર

નિકટ=પાસે; સમીપ

લઘુ=લીધું; ભોગવ્યું

સંત=સાધુ

ટથે=દૂર થાય; મટે

આશા=અમુક ઇચ્છેલું

મળશે એવું ધારવું તે

તૂણા=મેળવવાની ઇચ્છા

ધર્મા=અદેખાઈ

મોહ=માયા

મત્સર=કેવ

મમતા=મારાપણું

પ્રકટે=પેદા થાય

ઉર=મન

દંડ=પાકું; સચોટ

પતિત=પાપી; ધર્મથી

પ્રપ્ત થએલા

ઓધારીઆ=ઉઘાર્યા;

ઉદ્ધાર કર્યો; તાર્યા

પરતાપ=મહિમા

સિદ્ધ=મુક્ત

શુક=બાસના પુત્ર

આદિક=બીજા; વગેરે

મુનિવર=મોટા મુનિ

ચોટયું=લાઝમું

મર્મ=બેદ; છુપી વાત

અનુપ=(અનુ+કપ=કપ-

મા)=કોઇની સાથે સર

ખાવી ન શકાય એવો;

ઉત્કૃષ્ટ

મહંત=મોટો સાધુ

સેવ્યે=સેવા કર્યાથી

છૂટે=જતી રહે

માયાની જાળ=જામતના

પ્રપંચ

પરિબ્રજ્ઞ=પરમેશ્વર; સર્વ

બ્યાપક હૃદય

મુક્તાનંદ=સાધનું નામછે

આજપંપાળ=દાંકાં

અન્યથા—સીતા સમાણી કાણ જાણી સતી (હતી,) (કે જેણે)
સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી, (તણે પથ) કુરંગ હરવા (ને) મતિ

બધ કોધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂત્રી) (૧) કૌરવ કેવા
 કાળજાની હતા? (તેમણે પણ) કુસુપમાં પાછી પાની ન કરી, (તે)
 દેવ સહિત કોધી કરે મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂત્રી)
 (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુક્રાંત જમાવી
 તેણે પણ ઘુતને વળુધી માદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરી
 (ના) યાદવ યાદ આણે, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે બહો ભરાણે
 (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ યુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે
 (૪) રાવણ રૂડો જાણવેતા હતો, નવે મહો (તેની) નીકટમાં રહેતા
 (તેણે) સીતા હરી (ને) કુયુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લલું. (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમજીતી—સીતાના જેવી કોમ માહી સતી ન હતી. કે જે
 હંમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ આસી; તેણે પણ હરણ મારવા માટે
 યુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી યુદ્ધિ
 સૂત્રે છે. (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજાની હતા, (બીજા, હોણ, સંજય)
 તેઓ પણ કુસુપ કરવામાં હકયા નહિ, તે કોધી (કૌરવો) અદેખાઈ
 સહીત કપાઈ મુઆ. (ટક) (૨) નળ રાજ્યે ન્યાય કરવામાં ધણી માહીતી
 મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આખર ફેલાઈ હતી તેણે
 પણ જીગરને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટક) (૩) દારકાના જાદવોને
 સંભારો કે તેમનો જીવ દાર પીવામાં ધણો ભરાયો મતલબ કે દાર
 પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરતું બધું જાન ભૂંધીને અંદર અંદર
 લઈને કપાઈ મુઆ. (ટક) (૪) રાવણ સારી રીતે જાણને જાણનાર
 હતો, અને નવે મહો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ
 તેને સીતાતું હરણ કરવાની નહારી યુદ્ધિ થઈ તેથી દુઃખ. બહોયું,
 (ટક) (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુ પુરુષને સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે, માટે સંત સમાગમ કરવો. સંત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાદ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મોરાપણ એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ઇશ્વરનું પાકું જ્ઞાન થાય છે. (ટક) (૧) સંત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનું મન થયા, અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આખરનો મોટો મહામા ગવાય છે (ટક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતસ-ગથી સિદ્ધિલાખા પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટ્યું. એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો. (ટક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જન્મની સેવાથી માયાની જળ (જગતના પ્રપંચ) થી છુટાય છે; અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તાનંદ કહે છે કે રાંધાં છોડી દહને સંત સમાગમ કરો, (ટક) (૪)

પાઠ ૩૮.

ઝેર=અદેખાદ

વેર=દુરમનાદ

કેર=ક્રોધ; જુલમ,

ખર=પારકી

નાતીલા=નાતના

જાતીલા=જાતના

હરખ=ખુશી થા

અનેાપમ=જે બ્રીજ કોઈ

સાચે સરખાવો નહિ

ચકાવ તે; ઉત્કૃષ્ટ.

લાજ=આખર

શેખ=જાણુ

ધોર=ભયંકર

કુકર્મી=નકારા કામ કરનાર

મારણુ=મારનાર

તુલ્ય=ખરાખર

જડ=મૂળ

વિધવિધ=તરેહતરેહના

વેશવ=સુખનાં સાધન

પટકુળ=તુગડાં

દુલકર=હોલકર

ખરાખી=પાયમાલો

કોણુજ માત્ર=શી ગણુ-તરીમાં

સંહાર=નાશ

પિંહારા=જુટારા

નેજ=વાવટા

તનુન=છોકરાં

મુલતાન=મશમુલ; ચક્ર

ચુર

આશય=છાંય; મદદ

ધવધ=પોળ

મંગળ=કલ્યાણ

ધારા=કાયદા; નિયમ

નિર્મળ=કમળેર

કોળીનાળી=કોળી વગેરે

સંસ્થાન=પાસેનો મુલક

ફાંસીખોરા=ફાંસીઆ

ફેલ=ઢોંગ

વાટ=રસ્તો

વનમાં વાટ પાડી ન

શકે=રસ્તો રોકી ન શકે

ધીંગા=મજબુત

કાઠી=કાઠીઆવાડના

રહેવાશી

જત=જત સંસ્થાનના

રહેવાશી

ધાડાં=ટોળાં

ધાટ=ઝોવારા

કુવેતર=કુવાનું પાણી

પામ પાક પકવવાના

ખેતર; વાડી

હિમાચળ=(હિમ=પરફ
+અ=નહિ+ચળ=પસે)

=જ્યાંથી પસે

નહિ તે; હિમાલય

પ્રવેશ=દાખલ; આરંભ

માળવ=માળવા

આદિક=વગેરે

સળંગે=પહેરંગે

શબ્દગાર=સાજ; આશુ-

પણુ

આશીશ=આશિર્વાદ

મઠી=પૃથ્વી

સમગ્રુતી—અદેખાઈ ગઈ અને દુસ્મનાઈ ગઈ, વળા ધણી
જીલમ કરનાર પણુ ગયાં, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી
હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે; કે બિચારી બકરીનો પણુ
કોઈ કાન પકડી શકતું નથી. (મતલબ કે ગરીબમાં ગરીબ જે
બકરી તેને પણુ કોઈ દુઃખ દઈ શકતું નથી તો પછી માણસને
તો કેમજ દુઃખ દઈ શકાય ? મતલબ કે કોઈને પણુ દુઃખ દઈ
શકાતું નથી) માટે હો! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આખાર
પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તું મનમાં) ખુશી થા. (૧) તારાપર અનો
પણ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આખરે વધારી
છે એમ તું સમજ; ભયંકર નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનું
જોર નાશ પામ્યું તે તું જો, હવે મદમદ સરખા મરનાર નથી.

અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી, માટે હે । હિંદુસ્તાન૦ (૨) જુલમી રાજાઓના તો સમુળો નાશ થયો. અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે, બીજાનો ધણો ભય નથી તેમજ કજીઓ અને કંકાસ પણ નથી, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહનાં સુખનાં સાધનો મળે છે. (મનસુખ કે મરજી મુજબ સુખ ભોમવી શકે છે. જોઈએ તેવાં લુભડાં પહેરે છે અને ખાય છે (આગળના જુલમી રાજાઓના વખતમાં મરજી મુજબ લુભડાં પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાધને બહાર નીકળી શકાતું નહોતું) માટે હે । હિંદુસ્તાન૦ (૨) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરઠા લોક તો કંઈ ગણત્રીમાંજ નથી (મતલબ મરઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઇનો નાશ થઈ શકતો નથી અને નહારા જે પીંઢારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારાં છોકરાં (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમલમાં) મથગુલ રહે છે, માટે હે । હિંદુસ્તાન૦ (૪) અંગ્રેજ સરકારની જે જેરાવરસતા નીચે લોકોતેના સુખ શુણ્ણુ ધોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી હમજેર માણસને પણ મનમાં ખીક રહેતી નથી, વળી કોણી નાળીની ખીક મટાડીને સંરથાનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે । હિંદુસ્તાન૦ (૫) હાંસીઆ લોકો ટોંગ કરીને બંગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, બખરા કાઢી લોક અને બલ લોકોનાં ટોળાં લોકોથી ઝોવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે કુવેતરમાં બપને લસ્કર અનાબ લૂટી શકતું નથી, માટે હે । હિંદુસ્તાન૦ (૬) (લક્ષ્મીમાં) લંકાથી તે (વિતરમાં) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમાં) હમ્પમાં

દાખલ થતાં સુધી પંજાબી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ,
માળવા વગેરે દેશના લોકના ખીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને
સુખના દહાડાનું દાન આપ્યું; માટે હે! હિંદુસ્તાન(૭) તેટલા માટે તું
(હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંતઃકરણથી એનો પાડ માન, અને
હંમેશાં (મનમાં) ખુશી ખુશી રહીને સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેરજે,
વળી દક્ષપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આર્શિવાદ આપે છે
કે તું (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી મોટાઈ મેળવજે. હે! હિંદુસ્તાન
એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું (મનમાં) ખુશી મા. (૮)

પાઠ ૪૩ મો.	રાવવાની માળા	ચાર ગણાય છે. નળ
નરદેવ=રામ	નૃપ=રાજા	મુવિધિર, જનક અને
ભીમક=ભીષ્મક; વિદર્ભ	કંઠે સજી=ગળામાં પહે-	જનાર્દન કે ત્રિજ્યુ)
(ભીરાર) દેશનો રાજા	રાવી	પ્રસન્નાવતાં=દેશાવતાં
દમયંતીનો પિતા	દિવ્યાંગના=દેવતાઈ દેહ-	શુભદુ=શુભાર
સુતા=પુત્રી	વાળી; દેવી	સુર=(સુનર)=સારો
સુંદરી=સુંદર અંગવાળી	તનયા=પુત્રી	જાણીતો; યાની
આ	તનય=પુત્ર	નીજઅધુ=પોતાનો ભાઈ
પ્રસંસા=વખાણ; તારીફ	સાંપડયા=થયાં	પુષ્કર=નળરાજનો પી-
વરી=પરણી	સુરપુર=દેવલોકની નગ-	તરાઈ ભાઈ
સુર=દેવ, દેવતા	રી; સ્વર્ગ; ઇંદ્રપુરી;	અવળુંજ=હલકુંજ
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા	અમરાપુરી	દુર્દશા=નકારી હાલત
વગેરે	ભાવતાં=ગમતાં	શિરપર ફરે=માથે ભમે
વરમાળ=પસંદ કરેલા	પુણ્યલોક=યજ્ઞવાળો;	કર=હાથ
મણીની ઠાકમાં પહે-	પવિત્ર ચરિત્રવાળો; (એ	કર મયું=તાબામાં મયુ

સંતાન=છોકરાં	જીવન=જેના વડે જીવ-	બાહુક=બળરાજ (એ
પળ્યાં=મયાં	વાનું છે તે; પ્રાણ;	નામ એણે ઋતુપર્ણ
સુકુમાર=અતિ કોમળ	ધણી	રાજને ત્યાં રાખ્યું
શુભ=કાંટાવાળી ડાંખળી	વિકળ=ગભરાએલી	હવે)
આકરો=સહન ન થઈ	બ્યાધ=પારધી; સિકારી	લક્ષણુ=સ્વભાવ; ગુણ;
શકે એવો	વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રા-	ટેવ
કાંતિ=શોભા; રૂપ	જાની પુત્રી; દમયંતી	કળ્યાં=જોયાં
ભૂપરે=જમીનપર	નજાની સ્ત્રી	બાળુડાં=છોકરાં; બાળક
હુધા=હુખ	વલવલતી=ટળવળતી	હર્ષ ધેલાં=હરખથી
ખગ=પક્ષી	કુળગુરુ=કુળજોર	ગાંડા જેવાં થએલાં
પટ=વસ્ત્ર; લુગડું	સલુણી=મનોહર કાંતિ-	મત=મએણું
દંપતી=ધણીધણિઆણી	વાળી સ્ત્રી	સાનુકૂળ=(સન્નઅનુકૂળ)
ધરતાં=પહેરતાં	સહી=નક્કી	=મરજી માફક; પાધર
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ	અહિદંશ=સાપનો ડંખ;	છકી જવું=છાકી જવું;
પ્રજાવા=જવા	કર્કોટકનો ડંખ	હાટી જવું; અહંકારે
પ્રાણુ=ધણી; નાથ	વિરપ=કદરપું; બેડોળ;	ભરાવું
અલગું=વીખુટું; જુદું	કુખડો	હારવી=ગુમાવવી
ગુણવંતી=સારા ગુણવા-	ઋતુપર્ણુ=અયોધ્યાનો	ટકતાં=રહેતાં
ળી સ્ત્રી (દમયંતી)	રાજા	નાતિ=નિયમ
રજની=રાત	સારથી=રથ હાંકનાર	હિર=મન
હેરાન=દુખી	શીઘ્ર=તરત	કિંવા=અથવા
સતી=પતીપર પ્રેમવાળી	નરમણિ=પુરુષોમાં રાન;	પત=જુગાર; જુગડું
સ્ત્રી	રાજા	

સમશ્ચુતી—વિદર્ભ દેશના રાજા બીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોદેથી નળનાં વખાણ સાંભળીને મનથી તેને (નળને) પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામાં દેવ મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે (દમયંતીએ) પ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી. (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણ તે રૂપવાળાં એક પુત્ર તે એક પુત્રી થયાં, તેઓએ સ્વર્ગનાં જેવા મન ગમતાં બહુ સારા સુખો ભોગ્યાં, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી ખાખરથી રેવતને પાળી, (૨) અરે! નળરાજા વિચારવાન હતો છતાં પોતાના ખાંધ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો; જેના માથાપર નદારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળું કામ સૂઝે; (મતશ્ચય કે વિનાશકાળે ત્રિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે.) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, આગકો મોસાળ ગયાં, અને નળ દમયંતી એક લુગડાબેર શહેર બંદાર નીકળ્યાં. (૩) અતિ કોમળ પગમાં ધરી શૂળો, કાંટા કાંકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં સહન ન થઈ શકે એવો ધણો યાદ લાગ્યો. ત્રણ દિવસનાં અપવાસ થયા અને તેની આંખો હાડી પેશી ગઈ, મોંની શોભા ઝાંખી પડી તે શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ. (૪) ત્યાં આઘેથી ભોંયપર ધણી પક્ષીને બેઠેલાં જોયાં, તેથી રાજાએ બૂખનું દુઃખ સમાવવાને તે પક્ષીઓપર પોતાનું કપડું ફેંક્યું; તે કપડું લઈ પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું. આવું કમનસીબ જોઇને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ. (૫) દમયંતીને દુઃખોથી બચવા માટે પીઅર જવાને ધણું કહ્યું, પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી છુટા થવું ગમ્યું નહિ, જંગલમાં ધણી દેરાન થઇને રાત

પડતાં જાને જાણુ હાંધી ગયા. પણ મધરાતે નળરાજ અચ્ચં વચ્ચે
 ફાડી નાંખીને દયા તણને ચાંક્યો ગયો. (૬) સતી જાળીને જીએ તો
 ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઇને જોયપર પડી, અને હે નાથ !
 હે જીવન ! ક્યાં ગયા ? એમ વારંવાર પોકારતી, મહારાષ્ટ્રને નળને
 શોધતી હતી, એવામાં અજામરના મોંમાં આવી પડી. એવા દુઃખમાં
 ઠળવળતી દમયંતીને એક પાર્શ્વીએ તદબીરથી બચાવી. (૭) જેમ
 તેમ કરીને માંસીને ત્યાં મધ, અને ત્યાં દુઃખે સુખે કેટલાક
 દિવસ રડી પછી સુદેવ કુળજોરની શોધથી મનોહર દાંતવાળી
 (દમયંતી) નક્કી પીથરમાં પહોંચી, કંઠોટક નાગના કરાવાથી કદરૂપો
 બનીને નળ ઋતુપણું રાજાનો રથ હાંકનાર થઇને રહ્યો, પછી
 સતી દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર સાંભળીને પુરુષોમાં રતન એવો
 નળરાજ તરત ત્યાં ગયો, (૮) બાહુક (નળ) નાં રૂપમાં બહુ
 તદાવત હતો. પણ બહુજો નળનાં જોયાં પછી જે બાળક
 અને દમયંતી નળને હરખ ઘેઘાં મધ મળ્યાં, આ વખતે
 નાગના ઝેરની અસર (પાસ) મધ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો.
 અને પુષ્કર તાળામાં આવી નચ્યો, ને ગએલું રાજ્ય
 મળ્યું માટે પરમેશ્વરની મહેરમાની સાથે તો બધું સીધું
 સાચ છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમાં છટ્ટી જવું નહિ.
 તેમજ દુઃખને વખતે હિંમત છોડવી નહિ, કારણકે સુખ કે દુઃખ
 હંમેશાં રહેતાં નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજ બધા જીઆરથી
 દુઃખી સાચ છે, એ નિયમ મનમાં રાખવો; માટે કોઇએ જો દુષ્ટ
 દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવું નહિ. (મતલબ કે જીઆર
 રમવો નહિ.) (૧૦).

પાઠ ૪૭ મો.

હાકે=બૂમ

ભાગા=નૃપા; નરમ

પડયા

તાકે=ગાત્ર; અવયવો

હથો=જીગ્યો

નેપથભાણુ=નેપથ દેશનો

સૂય

જોત=તેજનો ભડકો

હથોત=આગીઓ

ચેર=ચેટ

કુંડળ=કાનની લાલીએ

પહેરવાનું ધરણું

હથેકે=સૌભે

અરમળ=ધણી જોતની

સુગંધી મેળવીને જ-

નાવેલો પીળો ભૂકો;

અંદન

વઠન=મોઢું

કમળનયન=કમળની

પાંખડી જેવી આખ

ફંદ=ફાંદો; પાશ

નાસા=નાક

કાર=પોપટ

પંચ=પાંચ નળ

ગજમુકતા=હાથીના ગં-

ડરથળમાંથી નીકળત

મોતી જેવાં રસનાં

ટીપાં

કુંજર=હાથી

શુંકાર=સંકના આકા-

રના

હથે=છાતીની

શોભાળ=શોભાવાળી

નાભી કમળ=જોની કું-

ટીમાંથી કમળ હૃતપત્ર

થયું છે એવા; વિષ્ણુ

કટી=કેડ

કુંજરકાળ=હાથીનો કું-

રમન; સિંહ; વાધ

સાદૃશ્ય=વાધ

મત્ય=ચાલ; મતિ

નરપત્ય=નૃપતિઓ; રા-

જાઓ

નિર્વાણુ=નકી

તવ=તારે

તેજે=પ્રકાશમાં

આણુ=સૂર્ય; ભાનુ

મતે=મતિથી, જોરવડે

વાય=વાયુ

મહિમાએ=મોટાઇમાં

રિશરતા=અડમપણું

મેર=મેર પર્વત

કુમેર=અલકાપુરીનો રા-

જા; મહાદેવના ધનનો

અધિપતિ; ભંડારી

ઐશ્વર્ય=મોટાઇ

જુધ્ધે=જડાઇમાં

ત્યાગી=મોહ વમરનો;

જેણે સર્વસ્વ છોડી

દીધું હોય તે

સમજીતી—સ્વયંવરમાં જીમ પડી કે જો ! નળ આળ્યો, એ સાંભળી સધળા રાજાઓના ગાત્ર સિંચિલ થયા. મતલબ કે નરમ થઈ ગયાં, અને જેમ સૂર્યના જિગરાથી બધા તારાઓ આંખા પડી જાય

છે તેમ નળરાજા રૂપી સૂર્ય આવવાથી સધળા રાજાઓ તારાની
પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પાયા. (૧) નળરાજાના મુગટ
ઉપર આગીઆના જેવા હીરા ચળકે તેનાં કિરણ ઝળકી રહ્યા હતાં
અને શરીર પર સુમધવાળા પદાર્થ મધ્યમધે છે. (૨) પુનેમના
ચંદ્રની પેઠે મોટું શેભે અને આંખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમનો
ફાસો હોયની ! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શેભે છે, એવી શોભા
વાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવતા
હતા, તેમને કોઈ ન દેખતાં સા કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા. (૩)
જેના ગળામાં હાથીનાં મદનાં ટીપાં જેવા મોતીનો હાર હતો,
હાથ હાથીની સુંઠના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ
ધણી શોભાવાળાં હતાં અને જેની કમર મિંદને પણ હાલી દે એવી
હતી. (૪) નળને વાંચતી પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ
નાઉમેદ થતા કે એ તો દમયંતીને છવાડનાર છે તેથી હવે નહી
એ (દમયંતીને) એને પરણશે. (૫) દમયંતીને ખચર ઘણ કે જે
નળના હાંસે વખાણ કરી શકે તે નળ આવ્યો, તેનું તેજ તો જાણે
સૂર્ય તપતો હોયની : પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં શિતળતા હતી (૬)
ચાલમાં તો જાણે પવન જેવો, મોટાઈમાં તો જાણે મહાદેવ
જેવો, મનના સ્થિરપણમાં તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમાં
તો જાણે કુબેર હોયની ! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચું મોલવામાં
શિમિર રાજ જેવો, મોટાઈમાં નિર્ઘુષ રાજના જેવો, લગાઈમાં જાણે
છંદના જેવો અને ત્યાગીમાં જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો નળ આવ્યો. (૮)

પાઠ ૫૦.

પૈસાદાર

કરવા લાયક કામ

ધનવંતી(ધનકવંતી) = ધર્મચૂરણ, કર્તવ્ય; વિનયિતકારણ

રહાં=ખરા; સામા
 લક્ષ=ધ્યાન
 દો=આપો
 વડાં=ખૂબ
 જરણી=ખરડાં
 પાંગળાં=પમમાં જન્મ-
 થી ખોડ દોવાથી ચાલી
 ન શકે તેવાં
 નિકટ=નજીક; પાસે
 રનેહી=વહાલા; દોસ્ત
 કારણે=કારણે
 ભરો=પાર પડો; કરો
 હરો=લઈ લો; મટાડો
 દોહલાં=અપરાં
 રૂઝવો=મટાડો, રૂઝ લા
 વો; સારા કરો
 ધૂજત=ધૂજતા
 હાડ=હાડકાં; શરીર
 મંદ=ધીમી
 વેદના=દુઃખ
 અસર=લાગણી
 વજ્ર=હથ્થા વગરનું; કહણ
 છાતી=કેયું

રહી=ધણી
 ધર્મઠાળ=પુણ્યનું; કામ
 નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ-
 રના, નિરાધાર
 તણુંજ=નુંજ
 કમર બાધીને=મંડયા
 રહીને
 કપટ=દુઃખ
 કાપીએ=મટાડીએ; દૂર
 કરીએ
 સાથ=સાથે
 ધીરવું=આપવું
 હણી=નાશ કરી
 સંત્રીએ=મેળવીએ; એ-
 કહું કરીએ
 છાડજે=મૂકી દેજે,
 છોડી દેજે
 કરો=વેરા; રિવાજ
 વરવધુ=વરવહુ
 હાક=શોભા; બપડો
 હરો=હરણ કરો; છોડી દો
 ધૂત=ધૂતારો
 દીન=ગરીબ

વે'મ=વહેમ
 ચોપ=કાળજી; ચેટક
 ખંત
 હળદરી=ગરીબ
 ધરમબુદ્ધિ=દાન કરવાની
 બુદ્ધિ
 મોખરે=આગળ
 પાત્ર=માણસ
 નરમદા=નર્મદાશ્વંકર
 કવિ
 વિનવી=સમજાવી
 નિર્બળ=(નિરત્ર+જળ)=
 પાણી વગરના
 નવાણુ=પાણીની જગા,
 ઓ, (જેવા કે કુવા
 વાવ, વગેરે)
 તીર=ઓવારા
 સદ્ય=તરતજ
 ધોંગી=મોટી; જળરી
 રચો=બનાવો
 નબળાં=કમજોર; માંદા
 નિવારો=મટાડો; ટાળો
 અણાવો=મં'વાવો

મલીખાત=સારી તરેહની	અંધા=આંધળા	ધરો=રાખો
તણા=ના	ધારી શકે નહિ=કરી	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિ-
આદરવી=શર કરવી;	શકે નહિ	તા+કળા=કુતર)=
ચલાવવી	પાલણ=પોષણ; ગુખરો	કવિતાનો કુતર એટલે
વડી=મોટી	પૂજ=દોહત	નવી કવિતા કરા-
ઔપચક્ષાળા=ધરિપતાસે	ઉધારો=ખરચો	વવી તે
દવાખાનાં	સંપી=હળી મળીને	ધીર=ધીરજવાન
જાત=શરીર	મુધારી=મુધારો કરી	જુગોજુમ=ધણા કાળ
કુખાળા=રોગી	શિરસ્તો=શિવાજ; રૂઠી	મુધી
ખાળી=જોષ	સાજ=સામાન	ધરાવો=રાખો
ખાખો=ખેલો	રચો=કરો	જોમ=વખત; દાવ
ઉઠાવ=જમાવ;	જગાવો=ફેલાવો; સારી	શુભ=સારો
ગળેલા=મળી ગએલા;	રીતે ચલાવો	લાવો=ઝોરિઓ
દાઝેલા	કળા=કુતર	

સમજાવતી—ખરા દેશીઓ કું તમને અરજ કરું છું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખુબ ધ્યાન આપો, ધણાં ધરડાં, આંધળા, પાંગળાં માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખખર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી.) (૧) તજકના વહાલાંનાં કામ કરો અને પારકા માણસોનાં દુઃખ લઈ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો.) તમે મહેનત લઈને તેમના શરીર અને મનના ધણા અધરા રોગો મટાડો. (૨) કુજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુંઝા પ્રાણી દરદનું દુઃખ થી રીતે વેડી શકે ? તેમને જોઈને ઠઠણ હેવામાં પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી

પેદા થશે. તો તમે ધર્મના કામમાં ધણી દયા રાખો. (૩) દુઃખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો કલ છે. (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવું.) આટલીજ સમજણ દેખાય છે, તો મંજૂ રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ દેશીનું અભિમાન છે. (૪) આપણે મરી જઈશું ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી. પણ ધર્મ આવવાનો છે માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો. (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખર્ચતાં તે પૈસો પુણ્યના કામમાં ખર્ચવો) જેથી કરીને આ દુનિયામાં આપણે મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરધોડાની શોભાને હરણ કરો. (છોડી દો.) જે આપણે મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવું નહિ. અને (તે પૈસાથી મરી-એને પોષવા.) (૬) વહેમને જડમાંથી (સમૂજગો) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ધણી કાળજી રાખજો, મરીએનાં દુઃખો મટાડો. અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ સાવો. (મતલબ કે મરીએનાં દુઃખ મટાડીને પુણ્ય કરો. (૭) મરીય અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી. નર્મદાશંકર કવિ તમને નમનતાદયી કહે છે કે મરીએને મદદ આપીને પછી તમે મોજમજા બેસવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીથી તંબીવાળાં) ગામેમાં પાણીની જગાએ ગાળી કઢાવો અને જુનાં વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, એવાં વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૧) સારી જમરી ધર્મજાણા ખંચાને,

કે જ્યાં માંદાં બી પુરુષો રહે, તે માણસના શરીરનાં દુઃખ મટાડો. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૨) એકબી મોટી બધા બાળક માથ (એવી) નિશાળ બંધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની વિદ્યા બધાવો. કે જેથી (તેમાં શીખેલાં બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૩) મોટા દવાખાનાં બંધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુઃખી માણસ પોતાનું દુઃખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે ખલુ ત્યાં રહી) સુખ લે, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૪) બિચારીને જોઈને (તેમની સાથે) દવા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો) બીજા મામતો રાખો નહિ મતલબ કે તેને ધંધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી બીજા મામતો ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૫) શરીરે મળાઈ ગએલા, દાઝેલા, અને આધળા હિંમત રાખીને રોજ ગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોહત ખર્ચો એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૬) હરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન બહુ સસ્તો કરો, અને હમેશાં નદારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૭) પારકે દેશ જઈને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જતના હુમર શીખી લાવો. હમંમ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૮) કવિની ખાસે કવિતાનો હુમર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને બધા કાલ સુધી

ધીરજવાન જીનું નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (વેસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ, માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો જોરિયો લઈ લો. (૯);

પાઠ પઠ.

સાજ=સામાન

માવે=માવ

જજ=આખર;

હામ=હોમત-

ચારા=અફસુત

ખાતાળ=પૃથ્વી નીચે.

નો ભાગ

પોપડા=જમીનનું ઉપલુ

પડ

દાળ=દોળાવ

ઉદભિજ=વનરપતિ

સહિ=દુનિયા

બહાલ=ફેરવાઇ

કમે=એક પછી એક

મંડાઇ=રથપાઇ

નમુનો=કંઈક ભાગ

નિજાની=પતો; એધાણી

પડ=પોપડા

વિધવિધ=તરેલ તરેલના;

જળચર=પાણીમાં વસ-

નાર પ્રાણીઓ

જૂચર=જમીનપર વસ-

નાર પ્રાણીઓ

સુનું=સોનું

સરવ=સર્વ; બધા

દિલ્લદાઝ=મનની લાગણી

કષ્ટ હરનારા=દુઃખ લઈ

લેનાર; પરમેશ્વર

ભંડાર=જથ્થા; ખજાના

પાર=વહાણા

રચના=ખજાવટ

રાજે=શોભે

રજનીરાજ=રાતના રાજ

ચંદ્ર

નખેતર=નક્ષત્ર

સ્થિરતા=જ્ઞાતિ

છાજે=શોભે

રાશી=સૂર્ય અને ચંદ્રને

ફરવાનો માર્ગ

કળા=તેજ

સોહાએ=શોભે

અધર=આધાર વગર;

અતરીંગ

ગોલ=ગોળાઓ, (ચંદ્રો)

પોલ=આકાશ; પોલાણ

જગદાધાર=જગતનો

આધાર; પરમેશ્વર

ખટખટુ=છ તાલુ

(હિંમત, કિશિર વસંત

મીઠમ, વર્ષા ને શરદ)

ધારા=કાચદા; નિયમો

લક=સૌભા

હાટ=ખજાર; ચોટાં

જતા=વેલી

પાપાણુ=પથરા

ધટધટ=દરેક જગ્યાએ

સાય=જયો; સમૂહ

રહોયે=શોભે

માણુ=માનવી

કલ=મૌલ	સૌંદર્ય ૩પી વાડી	ટેક=કાળજી
નગ=પર્વત	ક્ષેમ=કુશળ	સર=સરોવર
રદિઆળાં=શોભિતાં;	લલિત=સુંદર	રમ્યપણું=સુંદરતા
દેખાવડાં	બુદ્ધિ=અકલ	શુદ્ધ=પાપ
સહુણું=મધુર	હિપવન=વાડી; બાગ	પાપ હરનારા=પાપ બા- નાર
અંગ ધ=ધણીજ	લાડતી=વહાલ કરતી	લીલામૃતધારા=સૌંદર્ય
લીલાવાડી=દુનિયા	નેદ=ટેક	૩પી અમૃતનો પ્રવાહ
૩પી વાડી,	સજી=પહેરી	લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા શુભ ગાવામાં કવિ અને ભક્તો હિંમત હારી ગયા, એવાં તારાં દામ ધણા અદ્ભુત છે,

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું તેમાં પડે, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન જેમાં ધણી જુની પરતુઓ ધણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે. ધણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પાછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણ છેજ. મટોડીનાં જાતજાતનાં પડો અને વળી કાંકરાના જાત જાતના પડો અને ચુનાના ને પત્થરનાં જાત જાતનાં પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારાં-વસનારાં અને જળમાં રહેનારાં પ્રાણીઓનાં નિર્જીવ ખોખાં પત્થર ૩૫ થએલા હોય છે. ઘેર ઘેરના બધા લોક લોહું અને સોતું વાપરે છે. તે, એ બધું હે ! હું અને ભલે ભેનાર પ્રજા તેં મનમાં ક્યા કાવીને માણસોને માટે બનાવ્યું

છે. હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ડહાપણનો બંકાર પાર વિનાનો છે. (ટક) (૧) આકાશની રચના, યું કહું, બધા ગ્રહોમાં સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે. વળી રાત્રે ચંદ્રમા નક્ષત્રોના સાહસ સાથે દીપે છે. અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે. સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો ગણીએ કહેવાય છે, ચંદ્રની કળા સદમાં વધે છે અને વદમાં ઘટે છે. તે અને આકાશમાંનું આદરણું (સફેદ પટા) જોઈને મન ખુશ થાય છે. અને વાદળના ધણા રંગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે. અરે આકાશનું પોલાણ મોટું છે તેમાં બધા ગોળા (ગ્રહો, તારાઓ) અધર રહેલા છે. તું જગતનો આધાર છે, પેલા પોજમાં અધર રહેલાઓના પણ તુંજ આધાર છે તેં છએ કાનુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટક) (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ધણે ઠેકાણે શોભિતાં ચૈઠાં, પાણીવાળી જગ્યાઓ અને પથરાવાળી જગ્યાઓ જાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પંખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મંડળો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યસ્થળ છે, અને તેમાં પશુઓના પંખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સાથ સમૂહ નાટક મંડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગભૂમીપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે રંગે અને ગુણથી શોભે છે, ને ગાયનથી મન ખેંચે છે. મતલબ કે મોહ પમાડે છે. બધા ખેતરોનો હોમો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે. અને પક્ષીઓના મધુર મ્હારા કબ્બ કુન્મ જુલાવે છે, સમી સાંજે

સિંધુ અને નદી નાળા સહેરે દીપે છે તેમજ પવન, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાત પણ સુંદર શોભે છે. આવી રીતે બધું સાદું અને સુંદર છે. તોપણ હે ! બનાવનાર પ્રભુ બહુ ચતુરાઈનું કામ બજાવ્યું છે. સર્વ સ્થળે ધણી શક્તિ અને બહુ સારો બોધ ભેવા લાયક છે. (ટક) (૩) સાંદર્થરૂપી વાડીની શોભાનું હું વર્ણન કરું તે સુંદર કુશળતા ભરેલી હોંસથી લાઠ કરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હંમેશાં મધુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે.

તેં દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે. જંગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુંદરતા બતાવી આપી, ધણું પક્ષીઓનું મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કંને દાન કરાવ્યું. હે ! પાપને બાળનારા પરમેશ્વર અમને બધાને ધણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો. હે ! પ્રભુ વધારે શું વખાણું કરું, તમારી સાંદર્થરૂપી અમૃતની ધારા (ચિત્ર)ને ધન્ય છે. (૪) (ટક)

સમાપ્ત.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. લ્હા. કૃત.

બહાર પડેલી

ત્રિવેદિ વાચનમાળા.

પુસ્તક પહેલાના અર્થની નોટ

કિંમત ચાર આના.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હો.

લોક પ્રીય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાહર ખખર.

સાતમીના અર્થ કિંમત ૧૦ આના—(જેની અંદર
શબ્દાર્થ ંયુત્પત્તિ પ્રમાણે; અને ૩૬ બંને રીતે; શાસ્ત્રીય પદ-
તિથી અપૂર્ણ ંયુત્પત્તિ; કવિતાનું વિવરણ; પાઠના સવાલ
તથા સાર;

છઠ્ઠીના અર્થ કિંમત ૬ આના—(જેની અંદર
શબ્દાર્થ—બ્યુત્પત્તિ; પ્રમાણે અને ૩૬ બંને રીતે; કવિતાનો
અન્વય; સમજુતી; બ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર;
વગેરે)

પાંચમીના અર્થ કિંમત ૮ આના—(જેની અંદર
અર્થ; કવિતાની સમજુતી; બ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો
સાર; અપૂર્ણતા નિયમો; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; પ્રિટિશ
ક્રિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે.)

ચોથીના અર્થ કિંમત ૭ આના—(જેની અંદર
અર્થ; કવિતાની સમજુતી; તમામ પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર;
અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; કિલ્લ; મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ)

ત્રીજાના અર્થ કિંમત ૫ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષર; કડાની ફૂલ;)

બીજાના અર્થ કિંમત ૪ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠ સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; બીજા ધોરણમાં કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ મુજબ શીખવવાની ભૂગોળ; ઠગ્ગેલ્સની ફૂલ.)

પહેલીના અર્થ કિંમત ૨૫ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ઠગ્ગેલ્સની ફૂલ; પાઠનો સાર.)

બાળવર્ગની નોટ કિંમત બે આના.

કન્યાવાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ ૦-૪-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજાના અર્થ ૦-૫-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજાના અર્થ ૦-૭-૦

ત્રિવેદિ વાચનમાળા.

પુસ્તક પહેલાના અર્થની નોટ કિંમત ચાર આના.

(જેમાં બોધ, પાઠનો સાર, પાઠના સવાલો, કવિતાની સમજૂતી અને અધરા શબ્દો.)

સાદપોર
મુદ્રણ

જગનલાલ ત્રાપીરામ શાહ.

"મુખ્યમંત્રી"ના કક્કા.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટા.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	પાંચમીના અર્થ	૦-૧-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૧	સાતમીના અર્થ	૦-૧૦-૦
બીજીના અર્થ	૦-૪-૦	કન્યા ૧ લીના અર્થ	૦-૪-૦
ત્રીજીના અર્થ	૦-૫-૦	કન્યા ૨ જીના અર્થ	૯-૫-૦
ચોથીના અર્થ	૦-૭-૬	કન્યા ૩જીના અર્થ	૦-૭-૦

ત્રિવેદી વાચનમાળા

પુસ્તક ૧ લાના અર્થની નોટ ૦-૪-૦

બીજા ધોરણ માટે

અંગ્રેજીભિત્તાં મનોચલ ભાગ ૧, ચાર આના.

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

બાળપોથીના	૦-૨-૦	ત્રીજી ચોપડીના	૦-૩-૦
પહેલી ચોપડીના	૦-૨-૦	ચોથી ચોપડીના	૦-૪-૦
બીજી ચોપડીના	૦-૨-૬	પાંચમી ચોપડીના	૦-૪-૦

દરેક બેચમાં “મુખ્યગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

મુખ્ય કક્ષાકાની ભૂગણની પ્રતોત્તરમાળા ૪૫ આના.

હિંદુસ્તાનની સાંભળણની પ્રતોત્તરમાળા ૪ આના.

કર્તા-છગનલાલ મોતીરામ શાહ, શાહ પુસ્તક-મુદ્રત.

